

ДУКЛЯ

№ 3 2002

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok
ukrajinských
spisovateľov
na Slovensku, Prešov.

Financované Ministerstvom
kultúry SR

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ПРОКІП КОЛІСНИК,
ГАННА КОЦУР,
СЕРГІЙ МАКАРА.

Графічне оформлення
Ладислава Цупера

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
60 крон.

Адреса редакції:
080 01 Prešov, ul. Požiamická 17
Комп'ютерний набір
EXCO s.r.o., Prešov,
телефон, факс: 051/7725 061
Rozširuje PrNS, a.s.
Objednávky na predplatné prijíma
PrNS, a.s., každá pošta a do-
ručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje: PrNS, a.s.,
Vývoz tlače, Záhradnícká 151,
820 05 Bratislava.

Іван Яцканин Він просто сплатив податки	2
Петро Ходанич Сусік	8
Володимир Стадниченко Шлях у Європу	11
Микола Мушинка Найвизначніший дослідник історії церкви Закарпаття	20
Юрій Кундрат Сучасний стан українського перекладу в Словаччині	27
Михайло Роман Корифей словацької русистики і славистики	36
Михайло Шевченко З циклу «Срібна чаша причастя»	40
Ігор Трач Поезії померлого століття	42
Іван Арделян За порогами неба	44
Катерина Міщенко ...тому що люблю	46
Завія гарячих медів	48
Мирослав Лазарук Я – твоя чужина, самотинка лукава	49
Чому ти, брате, не співаєш	49
Уже добігає листок аж на пантір	50
Прокіп Колісник Колір в мальбі як прояв іманентного	51
Павло Лопата Мистецька діяльність О. Лятуринської в Празі	59
Іван Яцканин Шукач незабутньої миті	66
Микола Неврлий Поезія тривожного світу	68
Юрій Бача Дзеркало душі Прокопа Колісника	71
Ян Юрчо Звернувся до теми нової	78
Іван Яцканин Historia vitae magistra	80
Августин Волошин Русини чи українці?	84
Україна видає	86

Іван Яцканин

Він просто сплатив податки

Ранок пахнув кров'ю.

Його знайшли на сходах перед високим будинком, коли вже світало, але сонце не думало поспішати, вештатись по стріхах. Першим променям було затишно за стіною високих будинків. Вони не квапились заглянути на сходи, де лежав Ігор Шварка. Біля нього валявся поламаний стіл, із шухлядок якого стирчали

папери, які ранкова прохолода прибивала до землі. Неподалік – поламаний стілець, який ще недавно вимірював Ігореву спину.

Будинок був кольору цементної пилюки. Якщо довго дивитися на нього, то очі починали пекти, ніби пилюка в'їдалася в них і затьмарювала усе навколо. Цементний колір будинку вражав своєю неповторністю. В ньому не могло бути нічого новісіннього, здається, в ньому зберігались старі речі, які жаль було викидати.

Його знайшли люди, які, поспішаючи на роботу, ще не зовсім зачерствіли – у ці хвилини забули про свого хлібодавця.

– Слава богу, живе, – прошепотіла якась жінка, посмикуючи його за рукав.

І вмюють же люди тішитися, коли хтось чужий ще дихас. Жінка підвела очі на будинок, у вікні побачила догоряючу свічку і злякалась.

Він не був великого зросту, тому й оті сходи пристосувались до нього, хоч червоними вони ніколи не були.

А оті, хто його знайшов, ще встигли зауважити, що він непогано вбраний – піджак у нього був з тонкого англійського вельвету. Миршавий чоловік, а матерія, здається, із самого Манчестеру. З кишені піджака стирчали окуляри у золотій оправі. Тільки штани вже були прочухані. Або на них довго сидів, або на них спускався з якогось вигаданого бережка...

Якщо людина стоїть, у цьому випадку лежить, на вулиці, це ще не означає, що всі її запримітили... Бо ж коли й справді появиться сонце, то воно створює тінь цієї людини. Людина ніби стоїть близько стіни, але її тінь розтягується на широкому тротуарі, а чужі люди ступають по ній своїми брудними черевиками. Нікого це не болить, а тінь також мовчить...

Це було хлоп'я, над яким рідні заломлювали руками, бо не сподівались, що виживе. Але воно верещало, верещало з такою силою, що й ті,

які не вірили, зразу почали до нього посміхатися. Важко було розібратись, чи вони це лише вдавали, чи їм справді було байдуже, але воно верещало, і ніхто його вже не зміг зупинити.

Хлоп'я вирросло, але батько чогось більшого сподівався від Степана, який був на сім років старший. Коли Ігор маминим молоком захлинався, Степан вже хліб жував. І скільки не старався Ігор його догнати, так і не вдалося. Степан був і міцніший, і дуже швидко почав навколо себе розуми роздавати. Таких, правда, поважають, але і бояться їх.

В хаті було троє чоловіків, але, по суті, двоє проти одного. Михайло Шварка, найстарший з них, ще будучи директором колишніх комунальних послуг, подбав про себе, бо тямив, що і він не вічний. Зараз, коли виходив на вулицю і за ним легесенько клацнув замок хвіртки, він точно знав, що за його спиною пнеться вгору особняк. Він не дивився туди, він знав, що за ним. Оцей невеличкий мужчина вів себе дуже самовпевнено. Його крок був повільний, але твердий. Але коли накривав свою лисину капелюхом, то нагадував білого гриба пізньої осені, та не того, який ховається під кущем чи під листям, але того, який на весь ліс кричить: «Я тут! Ви що, ви не бачите?!»

Михайло вийшов на вулицю, залишивши за собою особняк, а тут перед ним – Степан. Степан був адвокатом у районному центрі. Побачивши сина, старий зрадив, у такі хвилини завжди похитував головою, щоб відігнати думку: «У кого ж він вдався?» Ну, щодо розуму, тут не може бути ніяких сумнівів. Але Степан такий високий виріс, що батько йому по плечі. Так і вдалось, хитаючи головою, відігнати неприємні думки, бо ж зайва річ – завдавати собі ще один клопіт.

Михайло дивився на сина, чекаючи від нього якийсь черговий докір. Степан останнім часом приходив до батька, аби інколи зупинити його зайву ініціативу, бо все навколо вже настільки змінилось, що старий більше нашкодив, ніж допоміг. Степан не чекав від батька допомоги, скоріш боявся, щоб не зіпсував вже розіграні гри... Старі люди, як старі люди, постійно думають, що все, як раніше було. Скажеш їм правду, а вони тільки плечима занижують, щоб пізніше кинути над усім рукою і сказати фразу, яка вже всім приїлася: «Робіть, як умієте!» Але Михайло постійно вважав, що давні знайомства, давні зв'язки ще мають якусь силу. Прояснилось йому аж тоді, коли дізнався, що той і той помер, і того вже нема.

– Степане, я скоро піду. Дивись, – батько театральні розвів руками, – навколо себе – суцільний обман. Так, так, мене вже всі обманюють, навіть лікар, коли заходжу в медпункт, кожного разу вітає мене: «О, як парубок, як парубок!» Але найгірше те, що повільно починаю вірити цьому обману. Я скоро піду.

Степан такого не сподівався. Промовчав, не бажаючи зіпсувати атмосферу, бо ж рідко траплялось, щоб так широко батько з ним говорив. «Ніби й справді збирається...» – промайнуло головою, думка в'їлася і настирливо повторювалась, мов мотив відомої мелодії.

За хвірткою залишився особняк, тепло домашнього вогнища, а від старого вже повіло холодом. Степана аж струснуло.

– Як там Ігор? – Степан чекав, ні, він знав, що старий готується поцікавитись молодшим. Випередив його, хоч його вже трішечки дратувало оце

надмірне піклування, адже Ігор вже не дитина. Чи він сліпий, не бачить, що Ігор вже на своїх крилах?

Так, батько, здається, насправді був сліпим, але не тим відрізнявся від інших. Сини вилетіли з гнізда, але він збоку уважно слідкує за їхнім польотом. Боявся, щоб їх приземлення не було занадто болісним.

– Ти дивись, – Михайло зробив кілька кроків, знову зупинився і стурбовано зазирнув Степанові у вічі. У його погляді була і турбота, й тривога, страх, але й просьба. – Бачиш, всім навколо щось дістається. Якщо не дадуть, то самі візьмуть. Я знаю, знаю, не перебивай, за тебе я не боюся, але наш найменший сам нічого не візьме, де б набрав стільки відваги. Степанку, йому б якийсь офіс. На початку офіс, а потім, можливо, сам розженеться. Що скажеш? – питання довго звисало у повітрі.

– Гм, офіс. А гроші є?

– Є. Але небагато. Йому треба приміщення, стіл і телефон. Все. Зроби так, щоб якнайменше грошей. Ти це можеш, тільки ти це можеш. Не бачиш, що зараз Феміду дуже-дуже болять очі...

– Ви про справедливість?

– Та ні, я про офіс...

Ігор саме у той час подумав, що справедливість відвернулася від нього, як відвертаються інші від людини, коли не хочуть бачити її обсурманений погляд. Поступово приходив до висновку, що на світі немає справедливості, один справедливий тільки він, хоч ніхто цього не зауважив. Щоб не почувати себе таким самотнім, йому треба було більше любові, а вони йому офіс під ніс сунуть. Йому треба було любові, бо після почуття самотності почало його навідувати почуття провини, навіть за те, що у нього появилася думка про любов... Шукаючи любові, він ставав і шукачем справедливості. *Тут, на цьому місці, будуть автори цієї розповіді закидати нахил до сентименту, який може призвести аж до кичу. Це не виправдання перед читачем, просто Ігор таким був. Шварценегра з нього не зробиш. Якщо будете розповідача судити за надзвичайно чутливе ставлення до персонажа і свої міркування підкріпите слабкими аргументами, то автор розповіді може з нього зробити маніяка або такого собі новітнього Квазімода.*

В його уяві поступово виринають два шляхи, дві дороги, які ніколи не зустрінуться. Тоді він знову розгублюється, появляється ще більша невпевненість, тривога. І добре, що батько подумав про офіс, а то здуріти можна...

Ігор працював у фінансовій установі. Була в нього думка стати на власні ноги, бути радником у фінансових справах. Але де взяти на це гроші? Хто подумав би, що цей мужчина, який щоденно чує шерхит паперових грошей, може й про таке мріяти. Ні, про офіс він міг, але про справедливість, про любов?.. Хоч з грошима це не має нічого спільного. Одна його знайома працює на шоколадній фабриці і ніяк не їсть шоколад. Але, здається, з грошима це зовсім інакше.

На нього зрідка звертали увагу. Він був невисокого росту, ріденьке і м'якеньке, як левон, волосся вже почало сивіти. І хоч Ігор не був ніякий Марлон Брандо, за акуратність та справжню професійність його пошепки хвалили. Пошепки, бо думали, що це буде ще одна образа для нього.

Такого він ніяк не міг зрозуміти, аж зовсім перестав звертати увагу на їхній шепіт.

Тут, серед шумовиння купюр, Ігор навчився такого порядку, що в порівнянні з іншими виглядав дуже смішно. Такий же порядок завів і вдома. Не пропадав ані гелер. І всі повинні працювати, бо лише тоді не подумають про щось дурне...

Ігор рідко згадував про молодість, бо у нього і молодість виглядала так, ніби спокійно собі стоїш, а щось навколо тебе проженеться з такою швидкістю, що ти ледве встигаш за ним очима.

На обличчі у нього появилася гримаса, ніби проковтнув щось гірке. У цю мить до нього підійшла Олена. Це настільки йому заважало, що він почав пітніти, ноги під ним підламувались, хапаючись руками за що попало, плентався геть. Олена була тиха і скромна жінка. Лише така могла з ним жити. У неї була голівонька, мов жменька. Коли розсміялась, то сміялись не уста, а уся її голівонька. Раніше Олена працювала медсестрою, потім захворіла. Хворіла довго і більше не повернулась на роботу у міську лікарню. Олена була донькою міського аптекаря. Мати померла, коли дівчинці було одинадцять. Батько бувало настільки захоплювався роботою, що день-два не приходив додому. Потім сідав у плетене крісло у кімнаті, яка була повна старовинних настільних годинників. Зрідка кому показував цю колекцію, а коли вона заходила у кімнату, то прикладав палець до вуст і шепотів:

– Тихо, тихо...

– Тату, тату, ти що?..

– Тихо, прислухайся, як час пливе. Кажуть, що і бог інколи втомлюється, а час все бере із собою, як повінь, – він непричетно дивився на годинник, аж в очах замість іскорки з'явилися стрілки. Тоді Олена його лякалась, вибігала з хати, але незадовго потиху підходила до дверей, щоб переконатись, чи він ще живе, але стукіт годинників перебивав усе.

Зараз Олена більше за містом, на ділянці, де ще батько збудував дачу, але сам рідко туди навідувався – не дозволяла робота і плин часу у своєрідній кімнаті. Спочатку Олена не впізнавала сама себе. Вона, міська жінка, риється у землі, садить цибулю... Своєму чоловікові була здатна пробачити, ну, якщо не все, то принаймні багато, але ніяк йому не могла пробачити, що колись його любила.

Нині Ігор вигадав, що всі повинні працювати. Хоч настали важкі часи, все ж таки треба примножувати маєток. А часи тяжкі... У них єдина донька – Ванда. Гарна дівчина, хоч дещо приземкувата, тому й носить черевки з високими підборами. Дівчина справді гарна, аж він сам одного разу засумнівався, у кого ж вона такою гарною вдалася. Якою вона б не була, примножувати маєток треба, бо може прийти ще й не такий час... Знайшов і для неї роботу: після навчань у школі працювала прибиральницею в одній фірмі, яка займалась нерухомістю.

Степан підшукав для брата приміщення, в якому мав бути офіс для Ігоря. Для Степана це була й справа престижу, доказати батькові, але, мабуть, і самому собі, яка він впливова особа, яка в нього зараз сила.

Ігор Шварка це від брата не сприйняв як образу, йому навіть було приємно, що у цей напружений час ще не розірвались всі родинні зв'язки.

Якщо почнеш надумувати собі, що чимось відрізняєшся від інших, і якщо до цього ще додаси певну дозу самовпевненості, то відбувається дивовижна реакція – як на дріжджах починаєш рости у власній уяві.

Отаке трапилося й з Ігорем. Є офіс, більше того, стіл, стілець і телефон. З телефоном, правда, вийшло трохи дивно. Йому подзвонити можна, а він не може. Хто йому подзвонить, коли він не може по телефону про себе дати знати?

Ігор вже сидів за столом у своєму офісі. Думки роїлися, як у вулику, кожна нова відганяла попередню, але та також не здавалась, намагалась повернутися, все ж таки сказати своє. Одна постійно дерлася вперед: «Як спокусливо мати владу над людьми». Він тут же подумав про брата. У цьому знову повернувся в думках до столу, стільця і телефону...

Раніше усю погань відганяв від себе або не встигав розібратись в ній, вона чогось не прилипала до нього, а зараз – уже вона в ньому, уже носить її у собі... Звідки ж у ньому стільки недовірливості? Насамперед це проявилось у розмові, потім проскочило у поведінку, навіть у мовчанці було більше недовірливості, ніж страху.

Крок було зроблено. Неправильний? Було вже запізно цим перейматися. Хтось скаже, що ніколи не пізно. Ні, ця зношена фраза тут ніяк не пасує. Гра за майно вже розпочалась, вже не можна було її зупинити.

І пішло... Кожного дня сидіти у офісі лише заради того, що він твій. І до цього треба було звикати. Ігор зважав – сидів собі спокійно, ніби чекав якогось спасіння....

Над містом нависли олов'яні хмари, і дощ не знав, коли йому перестати. Це був не той дощ, що очищає і людей. Він ще більше мутив їм голову, навіював дивний смуток, до того розчулював людину, аби разом з усім заплакала. Це той дощ, що аж у душу лізе. Тоді людині і на думку не спаде порадуватися, потішитися, заспівати, хоч і сумної... Бо що з цього усього може вийти? Одне скигління...

У той час, коли він сидів у своєму офісі і чекав, що хтось все ж таки подзвонить, хтось нарешті поцікавиться його послугами, справедливість ховалася у підвалах, біля смердючої торішньої картоплі, набираючись їхнього запаху. А всі інші навколо нього виглядали як дурні, бо й справедливість у той час скидалася на дурну гру без розв'язки. Кожен міг бути винним, лише деяким було дозволено викривленим пальцем вказати, хто все-таки винуватий. У цьому не було ніякої логіки, та ніхто її і не шукав, деякі її відкинули, як смердяче ганчір'я.

Ігореві сказали: «Це твоє!» І він у це повірив. І батько, і брат це підтвердили, ще й підморгнули. У їхніх очах він прочитав, що своє треба берегти. Йому подарували майно, але водночас і страх. Страх за майно. Про себе він забув.

Кожен день вмощувався на старому дешевому стільці, дивився на двері, чи хтось не постукає, не зайде, потім тихесенько клацнув ключем, щоб ніхто не заходив. Сидів, снував у своїй фантазії, як класно виглядатиме цей офіс, як зарипить шкіра на новісіньких кріслах під поважними клієнтами. У такі хвилини він забував, де знаходиться, зовсім входив у свою роль. Перед очима пропливала, як на параді, уся процедура, навіть рукостискання.

За нього зробили перший крок і думали, що дальший, рішучий зробити вже сам. А він сидить, навколо нього фантазія гуляє.

Прив'язував себе до стільця, ніби ланцюгом до скелі. Та сон і уява потрохи розвіювались, бо замість новісіньких меблів привіз лише кілька обдертих скриньок з фірми, яка, здається, цими ілюзіями вже пройшла. Привіз старі меблі й ходив навколо них, як навколо малої дитини. Але ніхто до нього не постукав, не завітав. Люди до нього з'являлися на рекламних паперах, якими кожного дня наповнювався поштовий ящик.

Щоб зекономити, під вечір вимикав світло, десь годину сидів потемки, потім скраєчку столу ставив свічку, віск якої швидко розливався по столі, крапав на підлогу, створюючи на ній малесенькі воскові фігури. Він дивився, як меншає свічка, як повільно й вона зникає у темряві офісу.

Через день за вікном нічого цікавого не відбувалося. Картину за вікном знав уже напам'ять. Можливо, саме від цього прозріння у ньому почало клекотіти. Цих кілька книжок у шафі біля дверей і купка паперів на столі не могли підняти його настрої. Клекотіло в ньому, як у чавунному котлі. Йому вже не вдавалось зупинити цей клекіт. Він вже навіть не боявся, що хтось сюди зайде, настільки усе його виснажувало. Ігор швидко втомлювався і стілець знову і знову ставав єдиним спасінням...

Наступив час нестерпної спеки, від якої всі ховалися. Привітали її лише комахи, які голосно гуділи й билися у шибки вікон. Їхнє гудіння у майже порожньому приміщенні створювало атмосферу абсолютного занепаду.

Ніде не було людей, самі лиш мухи і дивний сморід, який точився навколо будинків, ним навіть наповнювалися ще недавно зелені садки. Крильця мух вже не були прозорими, вже не світили своїм жовто-зеленкуватим блиском, потемніли, наповнювалися люттю.

Полум'я свічки то вискакувало, ніби хотіло відірватись і припасти до стелі, то погасало, ніби й само лякалось темряви.

Спекотні дні незадовго замінила осіння сльота. Ігор змарнів, лице нагадувало крапаючий віск догоряючої свічки. Але він ще не здавався, чекав когось. Тут свічка погасла, двері розлетілись, як складина віяла. Їх було троє. У темі всі були в чорному. У того, який підійшов найближче до столу, щочка була настільки порепана, що важко було розпізнати, чи то глибокі зморшки або шрами після бійки. Розмова була коротшою, ніж гніт свічки.

– Ти хто такий?.. Додумався... Це не твоє! ..

– Але...

– Ніяких але...

– Але ж є папери.

– Знаєш, куди їх сховай...

– Я заплатив. Я не дозволю! Не дозволю... Я заплатив!

– Ти ще заплатиш...

І вже летів, як непотріб, як помії, у канал...

Не пам'ятав нічого, що було раніше, пам'ятав лише свій біль...

Петро Ходанич

Сусік

Петро Ходанич народився 1951 року в селі Ракова на Закарпатті. Закінчив Ужгородське училище прикладного мистецтва, Літературний інститут ім. М. Горького (Москва). Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та загальної культури УжДІЕП, член Національної спілки письменників України, Національної спілки народних майстрів України. Автор книг «Тиждень в горах», «Степова земля», «Портрет орендаря», дослідження «Педагогічна та освітньо-культурна діяльність українських письменників-емігрантів на Закарпатті в міжвоєнний період (1919-1939)».

Оповідання «Сусік» з його книги «Міст через Тису» (2001).

Ми таки приїхали з сином у село. Вирвалися. Весна, полонина ще у снігах, гори лілові, повітря чисте. Батьківська хата порожня, ми топимо кахельні печі, син відкриває дверці на печі, вимикає світло – відблиски вогню живими тінями гуляють по стінах, стелі. Стає затишно. По телевізору вісті. Парламент намагається звалити уряд Віктора Ющенка; Китай відмовляється передати американцям літак-шпигун, посаджений на китайський острів; ізраїльтяни знову перестрілюються з палестинцями; росіяни лаштуються будувати нову газову трубу мимо України...

– Не можеш без політики? – питає син. – Казав, що хочеш втекти від цивілізації і дописати повість.

Я справді приїхав у село дописати цю повість, у місті неможливо зосередитися: робота, дзвінки, гості. А тут, у батьківській хаті, працюю днями за столом, де колись сиділи мої герої, і пейзаж із вікна той самий: з видом на стару грушу. Було б гарно назвати повість «Пейзаж із грушею».

Син весь час малює. Він закінчує художній коледж, готується до виставки. Хлопець шукає свій стиль, манеру, хочеться йому чогось незвичайного, модерного, я бачу, як він стилізує предмети на натюрмортах, як гарує над композиціями. Все це таке знайоме, і годі комусь підказати, допомогти – це Голгофа, якої не обійти жодному, хто присвятив себе мистецтву. Ти падаєш, тебе хльостають нещадні батоги, ти чуєш насмішки, – добре, коли у твоєму Єрусалимі знайдеться Йосип Киринейський і допоможе тобі.

Сусідка приносить нам свіже молоко, сир і сметану, розпитує про життя у місті, жаліється, що землю роздали, а чим її обробляти, коли трактори старі, коней у селі мало, міндобрив повно, але ціни такі, що очі на лоба лізуть. «Нас хоч повинь не бере! Добре то на наших горбках,» – тішиться.

Моя стара друкарська машинка вистукує... Дивлюся на диван, де вмирав батько, потім – мама, а перед тим сидів малим я і вслухався у музику маминих слів, бабусі, діда, сусідів та односельців. Світ старших зачаровував мою уяву, з ними було куди цікавіше, як гасати за м'ячем на вигоні чи гратись у

піджмурки довкола Богданової пивниці. Умовляю сина прогулятися у гори – там гарно, ліси прозорі, потоки чисті, повітря холодне і смачне.

Я: Ти б міг написати кілька пейзажів.

Син: Завтра я писатиму натюрморт. Я розшукав на поді старі глечики, знаєш, вони ще пахнуть сливовим варенням.

Я: Невже? Це ж стільки років пройшло, коли їх бабуся востаннє наповнювала!

Син: А ще там я знайшов стару прялку. Хто зробив? Бабина?

Я: Так. Але пряла на ній і мама, твоя бабуся. А зробив її дід Данко. Він помер ще під час війни, задовго до мого народження.

Син: А чому ти не напишеш і про нього?

Я: Про всіх не напишеш. Мистецтво слова – в одному зобразити багатьох.

Син: А що є мистецтвом взагалі?

Я: Мистецтво – це тоді, коли хочеться ще раз зустрітися з твором. У літературі – це проба характеру героя, часу, в якому він живе. Мистецтво – це те, що залишається від життя, коли воно переливається через серце автора.

Син: Можливо. Та на мою думку, мистецтво – гра. Слів, фарб і ліній, звуків. Гра, яка зачаровує. Що більше чарів – більше мистецтво.

Я: Гра? Але в ім'я чого? Згадай, скільки гри зі словом, фарбами і звуками знало мистецтво, та людину чарує людське. З чим можна порівняти очі Мадонни Рафаеля, що є прекраснішим за батькові руки, опущені на плечі блудного сина? Рембрандт, мені здається, плакав, коли їх писав. Мистецтво – це саме життя, його правда, щира, без прикрас, адже людська доля – це, мабуть, мистецтво у руках Божих. Ті руки величні і чутливі, як руки Мікеланджело Буонаротті.

Син: Чому ж ти написав у своїй повісті неправду?

Я:?!

Син: Хіба ні? Ти пишеш, що Белкін поселився на фарі священика. Але ж у цьому селі ніколи не було фари. Або Берко. Хіба він був?

Я: Не було Белкіна. Був Тюленєв, високий скуластий військовий ветфельдшер, якого прислали у числі двадцятитисячників організувати колгоспи на Західній Україні. Я пам'ятаю, як він часом приходив лікувати нашу Борку, заливав у коров'ячу горлянку горілку з якоюсь сіллю, випивав залпом два гранчаки сливовиці і казав: «Юля, еслі карова не очуняет к вечеру, не трусь, дорежем».

Син: Напиши і про це. А головою колгоспу той Тюленєв був?

Я: Був. Яюсь батько виписав із лігоспу коней. Потрібно було привезти ринь, щоб підсипати двір. Ввечері він випустив коней на пашу, сплутавши їм ноги. Невідомо як, але вранці коні виявилися у колгоспних посівах. Батько їх ледве розшукав у видолинку. Тут на горбі показався Тюленєв. Він любив щоранку об'їжджати поля. Побачивши коней у шкоді, примчався, вихопив пістолет і почав ним тицяти батькові в груди: «На калхозную собственность замахнулся, контра!» Довелося заплатити за шкоду штраф у триста рублів. Цілих два місячних заробітки на лісосіці.

Син: А Берко?

Я: І Берка насправді не було. Був старий єврей Дюла, єдиний із наших сільських євреїв, кому пощастило повернутися з Освенціма. Він знався з бабусею, часом бував у нашій хаті, вів з нею довгі бесіди, пригощаючись до-

машніми стравами. Це був самотній чоловік. Я зобразив його таким, яким він був – малим, горбатим, довгоруким. Згодом він поїхав до Ізраїлю, там виявився його родак. Але був інший єврей – Карой Лустіг, я довідався про нього, коли він написав статтю про мою першу книжку. Ми познайомилися, йому було дуже приємно, що ми виявилися земляками. Так що я написав правду, чи не так? Ти ж сам сказав, що мистецтво – це гра. От я і граюся словом, образом, пам'яттю. А священник Штефан був. Чудовий чоловік, великий, з гарним голосом, він справді ходив до нас, бо батько працював церковним касиром.

Син: А решта героїв були?

Я: Я ж тобі кажу – це мистецтво. І яке це має значення, чи були вони? Вони вже є, якщо народилися у моїй уяві. А Брейгель бачив своїх «Сліпих»? І у Брюллова не влучила жодна каменюка, поки він малював вулицю Помпеї, що згорала під вогнем Везувія? Мистецтво – це любов, здатна народжувати живі образи, в яких, як у дівчат, потім закохуються інші.

Син: А автор?

Я: Батькам залишається лише любити своїх дітей. То підеш завтра зі мною в гори?

Син: Ні. Я казав тобі, що буду малювати натюрморти з бабиними глечиками. Ти ж теж щось хочеш?

Я: От що я хочу, так щоб у цій хаті запахло пасолею, справжньою, з копченою, кислою капустою, підбитою молоком.

Вранці я пішов в гори. На ґрунках за селом орали. Пахла земля під млосним квітневим сонцем, грівся терен, бралися бростю берези. Співали пташки, співали потоки. Я піднімався стрімким Явірником, ліс вкривався несмілим зеленим сяйвом молодого букового листя. Листочки були зовсім крихітні, майже непомітні, і крізь високі крони я бачив сині небеса. Горі дорогою піднімалися зі мною тіні матері й батька, моїх дідів і бабусь, всіх знаних і незнаних, бачених і прийдешніх. Я бачив їх, я говорив з ними мовою листків і небес. Мені конче потрібна була ця кам'яниста дорога вгору – Явірником, на Магувський Верх, на Богданову Яму, на Заломи.

Додому повернувся пізно. Сонце вже схилилося над горами, може, купало своє проміння у далекій Атлантиці, – йому добре, воно скрізь вдома.

– Нарешті, – зустрів мене на порозі син.

– А що сталося?

– Ходім на кухню.

На печі у великому горщику варилася пасоля. Знайомий з дитинства запах наповнював кімнату. Запахи, як і смаки, важко описати. Слова безпомічні перед ними, смаки і запахи живуть у нас самих, вони творять у наших душах свій світ, неповторний, захищений від дурного ока і неоковирного слова, від зайвого жесту, від марнот наших вчинків. Запахи і смаки – це те, що рідною пуповиною прив'язує нас до вітчизнини, врощує міцним корінням у рідну землю. Тому я пишу, що кухня пахла пасолею з копченим м'ясом.

– Приходив стрико Михайло, приніс шинку. А у сусіку на горіщі я знайшов мішечок пасолі. Хороша пасоля. Мабуть, ще від бабусі. От і варю твою улюблену страву. Тільки не вмю заправити її молоком.

– Зате вмю я. А ти навчисься.

2001 р.

Володимир Стадниченко

ШЛЯХ У ЄВРОПУ (2)*

I.

*Вот льется жизнь в ее струе,
Вот ум горит, вот кровь пылает!
О влага, смертных бытие,
Ты нисходящему в могилу
Способна чувства пробудить.*

*Невідомий російський поет
про токайське вино*

У Токайській долині «царська комісія» генерал-майора Ф. Вишневського розташовувалася всерйоз і надовго (існувала вона понад піввіку – до 1798 року). Задуми й плани імператриці Єлизавети були осяжні й вимогливі. «Стараться... в добрых местах Венгерской земли, – пише цариця генерал-майору Вишневському в своєму іменному Указі, – где родится наилучшее венгерское вино, откупать сады виноградные, в которых бы можно сделать вина до пятьсот анталов каждой осени. И для работы в тех садах, и собирания винограда, и делания вина иметь из венгерского народа мастеров и работников наемных, в чем велеть обучаться и нашим людям, посланным с вами».

Царський наказ неухильно виконувався. Робота кипіла зрання до вечора. Насамперед, треба було за-

Нарис «Шлях до Європи» входить до книжки Володимира Стадниченка «Іду за Сквородою», яку випустить київське видавництво «Криниця». Книжка нарисів «Іду за Сквородою» народилася на сторінках авторитетної української газети «Дзеркало тижня», яка допомагає книжковому Григорію Сквороді вийти в світ. Це засвідчує й фото, на якому зустрілися головний редактор «Дзеркала тижня» Володимир Мостовий (ліворуч) і автор нарисів Володимир Стадниченко.

купити кращих сортів молоде вино для закладки на кількарічну витримку. Не помилитись при закупівлі вин урожаїв минулих років і встигнути відправити їх у бочках через Польщу, а далі морем в Петербург. Улаштувати новоприбулих в теплі й затишку на зиму та й закріпити їх на навчання за угорськими майстрами виноградних справ. Оживити й зачистити службу в своїй православній церкві, взяття для цього з собою богомільний Федір Степанович із Переяслава священика і дячка.

У всіх цих невідкладних клопотів Григорій Скворода був незаміни-

* Закінчення. Початок див. «Дукля», №2, 2002 р.

Про перебування Г. Сковороди у Братиславі розмірковував президент Асоціації письменницьких організацій Словаччини та староста Спілки українських письменників Словаччини Василь Дацей і біля головного корпусу Київського політехнічного університету.

ним помічником. Особливо під час поїздок сановного Федора Степановича до Будапешта, де він з урядовцями вирішував питання оренди й транспортування, а також до австро-угорської столиці Відня, на зустрічі із таємним радником і надзвичайним посланником цариці Ланчинським, якому було наказано передавати генерал-майору Вишневському скільки треба тисяч червінців, аби генерал міг справно виконувати головний пункт царського указу: «а вам повелеваєм покупать самые лучшие вина...»

Заколисалося в повітрі осіннє листя, і Сковорода помітив, як йому не вистачає в Токаї вранішнього дзвінка в Могилянці, лекцій профе-

сорів, гарячих диспутів у конгрегаційній залі. І «вічний студент» звертає свій погляд на навколишні міста, де є університети й академії, де читають лекції вчені, імена яких йому відомі ще з Києва.

Звичайно, перший маршрут – і до того ж піший – проліг до міста Шарошпатак, яке розташувалося неподалік від Токая і до якого можна було пройти за півдня виноградною токайською долиною, вздовж ріки Бодрог. Григорій Сковорода знав, чого йому шукати в Шарошпатаку, який називали «Афінами на березі Бодрога». У місті діяв знаменитий реформаторський колегіум, викладання в якому велося латиною. Колегіум славився багатою бібліотекою, а в ній був, безперечно, предмет найпершої зацікавленості Сковороди – твори Яна Амоса Коменського.

Відомий чеський педагог Ян Коменський, за запрошенням угорських правителів, у середині XVII століття чотири роки викладав у колегіумі і тут, у Шарошпатаку, написав свої найважливіші праці. Його новаторський підручник «Світ чуттєвих речей в картинах», в якому навчальний текст органічно поєднувався з малюнками, використовувався в школах Європи аж до середини XIX століття. Той, хто знайомий з твором Сковороди «Алфавіт, або Буквар світу», прикрашений власноручними малюнками – ілюстраціями автора, одразу ж скаже, що Григорій Савич вивчав і добре знав праці Яна Коменського.

Та лекцій і бібліотеки Шарошпатацького колегіуму виявилось замало, щоб вдовольнити жадобу Сковороди до знань. Куди далі? Спочатку манить словацька земля. Привітні, добрі люди: словаки, українці. Мова,

близька українській. Отже, Прешпорк, нинішня Братислава. Але ж по дорозі до Братислави ніяк не обминути міста, назву якого непросто вимовити, бо ж випала у першому складі голосна літера, – Трнава. Про славне задунайське місто, в якому живе багато вчених богословів і філософів і яке відоме своїм університетом, що його заснував ще століттям раніше Петро Пазмань. А про перебування Сковороди в Трnavі розповів письменник Леонід Мосендз в оповіданні «Мінерва», яке опублікував в тридцятих роках минулого століття в «Братиславському віснику».

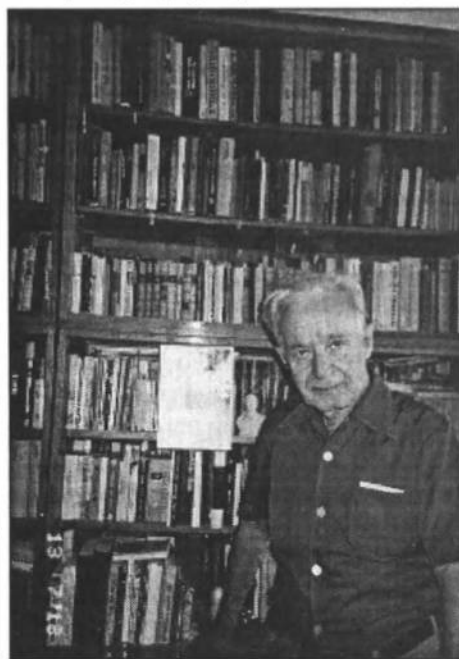
У Трнавському університеті поважні отці каноніки й прелати одразу ж прийняли Григорія Сковороду за рівного собі, бо ж з перших хвилин розмови-знайомства почули в мові Сковороди і знання, і ерудицію і вишуканість. Водночас новоприбулець виглядав скромно в своїх бажаннях і намірах: він хотів би в славному Трнавському університеті поповнити – схилив голову – свої «скудні знання».

Трнавський університет належав до єзуїтського ордена, і розумні отці єзуїти, звичайно ж, були не проти прихилити до себе вченого «схизматика» із православного Сходу, а то й звабити його католицькою вірою. А для Сковороди, допитливого, працьовитого, існувала лише одна віра – пізнання світу й людини в ньому. І він, наскільки міг, утолив свою духовну спрагу на лекціях, в диспутах, у зустрічах з філософськими авторитетами в Трнавському університеті.

Григорій Сковорода полюбив місто, яке видавалось йому немов під одним червоним черепичним дахом. Запам'ятала українця Сковороду і Трнава. Запам'ятала так міцно й надовго, що навіть через два століття,

в 1985-му році, «Трнавський календар» розповів про Сковороду вже як ушавленого філософа-просвітителя, який у своїй молоді літа відвідав університетську Трнаву. Як справедливо зазначає автор статті в календарі, на формування світогляду Сковороди мали вплив антична і середньовічна європейська філософія, (отже, й трнавська «школа любомудрія»), українське барокове мислення, ідеї просвітництва й первісна народна мудрість.

Але для висловлення почуття подячності й гордості за «трнавський слід» Сковороди було б замало лише оціночної публікації. І «Трнавський календар» публікує кілька поезій Сковороди із «Саду божественних пісень», витяги з листів Сковороди Михайлові Ковалинському, а також уривки з трактатів «Розмова, названа Алфавіт, або Буквар миру», «Вступні двері до християнської доб-

Молодий серцем і розумом сковородинець Микола Неврлий.

ронравності», «Нарцис. Розмова про те: пізнай себе» та інших творів.

Боже мій, який час віддячний! Як сказав Тарас Шевченко: «Діла добрих оновляться». В Трнаві Скворода посіяв зернятко, а проросло воно розлогим деревом мудрості.

II.

*У Прешбурку славнім жовняр на варті
стояв*

*І хвилі Дунаю, і землю слав'ян
споглядав:*

*«Зелена долино, ти кров'ю слов'ян
налилася,*

*Братів наших рідних слезов
полилася.*

*Ти, Дунаю, кривцю братів наших
на хвилях несеш,*

*коли ж ти, Дунаєчку, і кривду
з собою візьмеш?..»*

Юрій Федькович

– Прошу заходити, пане-товаришу! – широко розчинив двері свого помешкання в будинку по вулиці Данковського 2 у Братиславі Микола Ярославович Неврлий. – Ми з дружиною Лібушкою гостям завжди раді, а особливо з України...

Руку для вітання простягав високий, ставний, з орлиним поворотом голови чоловік, про вік якого можна лише здогадуватися – і все одно помилитися. Бо ж віку патріарха й лицаря словацької україністики Микола Неврлого вистачило б на кілька квапливих людських життів.

Перший крок на цій землі хлопчик Мікулашик зробив аж ген у 1916 році в Ростові на Дону, де його батько, чех-емігрант Ярослав Неврлий з дружиною, львів'янкою Марією Рудинською, знаючи мови, успішно вчителював. Українську мову Миколин батько вивчив у Чернівецькій гімназії, її викладав Осип Маковей, і він же «передав» Ярослава в добрі руки

Івана Франка, який допоміг юнакові продовжити навчання в Львівському університеті.

Далі життя, мов пригорща різнокольорових крем'яхів. 20-ті роки – Полтава: батько викладає німецьку й польську мови в Інституті Народної освіти, син стає на крило, тягнеться до букваря. Подальша сімейна адреса: Куп'янськ, Харківської області, тут Микола Неврлий закінчує семирічку. 1933 рік – голодомор, політичний терор змушує іноземця Ярослава Неврлого реемігрувати до Чехословаччини. На кілька років сім'я знайшла бажане пристанище в Ужгороді, де батько викладав «руську», тобто українську мову, в учительській семінарії, а син навчався в гімназії.

А вже в повоєнний час синова гілочка вкорінилася самостійним деревом. Микола Неврлий вивчав українську літературу і викладав українську мову. Жив і студіював у Чеських Будейовицах, Брно, Пряшеві, аж поки не осів у 1956 році в Братиславі.

Діапазон його літературознавчих інтересів надзвичайно широкий, імена досліджень дорогі серцю кожного українця – Тарас Шевченко, Іван Франко, Олександр Довженко, Максим Рильський, Павло Тичина, Володимир Сосюра, Микола Бажан, Євген Маланюк, Олександр Олесь і десятки інших імен, що нині складають гордість української літератури. Неможливо перелічити всі українолітературознавчі праці М. Неврлого – їх близько 800.

Ми могли б багато годин говорити з Миколою Ярославовичем про його український літературознавчий всесвіт, але я, «закодований» однією людиною, повертав нашу бесіду в бажане мені русло: Григорій Скворода в Словаччині, у Братиславі. Тим

більше, що я знав, що в літературних розвідках М. Неврлого ім'я Сквороди не на останньому місці.

Я дійсно потягнув за потрібну мені ниточку оповідь Миколи Ярославовича, але з несподіваного боку.

– Ми справді чекали бажаного гостя з України, – каже Микола Ярославович. – І він прийшов, як це буває в піжмурках самої історії, щоб хоча б подумки звільнити з тюремної цитаделі Братиславського замку, скажемо по-сучасному словацького «в'язня совісті» Даніела Крмана. Не встиг. Впродовж десяти років, через густо заґратоване віконце, дивився Даніел Крман, як той жовнір з вірша Федьковича, на Дунай, за Дунай – і згадував свою драматичну подорож в Україну сміливий евангеліст, витончений інтелектуал Даніел Крман.

14 травня 1708 року протестант Даніел Крман з вірним другом і супутником, словацьким шляхтичем Самуїлом Погорським з петицією від семиградського князя відправився на розшуки шведського короля Карла XII, який вважався наймогутнішим опікуном церковного реформаторства. А Карл XII у цей час зі своєю досі «непереможною армією» пробивався дорогами України на з'єднання з козацьким корпусом гетьмана Івана Мазепи. У кожного з двох ватажків була своя велика мета. У вінценосця Карла XII бажання поставити на коліна, заставити просити миру російського імператора Петра I, у булавоносця Івана Мазепи – визволити Україну від принизливої залежності від Москви. Так дві мети стали однією – перемогти російську армію, а з нею і російську імперію.

І от словак Даніел Крман став і свідком, і учасником драми, яка розігралася впродовж 1709 року на його очах. А поки що він розпочинає

свій шлях із Пряшева, через Бардіїв, Свидник, Дуклю (правда, вже знайомі нам назви?), далі через Польщу, Прусію, Литву – і нарешті у білоруському Могильові 17 листопада 1708 року Даніел Крман наздоганяє польову ставку Карла XII. Більше того, зустрічається з ним, і хоча король дуже заскочений на майбутню війну, все ж таки підтримує петицію угорсько – словацьких протестантів своїм королівським словом і дає Даніелу Крману охоронну грамоту для повернення додому.

Та воронка військового походу вже невідворотно втягує Даніела Крмана і його супутників – і вони разом із шведською армією продовжують важкий похід в Україну, яку Крман називає «Козакією». І от пам'ятний день 8 листопада: після вже українського міста Стародуба, в селі Гірки, перед Новгород-Сіверським Даніел Крман стане свідком зустрічі Карла XII і Мазепи, і в словака, раптово зарядженого розумінням, що на його очах відбуваються історичні події, виникла думка повести свій «Дорожній щоденник» – «Itinerarium».

Так у щоденнику постав час у неприкрашеній правді: надія на перемогу і драма Полтави, втеча через Дніпро й Дністер, і далі через Мукачево до «солодкої батьківщини». Але яка це розмашиста картина, виписана бароковим пензлем! Даніел Крман не писав свій щоденник для нашого сучасного читача – і тому не всім сподобаються деякі некомпліментні судження про наше козацьке військо. Та об'єктивність у Д. Крмана завжди брала гору – і його портрет гетьмана Мазепи постає в історичній правді: «Муж цей є більше 70-ти років, має мужнє обличчя, створене для козацького генія. Говорить ла-

тинською, польською й російською мовами, володіє великими багатствами.., бо ж і вся Козакія належить на все життя цьому воєводі».

І знову треба віддати належне нашому слов'янському братові Данієлу Крману, який у вирі подій і знегод зумів розібратися в суті протистояння гетьмана Мазепи і царя Петра I, отже, України і Росії. У записі від 8 листопада Данієл Крман сповіщає, як гетьман Мазепа скликав «приблизно тридцять надійних полковників, він у них запитав: що треба робити і до кого хочуть вони приєднатися?» Гетьман змалював, власне, відому козацькій старшині картину пограбування і приниження України з боку Москви і закінчив своє слово таким заповітом: «...а він – Мазепа – є вже на порозі смерті, але хоче всі свої сили і всю свою кров пожертвувати на спасіння своєї Козакії». Переконувати чи умовляти своїх сподвижників по спільній долі Мазепі не довелося. «Після цього, – записує Данієл Крман в подорожньому щоденнику, – всі з великою відповідальністю приєдналися до волі свого воєводи і, склавши присягу мовчання, відійшли».

Між словаком Данієлом Крманом і українцем Іваном Мазепою склалося взаєморозуміння, і гетьман у своїй головній польовій квартирі в Будищах 30 березня 1709 року дав Д. Крману охоронну грамоту для переходу через козацькі землі. У грамоті зазначалося, «...щоб повсюдно були вони, посланці з Держави Угорської, добровільно без затримки та щоб їм, у разі потреби не відмовлялось у допомозі, яку вони зажадали б...»

Відомий словацький вчений-славист Михайло Мольнар уже в наш час так оцінив цю охоронну грамоту:

«Лист І. Мазепи, мабуть, найдавніший епістолярний документ словацько-українських взаємин. Але ні Данієлу Крману, ні його супутникам не пощастило скористатися охоронними пергаментами Карла XII і Мазепи. Довелося до кінця випити гірку чашу: утікати під крик («змішаний з якимсь страхом і жахом») зловісних зграй ворон і галок, ледь не потонути в Дніпрі (Крман залишив усі речі, «окрім свого плаща і кошика, наповненого руськими книжками...»), потерпати у безлюдді і бездоріжжі Дикого поля («за увесь цей час ми вдвох не мали нічого, крім чотирьох шматочків (хліба – В. С.), що довжиною й шириною рівнялися пальцю...»), перед новою перепоною – рікою Бугом потрапити в темну хмару саранчі (вона «нападала на нас, а зі збіжжя й трави не залишала майже нічого»), і, нарешті, 28 серпня, у день свого народження, коли йому сповнилося 46 років, Данієл Крман побачив холодні гребені молдавських гір («в мене виникло дивне побажання, щоб у них перебували замість християн радше кози – і то дикі кози або собаки, турки й татари або засуджені на смерть») – і от перед ним, радісним і окриленним, відкрився шлях на «солодку батьківщину».

У всіх випробуваннях, якими б тяжкими вони не були, Данієл Крман не переставав «закликайте своїх супутників вірити в добро й нести хрест хоробріше». Його не полишала мужність ні в поході через півсвіту, ні працелюбство й наполегливість у написанні свого подорожного щоденника – «Itinerarium,у».

«І ось тепер ми розглядаємо щоденник Крмана, – вивершує розповідь Микола Неврлий, – як енциклопедію українського життя першої по-

ловини 18 століття. У цій енциклопедії повнокровний образ України: політичний і суспільний устрій, релігія, культура, звичаї, побут. Дорогоцінний подарунок залишив нам словак, який першим зробив усвідомлену подорож в козацьку Україну».

На батьківщині доля не проявила поблагливості до Даніела Крмана. Свободолюбивий, вірний ідеям реформації, Крман не міг не поділяти поглядів угорця Ракоці II, приєднався до його боротьби проти влади Габсбургів над Угорщиною. Жорстоке придушення повстання змусило Крмана емігрувати до Польщі, Німеччини, стати вигнанцем, але врешті-решт за наказом цісаря його схопили й кинули в тюремну башту Братиславського замку. Після десятирічних мук ув'язнення Даніел Крман там, у башті, і зустрів свою смерть.

Жагуча допитливість допомогла Миколі Неврлому встановити, в якій саме камері страждав Д. Крман. Ми стоїмо зараз біля підніжжя башти і дивимося на заґратоване вікно, звідки Крман міг бачити невеликий шматочок синього неба, Дунаю і недоступної волі.

Так пам'ять про Д. Крмана дозволила нам побачити, як через п'ять років після його смерті через похмуру Михальську браму входив у передмістя Братислави, яке своїми приземкуватими будинками так нагадувало київський Поділ, входив *per pedes* (пішака – лат.) студент Києво-Могилянської академії Григорій Сковорода.

Два дні провів я у Братиславі із київським студентом Григорієм Сковородою, а також у незабутній компанії з прихильником славного українця по духу й характеру, людиною найлагіднішої вдачі у всій Словаччи-

ні Василем Дацеєм. Кажу так, не вагаючись, бо впевнений, що тільки людина з внутрішнім стрижнем, що не ламається, і водночас безконфліктна, уважна й привітна до кожного, могла згуртувати навколо себе всіх побратимів по перу – від національної спілки до словацького Пен-клубу. І саме Василя Дацея всі таланти й всі характери обрали президентом Асоціації письменницьких організацій Словаччини.

Два дні ми блукали по Братиславі, справді мов по київському Подолу – ті ж вузькі, що несподівано випірнають перед очима, вулички, круті узвози й овальні намести (майданчики) з полиском бронзових фігур у пам'ятниках, приземкуваті будинки й голчасті шпилі храмів. І з них найвідоміший – катедральний собор святого Мартина, де коронувалось одинадцять королів (серед них з найвідоміша королева-просвітелька Марія Тереза).

З побаченого й почутого я зрозумів, яке чільне, неповторне місце займає Братислава в українській свідомості. Після Григорія Сковороди (ми з ним ще зустрінемося на братиславських вулицях) до словацької столиці завітали Ізмаїл Срезневський, видавець збірників «Запорожская Старина» і Осип Бодяньський, який приятелював і листувався з Шевченком і видав «Наські українські казки». Стояв на братиславському березі Дунаю «буковінський соловій» і капітан австрійської армії Юрій Федькович, вдвляючись у східну далечінь, де бовваніли його рідні Карпати.

Багато славних українських імен записано в подорожній книзі міста, і на першому місці серед них, звичайно ж, ім'я Григорія Сковороди. Другого дня, після пізнання Братислави

на дотик серця, Василь Дацей підвів мене до масивних чорних дверей у білих смугах, взявся за залізну клямку і сказав: «Ці двері в науку допитливий Григорій Сковорода не міг обминути, не відкрити. Це будинок Academia Istropolitana, перша вища школа в Словаччині і Академія задунайських країн. Заснував її в 1465 році Матей Корвін. Століттями громадилася багатюща бібліотека академії, і я певен, що сьогодні ми вже не виманимо з неї Григорія Сковорода навіть на вечерю у затишній братиславській корчмі...»

З добрим усміхом попрямували ми з Василем Дацеєм вулицею навстріч прощальним, напутнім словам Миколи Неврлого: «Впродовж одного часового виміру словак Даниел Крман відвідав Україну, зустрівся з гетьманом Мазепою, а українець Григорій Сковорода обійшов Словаччину. Але не тільки час зближує цих людей, прийнятих назавжди в історію. Сковорода, залишаючись у православному християнстві, з розумінням і співчуттям ставився до протестантських ідей Реформації, бо й сам не визнавав зовнішніх ознак релігії: пишних обрядів, чернецтва, священницького сану й стану, бо сповідував лише мудрість священного писання: чисту, нерукотворну Біблію. Крман і Сковорода заслуговують у наших народів того, щоб їх імена викарбувались на меморіальних дошках: Сковорода – в Братиславі, Крмана – в Полтаві або в Будовищах».

Так сказав патріарх Микола Неврлий і, дивлячись з висоти братиславського граду на рухливу водну стрічку ген-ген унизу, проникливо мовив: «У Прешпорку славним жовняр на варті стояв і хвилі Дунаю, і землю слов'ян споглядав...»

Не тільки подумалось, а й повірилось, що меморіальні дошки Крману в Україні і Сковороді в Словаччині з'являться – і кращого часу для цього, як підготовка до 280-річчя від дня народження Сковорода, не знайдеш. Українці, стрепеніться!

III.

«І коли деякі філософи, як, наприклад, Іммануїл Кант, ціле життя своє просиділи в кабінеті мовчки і ніколи не виїздили за межі своєї округи, – то Сковорода свідомо обрав своїм кабінетом цілий світ і, співаючи на повні груди, власними ногами виходив усю Україну, Великоросію, а ще й немалий шмат Західної Європи!»

Павло Тичина

Це сьогодні, в незалежній Україні, студенти Києво-Могилянської академії проходять стажування або й продовжують навчання у вищих школах Європи, в університетах США, Канади, далекої Японії. А в часи Сковорода і ще століттям раніше спудеї і випускники-могилянці повинні були самотужки прокладати шлях у Європу, заради поповнення знань з філософії, природничих наук, медицини. Традиція відшліфовувати свої знання в Європі була такою сталою й майже обов'язковою, що студентський гурт Могилянки добре знав, де й чого шукати й знаходити: мистецтва – в Парижі, гуманітарних знань – в Орлеані, права – в Болоньї, «медичних припарок» – у Салерно.

Ще одна приваблива адреса: Падуя. Це місто визначилося як міжнародний інтелектуальний центр. Через нього пройшли сотні й тисячі студентів-вагантів. Протягом XVI – XVIII століть у європейських вищих школах пройшли курс навчання п'ять тисяч молодих людей з України, Білорусії й частково з Росії. Точні німці

залишили для історії цифровий матрикул: у 1533-1549 роках у Віттенберзькому університеті студіювали 22 українці, а з наступними десятиліттями студентський потік з України в Західну Європу посилювався.

Погано вдягнені, голодні, але веселі студенти з «Могилянки», як свідчить рукопис, що зберігається у фондах київської академічної бібліотеки, «відзначалися нестерпним бажанням до знань, енергійним прагненням до освіти й задля науки не зупинялися перед жодними небезпеками: з країни православної й уже такої, що ввійшла до складу Московської держави, яка суворо оберігала свою віру, вони вирушали до Польщі, до Парижа, до Венеції, до Рима, ставали уніатами, навіть католиками, щоб лише отримати... доступ до джерел знання, «віночок на голову і перстень на руку». А потім, добившись своєї потаємної мрії, покірно поверталися на батьківщину... й займали скромні місця викладачів у тій самій монастирській колегії, де були учнями».

Можна назвати десятки імен могилянців, які успішно прокладали шлях до закордонних навчальних студій. Випишемо лише окремі. У Віттенберзькому університеті вчилися майбутні вчені й громадські діячі Мелетій Смотрицький і Теофан Прокопович, тут навчалися Давид Нащинський і Сава Горголі з Ніжина, сини полкового обозного Ханенка. Ступінь доктора медицини отримав у Лейдені випускник Могилянки, уродженець села Чорногородки, що на Київщині. Спочатку в Кільському, а потім у Лейденському університеті вчився син значкового товариша Лубенського полку, випускник Київської академії Іван Полетика. В європейських університетах і академіях

навчалися майже всі майбутні професори «Могилянки»: Й. Кононович-Горбацький, І. Гізель, Г. Євлевич, Л. Баранович, С. Полоцький, В. Ясинський, С. Яворський та інші.

Всі ці адреси «шкіл любомудрія» знав, звичайно, тепер уже «мандрівник з Токаю» – Григорій Сковорода. Особливо його вабила «німецька філософська школа». Він знав праці відомого вченого Г. – В. Ляйбніца, а за свідченням французького великого універсального словника П'єра Лярусса Сковорода кілька років студіював німецьку мову в Галле. Більшість дослідників сходяться на тому, що в пошуках новітніх знань Григорій Сковорода побував у Будештаді, Відні (це безсумнівно), а також в містах на півночі Італії (фактичні підтвердження знаходимо в його творах – у трактаті «Кольцо»: «Имеет обычай и Италия молотить волами», у репліці персонажа із «Разговора пяти путников»: «Когда б у мене дом был, как в Венеции, а сад, как во Флоренции»).

Ми ще не знаємо всі «європейські адреси» мандрівника за знаннями Григорія Сковорода. Але ми добре знаємо, що поїздка в Європу зіграла велику роль у формуванні Сковорода як ученого європейського рівня, як філософа прогресивної, вільної думки, як літератора, музиканта і художника. Цим висновком і можна було б завершити наші «сковородинівські розвідки в Словаччині, але краще за мене це зробив і, як завжди, несподівано, по-сучасному Микола Неврлий.

Свій лист, який наздогнав мене в Києві, прозірливець Микола Неврлий закінчив словами: «Сковорода, на мій погляд, перший орієнтував Україну на Захід. Не даремно ж його туди тягнуло».

Точніше й сучасніше не скажеш.

НАЙВИЗНАЧНІШИЙ ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ ЗАКАРПАТТЯ

До 80-ліття з дня народження
проф. д-ра о. Атанасія Пекаря ЧСВВ

Під поняттям «монах» ми звикли уявляти собі аскетичну людину минулих часів, яка у своїй монастирській келії десь далеко від світського життя молиться Богові, а в перервах між молитвами пише історичні або релігійні трактати для майбутніх поколінь. Перед очима вириває образ літописця Нестора, історика Базиловича, з новіших часів — мученика за віру єпископа Гойдича. Але ж такі монахи живуть і в сучасності. І в наш час монахи, відмовившись від світського життя, є чи не найпопулярнішими ширителями Божого Слова, а ті найздібніші — і визначними вченими в різних ділянках гуманітарних наук. Одним з них є і найвизначніший сучасний історик церкви Закарпаття — монах чину святого Василя Великого проф. о. **Атанасій Пекар**, доктор теологічних наук, який у своїй келії Монастиря св. Йосафата у Гленкове (Glen Cove) біля Нью-Йорку недавно відзначив вісімдесятиліття з дня народження.

о. Атанасій Пекар,
ЧСВВ. 1994 р.

Якби він не написав нічого іншого, лише два томи *«Нарисів історії Церкви Закарпаття»* (Рим — Львів, 1967-1997), і так його ім'я було б золотими літерами записане в історії найзахідніших українських земель. Але ж на його рахунок є понад 20 інших книжкових публікацій. Перша з них — 64-сторінкова книжечка *«Св. Тереня від Дитятка Ісуса»* появилася 1948 р. у Пряшеві у видавництві «Благовісник» заслугою єпископа Гойдича та його секретаря М. Поташа. Дальші друкувалися в Римі, Нью-Йорку та інших містах — українською та латинською мовами. В першу чергу слід назвати його докторську дисертацію *«De erectione canonica eparchiae Mukacoviensis a. 1771»*, (Канонічне створення Мукачівської єпархії 1771 року, Рим, 1956). На Заході вийшли і дальші книжки о. Пекаря: про св. Василя Великого, св. Йосафата, три книжки про єпископа Гойдича, дві — про владика-мученика Ромжу, книжки про єпископів Василя Гопка та Олександра Хіру, монаха ЧСВВ Христофора Миськова, монографії *«Ісповідники віри і наша сучасність»*, *«Історичне тло Пря-*

шівської єпархії», «Ужгородська унія та її творці (1646-1999)», «Історія в життєписах владик Пряшівської єпархії», «Історія Греко-католицької церкви в ЗДА», «Василіяни на Закарпатті», «Єпископи Мукачівської єпархії», «Наша слов'янська спадщина», «Ви будете мені свідками», «Мартиролог закарпатських священиків» та ряд інших. Кожна з цих книжок опирається на глибоке вивчення першоджерел в архівах і бібліотеках.

Крім того, він написав десятки наукових студій, публікованих в реномованих наукових журналах і збірниках. З-під його пера вийшли ґрунтовні монографічні розвідки про Іпатія Потія, Йоаникія Базиловича, Івана Брадача, Йосифа Декамеліса, Олександра Духновича, Василя Поповича, Йосифа Гаганця, Гліба Кінаха, Митрополита Андрія Шептицького, Августина Волошина, про Ужгородську унію 1646 року, історію Василіянів на Закарпатті та в Америці, про переслідування греко-католицької церкви угорською владою і більшовиками тощо. Між іншим, він переклав з латинської на українську мову найвизначніший історичний твір О. Духновича «Історія Пряшівської єпархії».

Дослідниця закарпатоукраїнської культури Любиця Бабота підкреслює: «Роботи о. А. Пекаря знані тим, що в них великою мірою використані ватиканські архіви. Типова для нього виняткова дисципліна, увага до деталей, пошана до друкованого слова» («Нове життя», 2002, ч. 9-10, с. 4).

Немалі заслуги має о. А. Пекар і у справі організації наукового життя української еміграції. В 1980-1996 роках він редагував «Записки ЧСВВ», видавши п'ять об'ємних томів цього цінного видання (кожен понад 500 сторінок).

Незважаючи на великий науковий доробок, о. А. Пекаря аж ніяк не можна назвати кабінетним вченим. Йому завжди йшлося про те, щоб результати його наукових досліджень доходили до якнайширшого кола читачів. Він є автором понад 500 популярних статей, головним чином з історії закарпатської церкви, публікованих здебільшого в україномовній американській і західноєвропейській пресі. Лише про долю владика-мученика Теодора Ромжі він опублікував понад 40 статей, про Павла Гойдича – понад 30, про Василя Гопка – понад 20, про єпископа О. Хіру – теж біля 20 статей, причому в тих статтях він майже ніколи не повторюється, завжди приносить щось нове, невідоме.

Немалою його заслугою єпископів-мучеників Гойдича та Ромжу було проголошено Блаженними. Першому він, до речі, присвятив перший том своїх «Нарисів», другому – другий. Ще в 1972 р. в найвизначнішій українській емігрантській газеті «Америка» о. А. Пекар опублікував статтю «В обороні честі Владики Гойдича», в якій він розгромив безпідставні обвинувачення колишнього михалівецького жупана Дудаша, що в книзі «Rusínska otázka a jej uzadie» (Buenos Aires 1971) тяжко зневажив пряшівського єпископа-мученика, обвинувивши його у вчинках, яких він ніколи не допустився. Ця рецензія є дуже актуальною і в наш час, і її варто було би передрукувати.

На превеликий жаль, в Україні та інших посткомуністичних країнах праці о. А. Пекаря майже невідомі, бо вони розкидані по різних виданнях. Їх конче потрібно видати масовим тиражем у кількох томах, щоб сучасне Закарпаття нарешті пізнало правдиву історію своєї церкви, яка завжди була вогнищем не лише духовної, але й національної свідомості.

Понад п'ять років (1978-1982) о. А. Пекар працював в українській секції Ватиканського радіо. Його запальні передачі, наперекір глушенню, доходили до слухачів у найвіддаленіших куточках України. Ще раніше він був вихователем василіянського доросту у двох американських монастирях, а від 1982 до 1992 р. був духовником і професором Української Семінарії св. Йосафата у Вашингтоні.

У 1992 р. на загальних зборах Василіянського чину о. Атанасія було обрано першим дорадником Головної управи отців Василіян у Римі.

Отець Атанасій часто виступає з доповідями на міжнародних конгресах і конференціях. В 1991 р. на міжнародній конференції «Від НТШ до УВУ» у Пряшеві він зачитав ґрунтовну доповідь «*Стосунки В. Гнатюка з закарпатським істориком о. Ю. Жатковичем*». Тоді ж він дав інтерв'ю пражській пресі і радіомовленню та провів духовні вправи в монастирі сестер Василіянок. На науковій конференції в честь А. Кралицького в 1994 році в Меджилабірцях він зачитав не менш цікаву доповідь «*Анатолій Кралицький як монах-василіянин*». В 1995 році він брав участь у львівській науковій конференції з нагоди 400-річчя Берестейської унії, спонсорованої Галицькою митрополією. Там він зачитав доповідь «*Від Берестя до Ужгорода*», яка викликала велике зацікавлення, перш за все наведенням невідомих архівних матеріалів.

У день священничних свячень.
Рим, 24 березня 1946 р.

Наступного 1996 р. о. А. Пекар в Ужгороді брав участь на подібній конференції, присвяченій 350-літтю Ужгородської унії. Його доповідь «*Берестя й Ужгородська унія*» керівництво конференції обірвало на половині (мовляв, доповідач «вичерпав регламент»). Отець Атанасій передав повний текст доповіді для публікації в руки директора Ужгородської єпископської канцелярії о. Юрія Сабова – редактора збірника матеріалів конференції. Про дальшу долю цієї доповіді автор в листі до мене від 26 лютого 2002 року з жалем писав: «*Будучи промадярського наставлення, редагуючи збірник доповідей, о. Юрій Сабов уповні відкинув мою доповідь, в якій я вказав повну залежність Ужгородської унії від Берестейської, а замість неї вибрав собі підхожу частину з мові праці «Ужго-*

родська унія та її творці» (Рим 1996) й опублікував мій виступ під заголовком «Тяжкі часи для унії в 60-80 роках 17 ст.» (див. Ужгородській унії – 350 років. Матеріали міжнародних наукових конференцій», Ужгород 1997, с. 58-63). І таке буває!»

На пражській конференції з нагоди 80-ліття Чехословацької республіки велике зацікавлення викликала доповідь о. А. Пекаря «Греко-католицька церква в кордонах Чехословаччини в рр. 1919-1939», а на нью-йоркській, присвяченій 60-літтю Карпатської України, – його доповідь «Греко-католицька церква у період Карпатської України (1938-1939)».

Антинародній церковній політиці мадярів на Закарпатті він присвятив свою доповідь, зачитану на науковій конференції, присвяченій 90-літтю Вікентія Шандора (Нью-Йорк, 1999).

За видатні заслуги в розвитку наук, о. А. Пекаря було обрано членом Наукового товариства ім. Шевченка, Української вільної академії наук та цілого ряду інших наукових організацій та установ.

Отже, о. А. Пекар далекий від уяви монаха як людини, ізольованої від суспільства стінами монастиря. Він є місіонером, який посередництвом науки поширює правду про християнську церкву по цілому світі.

* * *

Отець Атанасій Пекар (світське ім'я Василь) народився 1 березня 1922 р. в Перечині в сім'ї залізничника. В рідному містечку він закінчив п'ять класів початкової школи і 1932 р. поступив в Ужгородську українську гімназію, де став членом драмгуртка «Просвіти» та Українського Пласту (відділ якого він заснував і в рідному містечку). Закінчивши гімназію в 1940 році, він подався на вищі студії філософії і богослов'я у Рим. Там він в Українській папській семінарії в 1942 році закінчив дворічний курс схоластичної філософії з академічним ступенем бакалавра, а в 1947 р. в Папському Урбаніанському університеті (Urbanianum) на підставі згадуваної вже латинськомовної дисертації «Канонічне оформлення Мукачівської єпархії 1771 року» здобув звання доктора теології (ThDr). На останньому курсі – 24 березня 1946 року він прийняв сан священника. Оскільки Закарпаття в тому часі було вже під радянською владою, Ватикан вислав його на душпастирську роботу між закарпатськими емігрантами в Пітсбург (США). Там він став професором Духовної семінарії св. Кирила і Методія, а в 1956 р. постригся в монахи, прийнявши ім'я Атанасій

На авдієнції Папи Івана Павла II з нагоди генеральної Капітули Чину св. Василя Великого в Римі дня 14 лютого 1992 р. Направо від Папи – Головний Настоятель Васил. Чину – о. Ізидор Патрило, ЧСВВ. Папа подарував о. Пекареві рожанець-вервицю.

(ім'я його рідного батька). Монашу пробу відбув у Мондері в Канаді, де одночасно викладав українську мову і був теж префектом семінарії.

Отже, на формування характеру о. Атанасія мало вплив батьківське виховання, український дух в початковій школі і гімназії та праця в центрах церковного і громадського життя української еміграції. Ставши в юності на тверді українські позиції, він ніколи з них не сходив, хоч це не завжди подобалось його наставникам.

Гідну подиву продуктивність о. А. Пекаря на ниві науки слід приписати його неймовірній витримці і самодисципліні. Він сам собі встановлює плани наукових досліджень і послідовно їх виконує, будучи твердо переконаним, що його праці послужать якщо не сьогоднішній генерації, то наступним поколінням. До речі, його заповітною мрією є завершити і видати третій том «Нарисів історії церкви Закарпаття», який буде присвячено монастирям Срібної Землі.

Дай, Боже, щоб усі його плани збулися!

Микола Мушинка

Інтерв'ю з о. Атанасієм Пекарем

Готуючи для «Дуклі» ювілейну статтю про життя і діяльність 80-річного о. Атанасія Пекаря, ЧСВВ, я звернувся до нього з кількома запитаннями, на які він дав мені письмову відповідь, поповнену «Автобіографією», «Бібліографією друкованих праць» та деякими іншими матеріалами. Гадаю, що відповіді ювіляра зацікавлять і ширшу громадськість, тому подаю їх без змін.

М. Мушинка

Коли і як Ви – закарпатський русин – стали свідомим українцем?

Свою національну свідомість я набрав як член перечинської філії «Просвіти», в якій панував дух о. Волошина, а мій батько за якийсь час був там головою «Просвіти». Коли я почав навчання в ужгородській гімназії, то став членом драматичного гуртка, в якому діяв мій найстарший брат Михайло; інші старші брати: Іван діяв у хорі, а Юрко в оркестрі. Свою свідомість я згодом розвинув у нижчих класах гімназії в Ужгороді – під впливом професора «руської» мови й літератури (чехи забороняли вживати термін «українська мова») д-ра Володимира Бірчака, а в старших класах – професора Івана Панькевича.

Під час гімназійного навчання мій патріотичний дух виявлявся при українському «Пласті», при якому під час Карпатської України я досягнув рангу «кошового», маючи нагляд над 11 хлоп'ячими і 4 дівочими куренями при гімназії. Остаточно моя свідомість глибоко закоренилась під час моїх богословських студій в Українській Папській Семінарії св. Йосафата в Римі, під впливом моїх василіянських виховників.

Коли і чому Ви обрали покликання священника-монаха?

Щодо покликання до священства – я вже змалку відчував потяг до літургійних відправ і вже у дошкільній віці любив гратись у священника (мамин фартух служив за ризи, а бляшка з консерви на мотузках – за кадильницю). Ранню іскорку покликання відтак роздмухав у моїм серці професор релігії в гімназії о. Еміліян Бокшай. Остаточне рішення настало в час насильної окупації Закарпаття в 1939 р. мадярами.

Свідомий того, що Церква відіграла важну роль у збереженні культурного й національного життя Закарпаття, я рішив посвятитися в душі монсеньйора Волошина на службу нашого поневоленого народу. Це було й головним поштовхом, що я рішив висвятитися в целібаті та подався на вищі богословські студії до Рима, що їх завершив докторатом з богослов'я 1947 р. Виховання в римській семінарії оо. Василіянами відтак вплинуло на мене, що 1956 р. вступив до Василіянського Чину, де я мав кращу можливість наукової праці.

Хто пробудив у Вас потяг до науки?

Схильність до письменницької і наукової праці я почав відчувати вже в гімназійних роках, коли залюбки я почав вчитуватися в історичні повісті і твори українських письменників, завдяки професорові Бірчакові, який був рівночасно бібліотекарем і сам підбирав для мене відповідну літературу. Проф. Бірчак вплинув на мене, що я став діяльним в українському Пласті. Та добра нагода для наукової праці мені навінулася щойно в Римі, де наш духовник Семінарії о. Тит Галущинський, ЧСВВ працював у Ватиканському архіві і втаємничив мене у численні документи Закарпатської Церкви.

Чому Ви основним об'єктом свого наукового зацікавлення обрали історію церкви і як вам вдалося подолати стереотипні мадярські і московільські тенденції при її дослідженні?

Переконавшись, про велику кривду та фальшиве представлення релігійних подій на Закарпатті з боку мадярських церковних достойників і авторів, я зацікавився церковною історією закарпатських українців, вислідом чого була моя історично-правнича докторська дисертація (писана по латині) *«Канонічне оформлення Мукачівської єпархії 1771 р.»*, опублікована оо. Василіянами 1956 р.

У Римі я був першим українським дослідником (включаючи галичан), який першим вжив терміну *«український»*, *«українці»*, замість Ватиканом уживаного: *«ruthenus, rutheni»*. Головний референт моєї дисертації, професор історії Ф. Калей (F. Calley), родом бельгійець, дозволив мені вживати терміну *«українець»*, *«українці»* на основі мого представлення йому проголошення Закарпаття – Карпатською Україною в 1939 р. як історичного факту. Зате другий релятор, професор канонічного права, С. Романі

(S. Romani) спротивився і в останній хвилині відмовився від обов'язку 2-го референта. Та ректор Папського Урбаніївського університету, де я відбував свої богословські студії, призначив іншого референта.

Які із своїх наукових праць Ви вважаєте найважливішими?

Насильна мадяризація та фальшиве насвітлювання нашої церковної історії мадярськими авторами спонукала мене до глибших і довголітніх дослідів, результатом яких появилася моя двотомна основна праця «Нариси історії Церкви Закарпаття» (1967-1997). Про насильну мадяризацію та невірне представлення церковної історії Закарпаття я ще виразно підкреслив у моїх наукових статтях, а саме:

1. «Митрополит Шептицький і закарпатські українці»;
2. «Єпископ Василь Попович (1838-1864)» – його мадяри старались усунути з єпископства, подібно як словаки блаж. Павла Гойдича, ЧСВВ;
3. «Греко-католицька Церква під час мадярської окупації Закарпаття»;
4. «Церковна політика мадярів на Закарпатті».

На яких основних архівних та бібліотечних джерелах базуються Ваші наукові праці?

Свої наукові досліді я збагачував у Ватиканському архіві й бібліотеці, як і в багатій бібліотеці Папського Східного Інституту під час мого повторного побуту в Римі, тобто: 1) Як спікер українських програм при Ватиканському радіо (1978-1992); 2) протягом 10-років (1983-1992) приїжджаючи як редактор «Записок ЧСВВ» щороку на три місяці до Риму під час канікул (15 травня – 15 серпня), коли я мав нагоду віддатися виключно науковій праці.

Якими є Ваші плани на найближче майбутнє?

Я вже маю достатній матеріал для 3-го тому «Нарисів» – про монаше життя на Закарпатті, однак не знаю, чи Господь Бог дозволить мені докінчити.

Юрій Кундрат

Сучасний стан українського перекладу в Словаччині

Розглядаючи сучасний стан українського перекладу в Словаччині, маю на меті вказати на ті зміни, що відбулись у нашій перекладацькій справі після «оксамитової» революції, охарактеризувати ситуацію, в якій опинились наші перекладачі, та зробити відповідні висновки щодо його дальшого прямування.

У зв'язку із кардинальними суспільно-політичними змінами в Словацькій Республіці після листопада 1989 р., зокрема з трансформацією її політичної системи й переходом на ринкову економіку значно змінились умови для перекладацької діяльності та праці перекладачів.

Насамперед істотних змін зазнав характер перекладаних текстів. В сучасний період у Словаччині вже не перекладаються заідеологізовані художні твори і публіцистичні тексти, якими у свій час були «Велика Земля», «Відродження» й «Цілина» та Л. Брежнєва, з'їздівські матеріали, промови партійних діячів, книжки про дружбу, військове і економічне співробітництво, про обмін досвідом і т. п. З другого боку, як не парадоксально, значно менше перекладається художніх творів, наукових і технічних книжок. На противагу цьому дуже зросла кількість перекладів із суспільно-політичної літератури, особливо філософської, соціологічної та історичної. Окрему групу становлять переклади сакральної літератури, починаючи Біблією йкінчаючи молитовниками та іншими посібниками з релігійною тематикою. Пожвавлення перекладацької діяльності в галузі сакральної

літератури пов'язане з політичними і духовно-культурними змінами останнього десятиріччя як в Словаччині, так і в Україні, які стали поштовхом до виділення в сучасній лінгвістиці функціонального різновиду мови – конфесійного. З іноземної преси перебирається і перекладається багато статей і матеріалів, в яких популяризуються досягнення науки й техніки. В Словаччині, так само як і в інших посткомуністичних країнах, в останнє десятиріччя настало піднесення у галузі перекладу порнографічної літератури, рекламних і пропагандійних текстів, текстових частин звукових фільмів іноземних кінематографій.

Вищесказане повністю стосується також українського перекладацького процесу в Словаччині, який фактично сформувався лише в другій половині минулого століття. Після 1989 р. ми спромоглися видати лише три перекладні книжки художньої і одну книжку науково-популярної літератури.¹ В цей же період у нас зовсім припинилося видавання перекладних підручників, зумовлене передусім переходом наших шкіл на словацьку мову викладання як природознавчих, так і гуманітарних предметів. Останніми підручниками, перекладеними із словацької мови, були підручники з краєзнавства та навчальні тексти з історії для основних і середніх шкіл.² Приватизація та інтенсивний розвиток підприємницької діяльності після листопадових подій 1989 року, виникнення підприємств з обмеженою відповідальністю, співробітництво між словацькими і українськими підприємцями викликали потребу в українсько-словацьких перекладах ділових документів, пропагандійних і рекламних текстів з різних галузей виробництва, торгівлі й ринкових відносин, каталогів пропонованих товарів легкої та харчової промисловості, інструкцій, послуг та інших текстів.

Одним з перших перекладних текстів такого характеру можна вважати український переклад пропагандійної брошури «Словаччина

представляється», виданої з нагоди другої презентації словацьких фірм у Києві, що відбулась 11-15 жовтня 1994 р. У презентації, організованій акціонерним товариством «Інхеба», взяли участь 50 словацьких фірм, які займаються різноманітною діяльністю, починаючи обробкою деревини, виробництвом хімічних волокон, керамічної плитки, бавовняних та інших тканин, будівельних машин, технічного скла, добуванням і переробкою нафти, й кінчаючи виробництвом алкогольних і безалкогольних напоїв і переробкою молока. Поруч із значною кількістю термінологічної лексики брошура містить цілий ряд словацьких реалій (назви фірм, міст і вулиць), переклад яких пов'язаний з певними труднощами, зумовленими відсутністю прямих еквівалентів в українській мові.

До категорії пропагандистських і рекламних текстів належать також переклади для чехословацьких і словацьких фірм «CABEL PLUS, a.s.» в Пряшеві, «APOLLONIA, s.r.o.» в П'єштянах, «STAVBYT, s.r.o.» в Кошицях, «AGROSTAV, a.s.» в Пряшеві, «MARVELS, s.r.o.», «INŽINIERSKE STAVBY, f.s.» в Кошицях, «MIHALOV, s.r.o.» в Бардієві, «NETZSCH, s.r.o.» в Спиській Новій Весі, «AGROKARPATY, s.r.o.» в Плавниці, для державних установ, вищих шкіл, підприємців та приватних осіб. З тематичного боку перекладані тексти стосувались різноманітної проблематики, зумовленої новими технологіями в промисловості, сільському господарстві, будівництві, охороні навколишнього середовища, соціально-економічним розвитком регіонів та іншими факторами. За своїм змістом – це фахові тексти, переклади яких призначені для спеціалістів з відповідної галузі знань. Словник текстів цього типу насичений спеціальною термінологією, характерною для даної спеціальності. При цьому часто йдеться про термінологію, яка ще не зафіксована в існуючих перекладних словниках, і перекладач змушений вдаватись до позатекстуальних джерел, якими є фахова лі-

тература, переклади з даної спеціальності і т.п. Для ілюстрації можна навести переклад каталогу для товариства з обмеженою відповідальністю «Агрокарпати» в Плавниці, який містить опис чаїв і їх лікувальних властивостей з 85 вирощуваних і дикорослих лікарських рослин. Переклад назв цих рослин і захворювань, для яких придатні приготування з них чаїв, із словацької мови на українську був би неможливий без використання відповідної літератури з даної проблематики, зокрема книжки «Лікувальні рослини» та словника латинської мови.

Рекламний характер мають також переклади етикеток на словацьких виробках, здебільшого харчової промисловості, на яких визначається хімічний склад виробу, вміст поживних речовин, енергетична цінність, його вага, адреса виробника й навіть представницька фірма в Україні. Таким є, наприклад, переклад етикетки на стерилізованих огірках, де наводиться маса загального вмісту, склад (огірки, вода, цукор, сіль, оцет, прянощі), виробник, постачальник, дата виготовлення, дата споживання та спосіб зберігання. Часто ці переклади являють собою суміш українських, російських і словацьких слів і виразів, поєднаних словацькими синтаксичними конструкціями. Як приклад можна навести переклад етикетки на шоколадному наборі цукерок із свіжої вишні в лікері під назвою «Dezert so sviežou višňou v likéri», яку перекладач відтворив калькою – «Десерт зі свіжою вишнею в лікері», не дивлячись на те, що й словацька назва є помилковою, що відчув чеський перекладач, який передав її словами «Vomboniéra se svěží višni v likéru». Крім цього, до українського перекладу додано речення, якого немає в оригіналі, ані в інших перекладах, крім російського.

Зовсім новим феноменом в перекладацькій практиці українців Словаччини в 90-х роках стали переклади міжнародних документів, видаваних Міністерством культури Словацької Республіки в серії «Порозуміння» й

фінансованих фондом для преси національних меншин PRO SLOVAKIA. У перекладі на українську мову було видано такі документи, як «Європейська харта регіональних мов або мов національних меншин», прийнята в Страсбурзі 5 листопада 1992 р., «Загальний договір Ради Європи про охорону національних меншин», прийнятий у Страсбурзі 1 лютого 1995 р., «Декларація прав осіб, що належать до національних або етнічних меншин, релігійних і мовних меншин», прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1992 р. та ін. Крім того, в цій же серії в перекладі на українську мову було видано аналітичні праці Вільяма Фабрі «Тріанон, Гельсінкі й меншини», «Йдеться нам про порозуміння», які стосуються виключно угорської меншини, Юрая Янкува «Судова охорона меншин в міжнародному праві» та ін. Тексти перших двох документів на українську мову переклав В. Дацей із словацьких перекладів, а перекладача інших матеріалів не наведено. Українські, як і словацькі переклади міжнародних документів не мають офіційний характер і служать лише для внутрішніх потреб. Наперекір цьому вони зроблені на низькому мовно-стилістичному рівні з наявністю великої кількості кальок не лише на лексичному, але й синтаксичному рівнях. Щоб переконатись в цьому, досить лише побіжно співставити українські переклади Договору й Харті з їх оригіналами, в яких перекладач допускається цілого ряду смислових розбіжностей, зумовлених невідповідними лексичними еквівалентами. Наприклад, речення *Dohovor nadobudne objektivnu platnosť* він перекладає Договорі **здобуде** об'єктивну **правомочність** замість Договорі **набуде** об'єктивну **чинність**. Ще прикрішої помилки допускається перекладач у перекладі першого речення пояснюючої записки до четвертої статті Договору: *Cieľom tohoto článku je zabezpečiť princípu rovnosti a ne-diskriminácie pre osoby patriace k národnostným menšinám*, яке в перекладі звучить так: Метою **тієї** статті є забезпечити прин-

ципи рівності і **дискримінації** для осіб, що належать до національних меншин замість Метою **цієї** статті є забезпечити принципи рівності й **недискримінації** (або недопустимості дискримінації) осіб, що належать до національних меншин.

Не менш суттєвих помилок допустився невідомий перекладач також у перекладі аналітичних статей вищенаведених авторів. Особливо це стосується українського перекладу праці Ю. Янкува «Судова охорона меншин в міжнародному праві», де спостерігається значна кількість смислових розбіжностей і мовно-стилістичних огріхів, зумовлених вживанням невідповідних еквівалентів, незнанням семантики юридичної термінології, калькуванням лексичних одиниць і синтаксичних конструкцій оригіналу тощо. Найбільшим недоліком українського перекладу названої праці вважаємо невідповідність українських еквівалентів словацькому оригіналу (*spoločenstvo* – суспільство замість спільність, *Spoločnosť národov* – Спільнота Націй замість Ліга націй, *medzinárodnoprávných* – міжнародних замість міжнародно-правових, *zakotvujú* – охоплюють замість закріплюють, *miesto pobytu* – місце переживання замість проживання), наявність великої кількості лексичних кальок (урівноправнення, змирення, меншинні школи, заникнення, слідуючі, віровизнання, новелізація, популяція, членські країни, розсяг, правомочність, активності), неточність у передачі іншомовних слів, прізвищ та географічних назв, велику кількість мовно-стилістичних огріхів.

Можна б продовжити перелік наведених та інших помилок, але, на мою думку, й цих вистачить для того, щоб пересвідчитись у легковажному ставленні перекладачів до перекладу важливих міжнародних документів, призначених для словацьких державних органів, якими вони повинні керуватися по відношенню до національних меншин, що проживають на території Словацької Республіки. На щастя, як українські, так і русинські

переклади Договору, Харти і Декларації та інших документів мають лише формальне значення, в іншому випадку вони завдали б більше шкоди, ніж користі. Адже йдеться про юридичні документи, окремі положення яких повинні бути однозначними й не викликати різне трактування.

До перших законодавчих актів суверенної словацької держави, які було необхідно перекласти на українську мову, належав закон Національної Ради Словацької Республіки (далі – НР СР) про найменування населених пунктів мовами національних меншин, тобто т. зв. *Tabuľový zákon*, прийнятий 7 липня 1994 р. Він стосувався тих населених пунктів, в яких представники національних меншин становлять не менше як 20 % населення. Офіційні назви цих населених пунктів були опубліковані в додатку до цього закону, причому з технічних причин українські назви передавалися за допомогою фонетичної транскрипції латинкою. Правда, при транскрипуванні назви сіл Габура, Гавринець, Грабова Розтока, Гуменне дійшло до заміни звука, а на письмі й букви г буквою ģ, що викликало незадоволення з боку деяких жителів цих населених пунктів. Ясність у написання цих літер у той час вніс Павло Богдан, тодішній депутат НР СР в інтерв'ю з редактором «Правди» Ш. Грчкою.³

Щодо самої передачі назв 9 сіл Бардіївського, 27 сіл Гуменського, 4 сіл Старолюбівнянського, 24 сіл Свидницького та 3 сіл Воронівського округів українською мовою, то Ю. Муличак, тогочасний завідуючий кафедрою української мови і літератури Філософського факультету застосував метод практичної трансформації, дотримуючись українського правопису і особливостей народної топонімії, наприклад, при передачі назв таких сіл, як Нижній (Вишній) Верлих, Пчолинне, Вубля, Нехваль-Полянка, Вільшинків та ін. Навпаки при передачі назв сіл, що складаються з короткої форми прикметника, прийменника та іменника, який вказує на

розташування, Муличак відійшов від норм українського правопису, передаючи їх так, як вони пишуться у словацькій мові: Воронів над Топлею, Берестів над Лабірцем, Руська Воля над Попрадом. Українська норма: Воронів-на-Топлі, Берестів-на-Лабірці, Руська Воля-на-Попраді.

Після набуття чинності закону НР СР № 184/1999 Зб. з. про використання мов національних меншин Міністерство внутрішніх справ Словацької Республіки вимагало від органів крайової та окружної адміністрації забезпечити переклад назв органів державного управління на українську мову в населених пунктах, де проживає 20 і більше процентів населення української національності. Йдеться про переклад назв «*okresný a matričný úrad*» у Старій Любовні, Бардієві, Свиднику, Гуменному й Меджилабірцях та назви «*obespny úrad*» в 4 селах Старолюбівнянського, 9 селах Бардіївського, 24 селах Свидницького, 7 селах Гуменського та 3 селах Воронівського округів. При перекладі цих адміністративних назв виникли проблеми, оскільки в українській мові вони не мають відповідних еквівалентів, бо це слова, що позначають реалії сучасного адміністративно-територіального впорядкування Словаччини. В українській мові їм відповідають назви-реалії сільська адміністрація, районна адміністрація, запис актів громадянського стану (ЗАГС), які в словацьких умовах сприймалися б як щось незвичне, неорганічне. Через те, щоб не впасти в екзотику, у відтворенні цих назв-реалій був застосований метод повного калькування: окружний уряд, сільський уряд, метричний уряд. Аналогічним способом, очевидно, доведеться поступати при перекладі словацької назви найбільшої територіально-адміністративної одиниці – *Najvyšší územný celok*, на які було поділено Словацьку Республіку, й відтворити її на українській мові як Найвища територіальна одиниця.

До текстів законодавчого характеру на-

лежить також документація, пов'язана з переписом населення, будинків і квартир, який здійснився 26 травня 2001 року на території Словацької Республіки. Йдеться про три переписні листи – Лист жителя, Лист будинку, Лист квартири та супровідні до них листи. Українські переклади призначались для жителів тих населених пунктів, в яких частка українського населення становить 20 і більше процентів. Практично це стосувалось таких сіл, як Орябина Старолюбовнянського, Циґелка, Хмельова, Мікулашова і Ондавка Бардіївського, Дубова, Нижня Ялінка, Нижній Мірошів, Варехівці Свидницького, Притуляни Воронівського та Чукалівці, Вільшинків, Паризівці, Пихні, Рокитівці, Рунина, Руський Потік і Суків Гуменського округів.

Щодо самого перекладу наведеної документації, то довелось піти на певний компроміс у доборі українських еквівалентів, аби зберегти міру зрозумілості для сільського адресата. Це стосується особливо перекладу супровідних листів, які були видруковані лише українською мовою. На відміну від супровідних листів у переписних листах український текст наводився паралельно із словацьким оригіналом, причому він був набраний іншим шрифтом і увиразнений голубим кольором. Усі переписні листи перекладені переважно за допомогою прямих словникових відповідників, з інших перекладацьких прийомів перекладач використав особливо калькування та адаптацію. Так, за допомогою калькування в українському перекладі відтворено передусім словацькі назви-реалії, пов'язані із ступенем свояцтва (*druh, družka*), національностями (*rómska národnosť, rómsky jazyk*), освітою (*učňovské, stredné odborné, úplne stredné odborné vzdelanie, bez maturity, z maturitou*), підприємствами (*štátny podnik, rozpočtová alebo príspevková organizácia, poľnohospodárske družstvo, drobné družstvo*), адміністративно-територіальним поділом (*okres*), нумерацією будинків (*orientačné č. domu*), обладнанням квар-

тири (*elektrický bojler, prietokový ohrievač, etažové kúrenie, septik, žumpa*), формою власності (*Fond národného majetku SR, kombinácia vlastníkov*) та ін. Прийомом адаптації у перекладі Листа будинку відтворено розташування квартири у багатоповерховому будинку, оскільки в українській мові немає відповідника до словацького поняття *prízemie*, яке перекладач замінив поняттям нижній поверх. При перекладі супровідних листів перекладач використав здебільшого текстуальну експлікацію, оскільки він не був змушений так суворо дотримуватись оригіналу, як у переписних листах. Цим пояснюється наявність у перекладі значної кількості пояснень, спрямованих на висвітлення деяких українських назв і понять на позначення словацьких реалій. В деяких випадках він, паралельно з українськими назвами, наводить словацькі відповідники. Вище наведене підтверджує наявність інваріанту української мови в Словаччині, з яким не можна не рахуватись і який треба розвивати та вдосконалювати на загальноукраїнській основі.

В останнє десятиріччя минулого й перші роки нашого століття значного поширення в Словаччині набули українсько-словацькі та словацько-українські переклади ділових документів, перш за все текстів угод, договорів, контрактів, свідоцтв про народження, одруження, розлучення, смерть, хрещення, освіти, дипломів, трудових книжок, довідок про відбуття військової служби, здобуття освіти, перериву в навчанні, безробіття, одержування пенсії по інвалідності, зарплату, вихід з радянського громадянства, купівлю автомобіля або іншого товару і т. п. Здебільшого йдеться про офіційні документи, перекладами яких у нас займаються повірені особи, тобто судові перекладачі. В східнословацькому регіоні правами судового перекладача користуються І. Бобак, проф. М. Роман і М. Немет з Пряшева, Е. Гиряк із Свидника, І. Васильцо із Снини, С. Ураз з Гуменного та П. Цимрикович з Банської Бистри-

ці. Великий досвід у справі перекладу офіційних документів має член Координаційного комітету реоптантів С. Крушко, який перекладацькою діяльністю займається як дрібний підприємець.

Інтенсивний розвиток перекладу ділових документів у Словаччині в останні роки пов'язаний з кількома обставинами. Першою й найбільшою за своїми масштабами була реоптація, тобто повернення з України жителів наших сіл, які в 1947 році переселились з Чехословаччини в Радянський Союз на підставі угоди між ЧСР і СРСР з 10 липня 1946 р., та пов'язане з нею оформлення відповідних документів згідно із правовим порядком Словацької Республіки. Другою, не менш важливою обставиною значного поживлення ділового перекладу була міграція в Словаччину громадян України, викликана соціальними та економічними проблемами, врегулювання яких ускладнюється труднощами перехідного періоду з його глибокою економічною кризою. В результаті цієї міграції нині в Словаччині проживає вже чимало іммігрантів з України, які тут знаходять кращі умови для праці й проживання. Проте, на мою думку, найважливішою й найперспективнішою обставиною в цьому відношенні є розвиток співробітництва між торговельними фірмами і організаціями України й Словацької Республіки, створення спільних словацько-українських та українсько-словацьких підприємств, інвестиційна діяльність.

Переклад ділових текстів має свої особливості, зумовлені видом того чи іншого документа, стандартизацією їх мови, широким використанням усталених словесних формул-штампів, широким, тематично обґрунтованим використанням професійної термінології, скорочених слів, зокрема скорочених назв різних організацій і установ та ін. Відтворення особливостей державних документів України радянського й сучасного періодів викликає чимало труднощів, пов'язаних

з наявністю в них цілого ряду назв-реалій, для яких у словацькій мові немає адекватних відповідників. Це стосується особливо передачі українських імен, прізвищ, імен по батькові, назви шкіл, установ, організацій, адміністративно-територіальних одиниць та ін. Проблематикою перекладу цих реалій свого часу займався у своїй доповіді І. Васильцо на Літній школі перекладу в Будинку словацьких письменників в Будмерицях, який констатував, що досі не існує жодних норм, яких би дотримувались не лише перекладачі, але й працівники державних установ. Внаслідок того виникає суперечність між вимогами перекладача, працівників метрики й Міністерства внутрішніх справ, яку він ілюстрував на прикладах транскрипції українських прізвищ, імен та імен по батькові, наведених у свідоцтві про народження й громадянському паспорті українською і російською мовами: Савка Христина Василівна, Василь Васильович і Василь Васильевич, Островська Єлена і Островская Елена, Бохенська Галина Богданівна й Бохенская Галина Богдановна, Лисенко Володимир Данилович і Лисенко Владимир Данилович, Пулик Емілія Апанасівна і Пулик Емилия Афанасьевна і т. п. Крім того, великою проблемою для перекладача він вважає переклад скорочених назв товариств, об'єднань, фірм, організацій, професій типу завод ГТВ (завод гумово-технічних виробів), УМВС (Управління Міністерства внутрішніх справ), викладач ДМШ (викладач Дитячої музичної школи). Подібні, якщо не ті самі, проблеми виникають також при перекладі державних документів Словацької Республіки на українську мову, принаймні при передачі словацьких імен та прізвищ і скорочених назв типу SÚBP (Slovenský úrad bezpečnosti práce), SÚB (Slovenský bezpečnostný úrad).

Що стосується перекладу текстів угод, договорів, контрактів економічного і юридичного характеру, то їх основною вимогою є максимальна точність і однозначність відтво-

рення змісту оригіналу засобами загальноприйнятої термінологічної лексики та відповідними стилістичними нормам. Необхідною передумовою для перекладу таких текстів є досконале володіння вихідною і цільовою мовами, добра обізнаність з даною спеціальністю й відповідною термінологією як у мові оригіналу, так і в мові перекладу. Однак при цьому перекладач не обійдеться без певних посібників, якими є перекладознавчі й термінологічні словники, фахова література з даної галузі, існуючі переклади з даної спеціальності та консультації із спеціалістами. Поки що в нас, крім перекладних словників, не існує посібників з українсько-словацьких і словацько-українських перекладів ділових документів. Певним внеском у розробку цієї проблематики можна вважати статтю П. Цимриковича «Про переклад ділових документів економічного змісту з української мови на словацьку». ⁴ («Дукля», 1998, 38, № 6, с. 87-91) та посібник з чесько-українського комерційного листування *Ukrajinský obchodní dopis*, виданий в серії *Brána do světa obchodu* (Písek 1997).

Зовсім новим феноменом у перекладацькій практиці українців Словаччини можна вважати переклад діалогів, тобто текстової частини словацького звукового фільму *INVEST STORY* на українську мову для кінотудії в Києві. Переклад був здійснений на замовлення товариства з обмеженою відповідальністю *B+Busines Centre* у Братиславі в дуже стислі строки. Йдеться про специфічний вид перекладу, який вимагає від перекладача не лише дотримання довжини й фонетичної структури оригінальних текстів, але й синхронізацію новостворених текстів з жестами, мімікою та рухом уст кіноакторів оригіналу. ⁵

Одночасно із зміною характеру вихідних текстів у Словаччині після 1989 р. відбувається також зміна мов, з яких до того часу здійснювались переклади. Це стосується особливо російської, а частково деяких слов'янських мов (болгарської, польської), які

поступаються місцем переважно англійській, німецькій, французькій та іншим романським мовам, що пояснюється сучасним політичним та культурологічним курсом Словацької Республіки. В порівнянні з іншими слов'янськими мовами за останнє десятиріччя в Словаччині значно зріс престиж української мови як у словацько-українських державних відносинах, так і в галузі словацького перекладознавства. На мою думку, цей престиж міг бути значно більшим, якби в практичному житті України послідовніше дотримувався Закон УРСР «Про мови в Українській РСР», який був прийнятий Верховною Радою Української РСР 28 жовтня 1989 р. і введений в дію 1 січня 1990 р. Як не дивно, але й сьогодні в умовах незалежної української держави українській мові доводиться боротися за своє виживання, за право на своє існування й застосування в державному житті, в галузі освіти, культури, торгівлі, у засобах масової комунікації, не кажучи вже про сферу обслуговування.

Зростаюча роль української мови в Словаччині виявляється не лише у поширенні її застосування на офіційному й державному рівнях та словацько-українських економічних і торговельних відносинах, але й у більшій мірі зацікавленості з боку словаків. Доказом цього є також відкриття українського відділення на кафедрі слов'янських мов Філологічного факультету Університету ім. М. Бела наприкінці 90-х років, яке готує україністів-перекладачів. Наперекір цьому українська мова в Словаччині на сучасному етапі не відіграє таку важливу роль, яку б вона заслуговувала з оглядом на свою демографічну потужність, за якою вона займає 26 місце у світі з-поміж 2500 народів і мов (для порівняння: за цим же показником словацька мова посідає 100-е місце). На мою думку, ще сьогодні, понад десять років після виникнення незалежної української держави, більшість словаків вважає українську мову за якийсь «варіант» російської мови.

Дещо кращою є ситуація в східнославацькому регіоні, де проживає переважна більшість русинсько-українського населення, але й тут за останнє десятиріччя помітно звузилась сфера вживання української мови. До звуження цієї сфери спричинилися поділ нашої національної меншини на русинів і українців, радикальне зниження шкіл з українською мовою навчання або з вивченням української мови як предмета, ліквідація театру й видавництва, зниження до мінімуму видаваних книжок художньої та іншої літератури, припинення виходу журналу «Дружно вперед» і т. п. У результаті цього, як і внаслідок зростаючої смертності старшого покоління, виразно знизилась кількість представників української інтелігенції, які посідали визначні місця в нашому культурно-національному житті й внесли свій вагомий вклад у розвиток культури. Все це, звичайно, негативно відбивається на стані словацької україністики, яка поступово втрачає свої колишні позиції.

Суспільно-політичні зміни в Словаччині після 1989 р. відбулись також на становищі українських перекладачів у Словаччині. З одного боку, було скасовано існуючі обмеження, якими раніше регулювалась праця перекладачів, завдяки чому ряди наших перекладачів поповнились новими людьми. З другого боку, значно зріс попит на переклад фахових і ділових текстів з боку словацьких та українських фірм і акціонерних товариств. Через те останні були змушені залучати до співпраці молодих перекладачів, у яких не було ні теоретичних знань і практичного досвіду, внаслідок чого з'являється цілий ряд неякісних перекладів. Усе це викликало потребу створення Спілки перекладачів художньої й фахової літератури на українську мову та з української мови, що виникла 30 березня 1990 року на установчих зборах в Пряшеві та зареєстрована на Міністерстві внутрішніх справ СР 25 вересня 1991 р. У той час Спілка нараховувала 33 члени, з яких

протягом останніх десяти років троє (В. Гайний, А. Семанцо, В. Вархола) відійшло у вічність, решта в наш час майже не займається активною перекладацькою діяльністю внаслідок високого віку або відсутності перекладацьких можливостей. В останнє десятиріччя інтенсивну діяльність в галузі українського перекладу в Словаччині проводили особливо В. Дацей, М. Дацей, М. Фолріх, І. Васильцо, Е. Гиряк, С. Ураз, М. Роман, Б. Марец, В. Юричко та ін. Крім них, як свідчать перекладені матеріали, існує ще ряд анонімних перекладачів, які принагідно займаються перекладацькою діяльністю, на замовлення різних регіональних фірм. Як у попередні роки, так і в сучасний період у нас, крім А. Пестременка, не було і немає перекладачів-професіоналів, здатних заробити собі на прожиття лише перекладацькою діяльністю.

Перекладацька робота, як наголошував М. Рильський, – робота почесна, але тяжка й відповідальна. Вона вимагає від перекладача не тільки знання вихідної і цільової мов, але й фонових знань, тобто знання матеріально-побутової та суспільно-історичної обстановки, в якій виник оригінал, творчої біографії автора, традицій літератури, якій він належить. Володіння цими знаннями – передумова об'єктивно відтворення оригіналу перекладачем. Його основною складовою частиною є уявлення про речі й факти, згадувані в оригіналі і, напевно, відомі його читачам, а також про такі, що даються імпліцитно, лише мають на увазі, але легко вгадуються. Саме таких знань не вистачає нашим перекладачам через відсутність безпосередніх контактів з сучасною українською дійсністю, не кажучи вже про словники різного характеру та посібники, які було видано в Україні за десятиріччя її незалежності. Виходячи із сучасної ситуації, можна без перебільшення сказати, що в наш час ми відчуваємо більшу ізольованість від материкової України, ніж у радянський період.

Для дальшого прямування українського перекладу в Словаччині, підвищення його якості та мовної культури, необхідно:

1. Переглянути існуючий реєстр українських перекладачів в Словаччині й доповнити його іменами тих людей, які в сучасний період займаються перекладацькою справою.

2. Організувати перекладацькі зустрічі та семінари з метою обговорення важливих і актуальних питань українського перекладознавства в Словаччині.

3. Виробити норми перекладу ділових документів юридичного характеру, дотримуючись *Pravidiel slovenského pravopisu* (Bratislava 1998) та найновішої редакції Українського правопису.

4. Приступити до складення й видання словацько-українських та українсько-словацьких перекладних і термінологічних словників, словників усталених зворотів, контрастивної лексики, розмовників та інших посібників.

5. Розпочати підготовку професійних перекладачів на кафедрі української мови і літератури Філософського факультету Пряшівського університету в рамках магістерського навчання.

6. Обмінюватись перекладацьким досвідом на сторінках нашої і словацької періодичної преси, публікувати мовні консультації, спрямовані на розв'язання мовних і перекладацьких проблем.

7. Брати активну участь у Літній школі перекладу в Будмеріцях і семінарах, організованих комітетами Секції художнього і Секції фахового і наукового перекладу при Літературному фонді СР, а також ЖТР (Єдністю тлумачів і перекладачів) у Чехії та Словаччині.

8. Активізувати роботу Спілки українських перекладачів в Словаччині з метою кращої координації перекладацької діяльності та підвищення рівня перекладацької роботи.

Примітки:

¹ РУФУС М. Вибрані твори. Із словацької мови переклав В. Конопелець. Пряшів, 1991; КРАСКО І. Чорна свічка. Із словацької мови переклав В. Конопелець. Пряшів, 1995; ГУДЕЦ І. Легенди й міфи старих слов'ян. Із словацької мови переклав В. Конопелець. Пряшів, 1996; Ян Смерк. Із золотої фантазії. Із словацької мови переклав В. Конопелець. Пряшів, 1996.

² КОВАЧ Д., ЛІПТАК Л. Навчальні тексти для 7-го класу основної школи. II частина. Із словацької мови переклав Ю. Кундрат. Братислава, 1991; Розділи з історії для середніх шкіл. Із словацької мови переклав Ю. Кундрат. Братислава, 1991; КОВАЧ Д., КОВАЛЬСЬКА Е. Навчальні тексти з історії (1642-1914). Із словацької мови переклав Ю. Кундрат. Братислава, 1991; ЛІПТАК Л., КОВАЧ Д. Навчальні тексти з історії (1939-1945). Із словацької мови переклав Ю. Кундрат. Пряшів, 1991; ЛІПТАК Л., Навчальні тексти з історії (1945-1989). Із словацької мови переклав Ю. Кундрат. Братислава, 1991; СТАНКО Я. і кол. Краєзнавство для 3-го класу основної школи з українською мовою навчання. Із словацької мови переклав Ю. Кундрат. Братислава, 1993; СТАНКО Я. і кол. Краєзнавство для 3-го класу основної школи з українською мовою навчання. Робочий зошит. Із словацької мови переклав Ю. Кундрат. Пряшів, 1994; ПАВЕЛ М., МІХАЛОВА Я. Краєзнавство для 4-го класу основної школи з українською мовою навчання. Із словацької мови переклав Ю. Кундрат. Пряшів, 1994; Краєзнавство для 4-го класу основної школи з українською мовою навчання. Робочий зошит. Із словацької мови переклав Ю. Кундрат. Пряшів, 1995.

³ BOGDAN, P. Ukrajinská azbuka je iná ako ruská. Pravda z 3. septembra 1994.

⁴ Про переклад текстової частини цього фільму див.: Kundrát, J. Preklad dialógov do ukrajiničiny. TOP, september 2000, ročník XI, č. 53, s. 8-10.

Корифей словацької русистики і славістики

(До 70-річчя від дня народження
Андрія Червеняка)

Наш край, наше русько-українське населення під Дуклею дало світові цілий ряд видатних вчених різних галузей науки, культури, церковного і політичного життя. До них сміло можемо зарахувати й нашого ювіляра професора д-р Андрія Червеняка, доктора філологічних наук, який народився 22.5.1932 в селі Шариський Цавник Свидницького округу у селянській родині.

Хто ж такий Андрій Червеняк і що зробив для нас? Попробую стисло відповісти на це запитання. Я теж походжу з цього краю, навіть з одного району, вчилися в одному місті, в одному будинку, правда, в різних школах – він у гімназії, а я в учительській академії, був я свідком багатьох його добрих починань в школі і пізніше в житті. Після закінчення своїх університетів доля нас обох звела знов у Пряшеві – на Філософському факультеті. Але зірка його таланту скоро перекрочила Пряшів і почала світити на всю нашу країну, бо він зразу завоював науковий авторитет серед русистів-славистів всієї Чехословаччини.

Андрій Червеняк вже під час навчання у пряшівській російській гімназії відзначався своїм своєрідним талантом. Вже у молодому віці проявлявся як людина творчої неспокої-

на, людина-шукач, новатор й організатор літературного і молодіжного життя. Вже тут, у гімназії, виявляв великий інтерес до художнього слова, до співу і музики взагалі, до організаторської роботи, був активним членом самодіяльних гуртків. Зрозуміло, що нас інших, не так музично чи літературно обдарованих, полонив та ще більше очаровував він жіноче покоління. Вже тут виявляв свої літературні здібності і писав вірші, включився в літературне життя місцевої української громади. Брав участь разом з іншими у заснуванні журналу «Дукля» і протягом всього її 50-річного існування був її активним автором. Недарма Андрія Червеняка ЦК КСУТ (він же був видавцем літературно-художнього альманаху «Дукля») не раз включав у редакційну раду журналу, не раз представники ЦК КСУТ доручали йому разом з досвідченими письменниками, як Ф. Лазорик, І. Мацинський і Ф. Іванчов, очолити письменницьку організацію – Філію українських письменників Спілки словацьких письменників, яка тільки що формувалася. Самотужки вивчив українську літературну мову, щоб міг рідною українською мовою не лише комунікувати, але й писати. Тому можемо сказати, що він стояв біля колыски зароджен-

ня нової повоєнної літератури. Та й пізніше, вже будучи на студіях в Братиславі, він не втрачав зв'язок з рідним краєм, літературним життям, писав в українські пражівські журнали і газети рецензії, статті тощо. Ані під час студій в Братиславі не залишив своєю любов до пісні і співу. Він став членом молодіжного ансамблю «Лучниця», яка крім іншого давала концерти і в Радянському Союзі, в тому числі й в Києві, де ми знов зустрілися як студенти двох різних університетів – він Братиславського, а я Київського. Після закінчення Братиславського Філософського факультету (1958) А. Червеняк повернувся у Пряшів на Філологічний і згодом Філософський факультет (1958-1971), де він працював асистентом і доцентом російської літератури та продеканом Філософського факультету. Перебування А. Червеняка на посаді продекана факультету було щастям як для молодого факультету взагалі, так і для молодих викладачів, бо він активно підтримував розвиток наукової діяльності, допомагав друкувати наукові роботи, організував наукові конференції, семінари, створював для молодих викладачів простір для творчої роботи та й своїм особистим прикладом запалював інших до роботи. Багато з тих, що з ним співпрацювали в ті роки, були вдячні за цінні поради та інспірацію і можуть підтвердити мої слова.

Жаль, прийшла окупація нашої країни радянськими військами, замість яких був би радніше привітав книги багатії російської літератури та літератури народів Радянського Союзу, як він відверто, щиро і в доброму сказав на відкритті виставки українських радянських книг на Філософському факультеті 1969 року, що

й стало безпосередньою причиною його вимушеного відходу з факультету.

Потім 7 років працював драматургом Українського національного театру (УНТ) в Пряшеві. Андрій Червеняк силою свого таланту й організаторськими здібностями, вмінням переконувати та запалювати співпрацівників, підняв драматургію та художній рівень роботи УНТ на високий художній щабель, який ще ціле десятиріччя утримували його наступники аж до 1989 року. Тоді УНТ на загальнодержавних оглядах займав попередні або призові місця. В репертуарі УНТ і його заслугою з'явилися твори не лише місцевих авторів (завдяки його доробкам), але й словацьких, чеських та світових драматургів, які принесли славу цьому художньому колективу. Оскільки я був після його відходу членом Художньої ради УНТ, можу це підтвердити. Гадаю, що робота А. Червеняка в УНТ не була марною, але навпаки, залишила позитивний слід, печать його новаторського мислення.

Потяг до педагогічної та науково-дослідної роботи все ж переміг у нього, і після певних митарств за допомоги певних людей йому вдалося влаштуватися на роботу доцента Педагогічного факультету в Нітрі, де розгорнув велику наукову й науково-організаторську роботу під керівництвом проф. Михайла Сотака, тодішнього декана факультету. (Тут став доктором наук і професором теорії та історії російської літератури). Зокрема велику роботу виконав у дослідженні і популяризації російської класичної літератури в рамках МАПРЯЛ, виступав на різних конгресах і симпозіумах вдома і за кордоном, певний час очолював після відходу проф. М. Сотака, організа-

цію русистів в Словаччині. Але не обмежився лише російською літературою, часто писав про словацьку та інші слов'янські літератури. Так з нього сформувався визначний словацький русист і славист світового значення. Бібліографічний список друкованих праць професора А. Червеняка досягає до тисячі позицій і знайдемо його праці в багатьох європейських збірниках.

У своїй науково-дослідній роботі А. Червеняк завжди йшов по непротоптаній доріжці, не задовольнявся тим, що літературознавство вже зробило, але шукав нові підходи і методи дослідження, робив переоцінки попередніх тверджень, сформулював нові теоретичні висновки. Зміни, які настали після 1989 року у нас, знайшли проф. А. Червеняка підготовленого до розуміння та висвітлення багатьох літературних явищ, які раніше були сильно заідеологізовані. В першу чергу почав досліджувати і переоцінювати методологію літературознавства, звільняти її від старих поглядів, навіть догм. В його роботах дістали нове тлумачення такі літературні дисципліни, як компаратистика, генеалогія, літературна антропологія, психологія і філософія художньої творчості. В останні роки наполегливо розробляє теорію антології і генології романтизму, поетологію і поетику слов'янського романтизму. В результаті того з'явилися і в рамках славістики нові роботи, які є значним збагаченням літературної науки і пізнання людини взагалі.

Науковий шлях його дослідів йшов од компаратистики, яка після 1948 року у нас була дуже популярною, до нових літературознавчих теорій і димензій. В результаті компаратистичних студій з'явилася монографічна робота «Vajanský a Tur-

genev» («Ваянський і Тургенєв») (1968). Робота мала науково-полемічний характер, відкидала ряд канонів, які в цій галузі літературознавства ще були недоторкані. Політ дальших наукових досліджень був припинений вимушеним відходом з пражського факультету, але час використав для дальших наукових роздумів, які принесли йому ще більшої слави.

Щоб завдячитися тим, які йому дозволили повернутися на кафедру і викладати, щоб зміг друкуватися, написав незвичайну монографію «Socialistický realizmus v diskusii» («Соціалістичний реалізм в дискусії») (1985). Але знов це була робота полемічна, дискусійна, не з усім погоджувався, що до того часу теорія соцреалізму твердила, подав ряд своїх інтерпретацій і пропозицій щодо дальшого розвитку літератури та мистецтва взагалі. Робота спирається на широкий літературний матеріал не лише російської чи словацької художньої та наукової літератури. (Між іншим, термін соціалістичний реалізм ще цілком не зник з обігу літературознавства не лише російського, але й інших національних літератур, тому не зашкодить познайомитися ще й сьогодні з роботою А. Червеняка, бо вона актуальна).

Новим етапом у науковому дослідженні проф. А. Червеняка можна вважати його монографії «Človek v literatúre» («Людина в літературі») (1986), «Slovensko-ruské relácie» («Словацько-російські реляції») (1986), «A.S. Puškin – člověk a básník» («О.С. Пушкін – людина і поет») (1989) і передусім «Tajomstvo Dostojevského» («Тайна Достоевського») (1989). Що книга, то нове художнє і наукове відкриття в словацькому, та навіть у славістичному літературознавстві.

Роботи з'явилися, коли ще в нашому і славістичному літературознавстві сильно були відчутні впливи старого способу мислення, і кожен новий погляд, нова думка, яку принесли монографії А. Червеняка, вкликала як не позитивне обурення, так незадоволення, але все ж були прийнятні позитивно.

Дальшим вагомим внеском у русистику та славистику взагалі треба вважати такі роботи і збірники, як «Ruská moderna» («Російський модерн») (1992), «Чарівність літератури I.» (1994), III. (1995), «Dostojevského snu» («Сни Достоєвського») (1999) та «Людина і текст» (2001).

Крім того А. Червеняк був ініціатором та редактором цілого ряду наукових збірників, присвячених творчості Т. Шевченка (1965), міжлітературним зв'язкам (1968), творчості І. Тургенєва (1984), М. Лермонтова (1985), М. Шолохова (1987), Ф. Достоєвського (1987), О. Пушкіна (1988), М. Горького (1989), Л. Толстого (1989), В. Соловйова (2001) та ін.

Не можна оминати його вклад у теоретичну розробку проблематики слов'янського романтизму (антропологія і генеалогія, поетологія і поетика романтизму). Він же співорганізатор і науковий гарант міжнародних наукових конференцій з питань слов'янського романтизму, які організує Філологічний факультет в Банській Бистриці, де викладає російську літературу, та науковий редактор трьох збірників з конференцій «Slovanský romantizmus» («Слов'янський романтизм») (1999, 2000, 2001).

Окремо треба згадати конференції, семінари і наукові збірники, які він організував і які були присвячені творчості словацьких письменників, як Павол Штраус, Ладіслав Тяжкий, Мілан Ферко, Ян Штєвчек, Мі-

лан Руфус, Андрей Худоба, Вінцент Шікула, Ян Хризостом Корец, Освальд Заграднік, Петер Ярош, Ян Тужінський та інші.

Не можна забути його статей і рецензій, які він надрукував про місцеву українську літературу. Багато з них не втратило свого значення ані сьогодні, зокрема його статті про С. Гостиняка, Й. Збіглія, І. Галайду та взагалі про нашу літературу. Інтерес і любов до української культури він виявив у багатьох статтях про театральні вистави УНТ та його окремих представників – Й. Фельбабу, Й. Корбу, братів М. та П. Симків – в українській і словацькій пресі.

Вся творчість і поведінка Андрія Червеняка дозволяє нам твердити, що за професією він русист, славіст, за переконанням слов'янин, але за душею він українець-русин. Радо констатуємо, що він не соромиться свого походження і завжди дає про це відчутти, коли треба. Широка у нього душа, величезні знання, людський такт і підхід зробили з нього незвичайну людину. Сам багато зробив і вмів шанувати труд інших людей. Тому він так охоче і радо допомагає молодим аспіратам, кандидатам наук і доцентам у їх науковому зростанні і здобуванні наукових знань.

Дозволь мені, шановний друже, Андрію, за всіх читачів «Дуклі», від імені шанувальників Твого слова та від себе особисто широко подякувати Тобі за все, що Ти зробив на користь нашої літератури і культури і побажати Тобі міцного здоров'я, творчого натхнення та ще довгих років життя на славу духа слов'янської взаємності та нашого українського роду.

Михайло Роман

Боже, яка ти красива!

Хоч ти мені і слова не сказала,
Хоч я від тебе

й слова не сховав,

Та десь ти є отут,

в оцих високих залах,

Де все бринить,

як срібна тятива.

Бо що б мені у грудях калатало,

Чому б раділа пісня і цвіла,

Чому б моя душа,

чому б отак літала,

Чому б ламала крила в куполах?

Муки солодкі носила,

Падала ізвисока:

Боже, яка ти красива,

Боже, красива яка!

Малиново стікають

мідні дзвони,

Умиті небом зорі молоді.

Та ти мені скажи,

чому сльоза солона,

Коли любов солодка, як меди?

Тебе ж, мою,

і вітер не остудить,

І крига не підриже на крилі.

Ясним, ясним огнем

Мені палають груди –

Зігрійся, зоре, у моїм теплі.

Будеш зі мною щаслива,

І вільна, неначе ріка...

Боже, яка ти красива,

Боже, красива яка!

Ігор Трач

**Поезії померлого століття
«3 божевільних рим...»**

Прагнули вдягти
гамівну сорочку,
прагнули
вдягнути кайдани..
брали за свідка тільки доньку...
й довкола –
тільки кати...
Скільки
спалено
гамівних сорочок!
Скільки
розірвано кайданів?
Камера
й карцер
без жодної відстрочки
– тільки б ворог
зі злості зімлів...
О, Боже, навіщо цей розум,
щоб жити тільки в ярмі?
Торкніться моєї гамівної сорочки
й либонь, хіба ми ще живі...

* * *

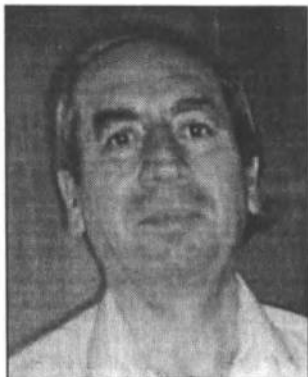
Чому я тут,
чому я тут...?
у неблизькій мені країні,
Чому я тут,
чому я тут,
а там над Львовом – небо синє...
Чому я тут???...
а там у Львові
пісня мами лине...
чому я тут???...

* * *

Чому навкіл така зневіра
шматує тіло моє й душу,
Хрести, Хрести – могили Віри,
а я іще й любити мушу...
Страждає ніч, моє безсоння,
перегортаю кожен згорток...
Рядки, слова, життя спросоння...
і смуток, смуток...,
мій же смуток...

* * *

Барви осені горять,
Барви осені палають,
де полягла моя рать,
чом-чому, це я не знаю...
барви осені горять,
барви ж осені палають...

Іван Арделян (Румунія)

За порогами неба

Іван Арделян – уродженець Марморощини, за фахом фізик, за покликанням – лірик, поет. Перша збірка поезій Івана Арделяна «Дорога» вийшла у 1987 році, а в 2000 році появилась друга його збірка поезії під назвою «Назустріч вікнам». Як заявляє у передмові Степан Ткачук, Іван Арделян – тонкий філософ, який уміє відтворити світ переживань і думок на фоні природи, він приніс у нашу поезію сміливість

філософських шукань, свіжість, спонтанність, життєдайну мудрість і мистецьку оригінальність світогляду.

У цю добірку увійшли віршовані твори з його поетичних збірок «Назустріч вікнам» та «За порогами неба», яка вийшла минулого року у бухарестському видавництві «Мустанг».

В моїй долині

В моїй долині
цвіте калина, –
там пісня вівчарська
пробуджує світ,
там поле
на груди свої
кличе плоди.
В моїй долині –
дерева,
наче люди! ..

Рядок за рядком

Вибери слово, –
перемішай його
з фарбою неба,
поки море ще тихе.
Рядок за рядком
поскладай свої мрії,
й почуєш,
як скрипка горить
у надрах землі.
В підземеллі.

Розплетена дорога

Розплетена дорога,
як верба,
коли під нею
світ горить жарою,
коли над нею світлом
корабель, що з паперу
лине хвилею.
Розплетена дорога,
як верба,
яку ковтком води хіба
розвеселити.

Пейзаж

Запахом нудить
до гріха
скошена травиця.
Шелест
і життя
впали разом.
Де-не-де трава зелена
й розплетена.
А там –
похорон квітів...

Вечірня

Коли
перша зірка
втирає косами діброву,
сонце
блискає оком,
заринає в траву
на березі горизонту.
Стукіт ночі
рве сорочку світла,
тиша вмиває поля,
а на краю лісу
вітер розбігся,
сну відкриваючи ворота.

З краєчка неба

З краєчка неба
завертає в село
віз, переповнений любов'ю
й молодими серцями...

Катерина Міщенко

...тому що люблю...

1. Торкаюся тебе
твоїм нетутешнім ім'ям,
і –
прокидається першою посмішка:
як із бруньки листок,
наче іскра у краплі вина,
наче ждано-нежданий дощ...
2. Так тремчу...
так горнусь...
так у тобі щезаю,
що боюся прошелестіти:
Господи!
Я його [кохаю]...
3. Пам'ятаєш,
я тоді була така щаслива,
аж з-під пальців випурхали
карі птиці...
4. Стоншується, як цівка,
навіть найбільше горе.
Що казати про молодюсіньку
нитку радості...
5. Повипускали собак –
і – нацькували!
Аж курява задихалася –
так мчали,
аж прогиналися лози,
за каміння хапались,
і цвьохали сирі пужална,
до хребтів прилипали.

6. Скажіть мені,
як його жити:
смола по маківку –
ні зішкребти,
ні змити...

7. Візьми, молю, врунка водо,
бо – не свята,
і–не стожильна,
і навіть приворотне зілля
безсильне.

8. Сорок сорок змигнуло,
одголосило «я».
Як сповістити тебе:
лиш тепер нічия?..

9. Сирітка-душа –
до чужого тепла
тягнеться тільки тіло...

10. ...І прийде останній вірш –
янгола доторк прощальній.

11. [Десь тут була подоляночка,
десь тут була...]

ЗАВІЯ ГАРЯЧИХ МЕДІВ

Порятунок
за цими ворітьми –
не вагайся:
життя – напівмить.
Спалахом блискавки стигне
неупійманий світ.
Обійми...

Залюби.
Зачаруй.
Позагоюй
шрами пам'яті –
совісті щем:
в твоїй пригорщі
я і всесвіт –
й не молю
нічиїх
прощень.

У пелюстці,
в бджолинім вусі –
і симфонія
й трауру грім.
Я на гойдалці ввій
уміщуся –
забери,
загорни,
зігрій.

Нема спасу
за цими ворітьми.
Увійходь –
бо палац твій:
бурштиновий вогонь,
безодня
і – завія медів.

Мирослав Лазарук

* * *

Я — твоя чужина, самотинка лукава,
Слід сльози на студеній щоці,
Чуєш, пісня смутна і на присмак гіркава
Ще чекає тебе у своїм сторонці.
Я — твоя чужина і чужіших немає,
Не буває ж і рідних чужин,
Там калину ніколи ніхто не ламає,
Не зриває в долоні солодних ожин.
Я — твоя чужина, як на серці крижина,
Ти мене розтопи і в сльозі утопи,
Аж тоді навіть вбога за духом вільшина
Зронить лист до твоєї стопи.
Я — твоя чужина. Хрест — не хрест, не кілочок,
Із якого ще виросте щось і колись,
І немов сподівання святого доточить,
Щоби знов у сторонці своїй ми зійшлись.

* * *

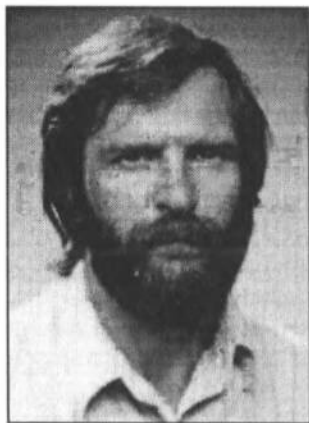
Братові Любомиру

Чому ти, брате, не співаєш,
Чому заважко так мовчиш,
Неначе сад наш поливаєш,
Неначе сам собі болиш?
Немає навіть вітру, брате,
Аби додому полетів,
Приліг на дах старої хати,
Листком німим залопотів.
Не родить яблуня, банує,
Мареля всохла і горіх...
Не той же, братіку, панує,
Хто лихомана переміг,
А той, кому співає вітер
Із непрогляді-далини,
І хто сльозину нишком витер
Із лугової калини.

Уже добігає листок аж на пантір.
Верхів'я
Палають холодним досвітнім єдвабом.
У доли збігають, як води, то буком, то грабом
Ліси, голоси із роси. І я чую,
бо звір — я,
Усі відголоски тонів і півтонів.
А запах
Пробудження грає в мені, як тилинка,
Висмоктує соки, які у мені зимували,
Аж кров шаленіє-танцює. Лишаю сліди на суглинках.
І студінь скипає в затерплих од бігу скаженого
лапах,
Бо ж вихором — листя в мені, поза мною опале.
Куди я лечу і чого я жадаю до болю,
До згину, до згару, до вищої міри безвілля?
Себе у собі безпробудно повільно безволю,
І крутиться в оці моєму оскліле окілля,
Неначе з похмілля. Звірине весілля.
Гай-гай! Тільки знову бракує отого,
Що здатне нутро шаткувати до крику,
Чи ж можна тоді упізнати безлику
Істоту, котра ще не вміє молитись
до власного бога?
...Листок — аж на пантір. А вище лиш птаство гарує,
Безмовне, зірке, незворушно-безжальне,
Неначе за мною підступно-наївно полює.
Йому я не заздрю, бо тільки пантрую
Оте, що моє! Бо ж і золото сусальне
Мені не вартує й малої шерстини,
Як те, що моє — аж на пантір-верхів'я.
А далі — то клаптик німої сатини,
Усе, що моє — аж на пантір.
Бо звір — я.

МИСТЕЦТВО

Прокіп Колісник

Колір в мальбі як прояв іманентного

Я – писанка, писана житнім вогнем

*Мене ще леліятимуть у любистку,
Абись-те любили, любили мене*

я – писанка вічна...

(Мирослав Лазарук, «Писанка»,
Одарці Олексіївні Киселиці)

У тому, що без кольору немає живопису, здається, нікого не треба переконувати, однак... (до речі, варто було б у нашу образотворчу термінологію ввести термін: «мальба» (1) (поряд із терміном «живопис») як означення виду мистецтва, форми і способу прояву людської свідомості, того, що ще називаємо живопис, або ж малярство, мальовництво. Деякі мистецтвознавці вважають, що термін «живопис» є занадто не наш і вживають термін «малярство». Відомо, що перше слово використовують у східних районах слов'янського ареалу, а друге в західних, але в тих же західних землях малярем називають ремісника, який фарбує стіни, двері, вікна... тобто робить те, що хоч і необхідне для суспільства, все ж не є твором мистецтва (не є живописом), і лише коли людина використовує фарбу як засіб вираження іманентного, духовного, намагається сама переобразитись, а фарбу перетворити в колір, в мелодію, в поезію, в літургію... і результатом його праці є мальба – лише тоді митець є малярем у образотворчому, філософському, естетичному, навіть етичному смислі слова. Лише тоді, коли людина за допомогою барви намагається висловити свої почуття й розуміння явищ природи, суспільства, душі й того, що неможливо однозначно дефінувати, лише тоді така людина називається митцем, художником, живописцем, образописцем (іконописцем), мальбописцем. (До того ж, у нашій термінології, вже давно, так багато понять іншомовного походження і це мало кого дратує, що, напевне, не зашкодило б вживати таке красиве слово – **Мальба**.)

Отже, мальба – це місце дотику горизонталі з вертикаллю, це філософія без слів, літургія кольорів, це тиха молитва...

...вид образотворчого мистецтва, художнє виображення (не лише і навіть не тільки відображення) видимого (і не тільки видимого) світу фарбами на будь-якій поверхні (полотні, дереві, папері, стіні тощо) відповідною малярською технікою й інструментами.

« Живопис є однією з форм суспільної свідомості, засобом пізнання світу, ідейного й естетичного виховання. Зорове втілення задуму (*теми, сюжету*) здійснюється в Ж. за допомогою *композиції та рисунка*. Найважливішим зображальним та емоційним засобом живопису є колір» (2). Таке визначення живопису дає УРЕС (*Український радянський енциклопедичний словник*). Звичайно, живопис впливає на виховання, на ідейне формування особистості, але залежить від того, яка ідея є визначальною для суспільства, для особи, ну і, звичайно, її не може визначати лише якась група, партія... навіть якщо вона і захопила владу, а тим більше не може бути однозначно класових директив у сфері мистецькій, у царині духовній, тому що мальба «...є одночасно одним із найдієвіших способів індивідуальної і суспільної практики людей» (3) – практики пізнання і самопізнання, творення і сотворення; і якраз аспект індивідуальний, суб'єктивний, інтимний – іманентний є, можна сказати, первинним, однак лише в рівновазі з об'єктивним, трансцендентним. Простіше кажучи, людина, справді, живучи в суспільстві, не може бути вільна від нього, але в той же час не хоче бути його рабом. Як досягти соціальної, суспільної справедливості, фізичної волі? – на це вже написали мільйони рецептів, можливо, і тому сторінки історії людства палають кров'ю. Можливо, мистецтво, мальба і є тим місточком, на котрому людина хоче знайти рівновагу між іманентним і трансцендентним, між тим, що їй дано апіорі, доісторично, і тим, що існує поза межами історії, за межами простору і часу..., будучи обмежена і простором, і часом, і формою... Людина бере в руки пензель...

Якщо про суспільну вагу і дію мальби можна дискутувати (залежить від критеріїв, цінностей...), то про те, що колір є найважливішим емоційним та зображальним, можна сказати: духовним (звичайно, в контексті з композицією, рисунком...) засобом живопису, здається, зрозуміло всім (втім всім, та не всім), але чому це так? – важко сказати. І лише коли ви стоїте перед полотном, (або ж якоюсь іншою двомірною площиною), на котрій мальбописець, використовуючи елементарні, майже примітивні знаряддя праці, вимоделював частинку свого мікрокосмосу, ви скоріше відчуваєте аніж розумієте, що якась часточка його світу належить і вам, що ви теж належите Йому, Космосу (звичайно, якщо художник у своєму творі був настільки сам собою, що це не було просто егоїстичною позою – настільки «вами», що це не було лише прислужуванням, заробітчанством, кон'юктурою).

Якщо спробуємо задуматися над проблемою кольору в образотворчому мистецтві як проявом іманентного, тобто того, що є внутрішньо притаманне людині і що знаходить своє втілення і вираження у творі мистецтва, в картині, то опинимося перед необхідністю чіткіше визначити, про який, власне, колір йдеться, адже увесь навколишній світ кольоровий (хоч, здається, деякі фізики вважають інакше, але живописцям щодо цього простіше, «вони знають, що все розпочалося з трьох основних кольорів»).

Звичайно, без світла немає кольору; «І сказав Бог: «Нехай будуть світла на тверді небесній... І чинив Бог обидва світла великі, – світло велике, щоб воно керувало днем, і світло мале, щоб воно керувало ніччю, та кож зорі. І Бог умістив їх на тверді небесній..., щоб відділювали світло від

темряви» (4). І античний, і середньовічний, і ренесансний живописці, напевне, розуміли, що без світла немає кольору, але майже ніхто з них не замислювався над цією проблемою, так би мовити, теоретично, лишень, здається, року Божого 1666, Ісаак Ньютон збагнув (мабуть, після того, як його яблуко по голові стукнуло), що біле сонячне світло складається з різних кольорів: зачинився в темній комірчині і практично в цьому переконався, пропустивши крізь вузесеньку шпарку у вікні сонячний промінчик так, щоб він падав на простий скляний тригранник, і на протилежній, темній стіні побачив кольорові смуги, аналогічні небесній веселці. З тої пори вже навіть школярі знають, що така природна упорядкованість кольорів називається спектром, можна її зобразити і у вигляді кола, котре складається з трьох основних, першорядних (примарних) і трьох другорядних (секундарних) кольорів, котрі, змішуючись між собою, і являють нашому зору всю неймовірно багату строкатість барв світу. Суперечка про те, чи все-таки у спектрі сім кольорів (як, здається, у райдузі), чи шість? – вирішилася, з точки зору фізичної, здається, на користь ... Юнга, котрий одного разу також взяв та й зачинився в темній комірчині і провів експеримент протилежний тому, який зробив свого часу його знаменитий колега, тобто взяв три кольорових світла, спроектував їх в одну точку на стіні і побачив білу пляму. З'ясувалося, що основних світлових кольорів усього три, проте минуло ще чимало часу, щоб ці відкриття були практично і наглядно використані, а особливо в сучасній обчислювальній, поліграфічній техніці. Та ще набагато раніше до того, як філософи намагалися зрозуміти космічну, поети психічну, богослови божественну, вчені наукову сутність світла й кольору, мальовистці брали в руки глину, яйце, віск... каутерій, щіточку... і намагалися матеріалізувати те, що не вміщається у всі, навіть найточніші визначення.

Колір, звичайно, не єдине, що перетворює пусту, чисту площину в художній твір з естетичними і навіть етичними якостями (принаймні так мало би бути), але безперечно, колір – домінанта живопису. Тому спробуємо ще раз пригадати, що, власне, маємо на увазі, кажучи «колір».

Отже, колір – це «явище фізично-оптичне, хімічне, фізіологічно-психологічне, естетичне» (5) – і духовне, а також переносно – барвник (пігмент), кольорова маса, приготовлена із барвника (пігмента), розчинника та інших складників..., те що в нас називають фарбою. З точки зору фізично-оптичної, є потоком променів світла різної константної величини світлової хвилі (згідно з хвильовою і фотонною теоріями); з точки зору хімічної, визначається барвником: природним, органічного (рослинного, тваринного), або неорганічного походження, чи хімічного виробництва. «Фізіологічно-психологічно є явищем, пов'язаним з предметною якістю речі і почуттями, естетично є явищем узагальнюючим об'єктивні властивості і суб'єктивні чинники в процесі сприйняття і значеннєвій оцінці» (6). В сучасній системі кольорів основними вважаються: жовтий, червоний, синій, однак треба розуміти, що живописець користується не світловими, а пігментарними кольорами, точніше кажучи, він користується фарбами і лише в процесі реалізації свого художнього бачення він змінює фізико-оптичні властивості фарби, наносючи її то пастозним мазком, то тонким, прозорим шаром, то штрихом, то розтираючи на поверхні, то змішуючи одну

фарбу з іншою, то співставляючи окремі фарби, і в результаті фарба перетворюється в колір – справжню мову мальби. Мазок, лінія, штрих самі собою ще не являють будь-якої естетичної цінності, якщо вони відповідним чином не пов'язані між собою, не організовані, не підпорядковані більш складній задачі – інакше кажучи, вони, як засоби виразності, свою естетичну змістовність отримують лише в системі зображення, а в результаті діють на психіку глядача, впливають на духовний стан і індивідуума, і суспільства. Цікаво, що сила духовної наповненості твору і його дії на сприймача не залежить конче від складності використаних засобів, і тим більше не залежить прямо від ціни використаних матеріалів, має бути так, щоб «майстерність виконання перевищила цінність матеріалу» (7). Зрозуміло, живописець мав би володіти елементарним ремеслом, бодай в такій мірі, щоб не зашкодити своєму здоров'ю під час роботи, щоб результат його праці, картина не розпалася на другий день, щоб жила в просторі і часі, зрештою, щоб мала матеріальну цінність в прямому сенсі слова, але мова не про те, позаяк все важливе й необхідне, але цього замало, щоб артефакт був естетичним, був духовним. У сучасному світі діапазон матеріально-технічних можливостей для вираження вельми широкий, але як пояснити ту неймовірну енергію, чим виміряти ті випромінювання, що виходять від творів, картин, які намальовані, здавалося б, зовсім просто? Якраз ті «найпростіші» мальби, в сучасному технократичному світі часто викликають найбільше захоплення, хвилюють, зачаровують.

Тож спробуємо говорити про колір саме мальби і то не від «а» до «я» – це неможливо, а наразі лише на прикладі окремих творів, окремих майстрів, живописців, мальбописців, котрі в своїх творах зуміли знайти таку гармонію кольорів, наповнити колорит – душу мальби – духом; маю на увазі Одарку Киселицю, Олексу Новаківського, Дезидерія Миллого, Александра Мілоша Базовського, Людовіта Фуллу.

...я – квіточка
«Горда в иней цариця осені» (8)

Кожна квіточка неповторна, кожна доленька неповторима. Кожна душенька незамінима.

+++

Сім квіточок,
як сімдесят світів,
сім-сімдесят світів,
як увесь Усесвіт –
три білих, жовта, три жовтогарячих –
сімсот безсмертників
в простім гладущику із глини,
на писанці, як на рядні,
рядні-вереті як на розписаній великодній землі –
мільйон безсмертних душ
і тло, як безмір, – золоте.

+++

...сім квіточок, як сімдесят галактик, як світила небесні, як свічечки, що горять і не гаснуть, як кущ терновий, що палахкотить і не згасає, тому що в ньому – Янгол Господній.

...що ще може бути простішим? – ...ну що, здавалося б, слова? ... слова та колір – більш нічого, «...А серце б'ється – ожива, Як їх побачить! ...Знать, од Бога... і колір той, і ті слова «...ідуть між люди.»... що може бути простіше, з точки зору можливостей, що є в арсеналі виражальних засобів живописця, художника.

«Вічне», «Квіти смутку», «Польові квіти», «Полуденні квіти», «Солом'янки», «Безсмертники»... Одарки Киселиці – все це безсмертники, символи безсмертя... кожний знає, що ніщо не вічне, але митець пропонує задуматися над вічним. Майстер бере в руки маленький пензель і намагається прошепотіти про велике вічне, про те, що вічне не поза людиною, але в ній; бере в руки фарбу, а на полотні з'являються квіти, смуток, кохання... птиці любові... життя, і живуть вони не своїм відображенням, не імітацією, а подихом, теплом і прохолодою, жаром і житнім вогнем незгасимим, ... божественною еманациєю.

«Час хризантем – середина осені...» – читаємо Секрет мальби хризантем із книги Слово про мальбу, із саду з гірчичне зернятко, – безсмертники – пізня осінь, відчуваємо з палітри Одарки Киселиці – «Ця квіточка – «горда в инеі». Щоб передати її властивості, пензель повинен бути наповнений відчуттям власної гідності... Весняні квіти гнучкі і чарівні, але як їх можна порівняти з хризантемою? Перенесена на папір, вона як повівання аромату пізньої осені» (9). Безсмертник – квітка, непідвладна часу, квіточка відгону потойбічної любови.

Одарка Киселиця все життя прожила на Буковині, в Україні. Ні вона, звичайно, виїжджала із свого батьківського дому і навіть могла зустрітися (ймовірно) з Децидерієм Миллим, чи Александром Мілошом Базовським, наприклад, у кав'ярні «Славія» на березі Влтави у Празі, з колегами, з якими у неї так багато спільного, особливо в творчості. Але вони ніколи не зустрічалися, в цім житті, хоч жили (майже) в один час, і на відміну від них Одарка Олексіївна мала ще менше суспільного визнання. Даринці був один рік, коли на Балканах спалахнула іскра під казаном соціально-політичних, духовних проблем європейців, Децидерові в той час було сім років, коли його земляків русинів посилали на Східний фронт, Людові йшов дванадцятий, а Александер Мілош вже був двадцятидворічним юнаком (тобто, «акурат під ружо», але доля тут була до нього більш прихильна аніж, наприклад, до А. Модельяні.)

Одного разу там же – в Празі, ще будучи студенткою Празької академії мистецтв, Одарка зустрілася з Олегом Ольжичем, можливо, то була випадкова зустріч, можливо, то було в «Славії», після якоїсь творчої акції чи інтернаціонального Студентського Конгресу, що відбувся улітку 1935-ого в Празі. «Він був стрункий і красивий, – згадувала Одарка Олексіївна, – але якийсь таємний, я знала, що він поет, але про його інші справи – ні, лише згодом». Він був старший від неї лише на п'ять років, вони були молоді і повні творчої енергії, варто пригадати, що Прага тоді була своєрідним куль-

турним центром української діаспори. Тож (як би це не гіпотетично виглядало), але всі вони зустрілися одного разу там же, в Празі, наприклад, на виставці творів Александра Мілоша Базовського, в залі «Елану», в листопаді 1935-ого, коли вся Західна Європа запалює свічки у хризантемових вінках, на могилах своїх предків.

Така зустріч не могла бути фантазмагоричною хоча б тому, що всі ці майстри слова і кольору, перш за все були великими патріотами своєї культури.

*«Захочеш – і будеш. В людині, затьям,
Лежить невідгадана сила» (10).*

Доля кожного з них склалася по-різному, але мова наразі про живописців, всі вони після «академії» повернулися в рідні краї, де кожний по-своєму, цеглинка до цеглинка, як «...стрункі і негамовні будівничі», що «...ще довго на риштованнях стоять» (11), будували Храм культури рідного народу.

Одарка Киселиця ніколи не писала ікони або картини на сакральну тему (принаймні, поки що невідомо) в прямому значенні цього поняття, але щоб зовсім ні? – ... спробуймо подивитися на її твори з іншої, не профанної, саме з сакральної точки зору, підставою для цього, на мою думку, є колорит, внутрішня напруга кольору, а не зовнішня іконографія сюжету. Візьмімо, наприклад, «Гуцульський натюрморт» (полотно, олія, 78, 5х61, 5, 1967) – адже це «Зустріч Йоахима з Анною»: Йоахим приходить, і Анна його зустрічає. Цей мотив з'явився в малярстві відносно пізно, аж в 10-му сторіччі, але вже тоді склалася іконографія зображення. Звичайно, зображували чоловіка і жінку, котрі зустрічаються біля міських воріт (інколи зображувалися вежі і будівлі міста), обнімаються або цілуються...

(«Одного дня з'явився Йоахимові, між пастухами, ангел, оточений великим сяйвом, і повідомив йому, що Бог почув його прохання, і пояснив йому, що його жінці Анні народиться дочка, якій має дати ім'я Марія ...себто ...»Пані, Надія» (12) і мусить її, відповідно обіцянню, присвятити Богові. Пророкував йому, що його дочці, котра буде в дитинстві перебувати у храмі, народиться Христос, син Всевишнього. Наказав йому, щоб повернувся до Брусалиму, де зустріне біля Золотих воріт свою дружину. Той самий ангел з'явився і Анні... і сказав їй те ж саме, що й Йоахимові, і покликав її, щоб вийшла йому напроти, до Золотих воріт. (Legenda aurea s. 254-255)» (13).

Нічого такого, візуально, іконографічно, в композиції твору «Гуцульський натюрморт» Одарки Киселиці ви не знайдете: два звичайних глечики з безсмертниками, на рядні; темний, аж чорний – він; світлий, аж білий – вона, на вохристо-золотому тлі;

тільки асоціативно – : «Обоє були благочестивими людьми і були відомі не своїм царським походженням, а смиренням та милосердям» (14).

Два звичайних гладушки з квітами, що не вмирають: він простий, аж вуглуватий, але поважний, вже з квітами надії, вона барвіста, аж святкова з цілим вінком радісного очікування: і його, і її. Звичайно його, Йоахима, зображували як старшого чоловіка в дорогому вбранні, з клобуком або тюрбаном на голові, її, Анну, – також у коштовному одязі... «В мінімалізованій композиції виступали тільки Йоахим і Анна...» (15). У творах Одарки Ки-

селиці маємо приклад, так би мовити, максимальної мінімалізації щодо іконографії сюжету (але не повного абстрагування), і максимальної напруги щодо вираження сакральної теми, досягнутих і виражених ніби не складною композицією, а головним чином колоритом творів, кольором.

Тож вгляньмося у чарівну містерію кольорів на картинах згаданих майстрів, зокрема, Одарки Киселиці, і вони нам являться не лише як «кольорова пляма на стіні».

«Буковинський натюрморт» (п., о., 70x50, 1975) – це «Введення в Храм Пресвятої Діви Марії».

«Коли Діви Марії виповнилося три роки, Її благочестиві батьки приготувалися виконати свій зарік. Вони ...причепурили Її якнайкраще і в супроводі народу, співачи релігійних пісень, повели Її в храм...» (16).

...два і ще один (одна) глечики: темний аж чорний – він, з квітами радості в голові, світлий аж білий – вона, з квітами щастя в голові, і ще оденьке – дитя, скромне та ніжне, велично йдуть до першої сходинки...

«Вічне» (к., о., 49, 5x34, 5, 1972) – це «З'явлення, – «Закон»: звичайний білий глечик, що світиться сам собою, повний квітів, а асоціація з Сінайським законодавством: «...щільна хмара вкрила вершину гори Сінай. Небо розтинали блискавки, гримів грім і гучно лунала сурма. ...З веління Божого Мойсей вийшов на гору...» (17).

«Літо» – це «Зустріч Марії з Єлизаветою»;

«Первоцвіт» – це «Благовіщення»;

«Незакінчений натюрморт» – це «Преображення»;

«Смуток» – це «Христос в пустелі»;

«Польові квіти» – це «Христос з апостолами на полі»;

«Чорнобривці» – це «В'їзд в Єрусалим»;

«Полуденні квіти – це «Великдень»;

«Квіти смутку – це «Оплакування»;

«Безсмертники» – це «Розп'яття»...

Може, лише треба чутливіше відчутти.

«Я завжди хотіла бути портретистом», – часто любила підкреслювати Одарка Олексіївна Киселиця, – і була, вона написала чимало портретів в прямому значенні цього слова, а головне, вона була портретистом квітки; кольором вона створила образ квіточки, саме живописний образ! – не гербарій, не натуралістичну ілюзію чи ілюстрацію для підручника з ботаніки; вона малювала звичайну квітку, і кольороми творила містерію краси (до речі, майже всі її натюрморти написані мастихіном, без особливих технологічних і технічних ускладнень, частіше за все способом «а ля пріма»).

«Художник повинен в душі мати образ всієї квітки – тільки тоді він зможе написати (передати в мальбі) її дух усамітнення (ючжи)»(18).

Самота Одарки Киселиці не була відчуженістю, «в гордій самотності», це була тиха пісня, повна сильних доль, тиха молитва справжнього мальбписця.

Може, лише треба чутливіше почути.

Спробуємо проаналізувати під таким кутом зору, частину творчості, деякі твори О. Новаківського, Д. Миллого, А. М. Базовського, Л. Фулли, особливо натюрморти (краєвиди, етюди), тобто жанри, в яких індивідуальне, своєрідне, унікальне, національне – універсальне, інтернаціональне, всесвітнє проявляється не за рахунок лише теми чи зовнішньої етнографічної атрибутики, але при допомозі таких образотворчих виражальних засобів, де колір виступає як складова частина матеріальної, смислової, символічної структури художнього твору, як домінанта – основа живопису; жанри, до яких митець звертається, ніби лише як до осмисленої паузи в своїх естетично-філософських пошуках, в періоди складних психологічних, соціальних ускладнень... коли не може чи не має можливості писати великі, монументальні, багатофігурні композиції, соціального, суспільного... характеру, але такі, в яких виражається те, що притаманне його внутрішньої суті. Моє дослідження цієї теми триватиме...

Примітки:

1. Мальба (від слов. Mal'ba – живопис, малярство) – вид образотворчого мистецтва, художнє виображення (не лише і навіть не тільки відображення) видимого (і не тільки видимого) світу фарбами на будь-якій поверхні (полотні, дереві, папері, стіні тощо) відповідною малярською технікою й інструментами.
2. УРЕС (український радянський енциклопедичний словник), Київ, Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1986, с. 620
3. Jan Baleka Výtvarné umění, výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika), Academia Praha 1997, с. 510
4. Біблія, 1М., 1, 14-18.
5. Jan Baleka, Výtvarné umění, výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika), Academia Praha 1997, с. 42;
6. Там само.
7. Н. Г. Корж, Ф. Й. Луцька, Із скарбниці античної мудрості, Київ, Головне видавництво видавничого об'єднання «Вища школа», 1988, с. 143, Ovid., Meth., II, 5.
8. Слово о живописи из сада с горчичное зерно, Москва, Главная редакция Восточной литературы, 1969, с. 208.
9. Слово о живописи из сада с горчичное зерно, Москва, Главная редакция Восточной литературы, 1969, с. 212.
10. Олег Ольжич, «Незнайомому воякові ІХ», Цитаделя духа, Словацьке педагогічне видавництво у Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві, Фундація ім. Олега Ольжича в Лондоні, 1991, с. 82.
11. Там само, с. 67.
12. Народження Пресвятої Діви Марії – Новий Завіт, Закон Божий, Київ, «Фентезі» ЛТД, 1996, с. 197.
13. Príbehy Nového zákona, Slovenská národná galéria, Bratislava 2000, s. 8., (Legenda aurea s. 254-255).
14. Народження Пресвятої Діви Марії – Новий Завіт, Закон Божий, Київ, «Фентезі» ЛТД, 1996, с. 196.
15. Príbehy Nového zákona, Slovenská národná galéria, Bratislava 2000, s. 8.
16. Новий Завіт, Закон Божий, Київ, «Фентезі І» ЛТД, 1996, с. 198.
17. Новий Завіт, Закон Божий, Київ, «Фентезі» ЛТД, 1996, с. 144.
18. Слово о живописи из сада с горчичное зерно, Москва, Главная редакция Восточной литературы, 1969, с. 209.

Мистецька діяльність О. Лятуринської в Празі

(У соту річницю народження)

Не зустріла щаслива доля цю жінку, не всміхалася радість в житті цій людині-цікавій особистості, ім'я котрої як художниці вписалося в історію українського мистецтва. Всупереч життєвим перипетіям, що несподівано і зненацька зустрічали на творчому шляху цю одну з цікавих постатей у галузі скульптури, вона не здавалася і не зрікалася. Талант, яким Бог обдарував Оксану Лятуринську, зуміла використати повністю. Проявилася своїми здібностями в малярстві, скульптурі, кераміці і писанкарстві. А поетична творчість у неї була найголовніша. Та не мені писати рецензію про її віршовану творчість, бо зрештою, їх не бракує, написаних Танею Горохович, Юрієм Бойком, Олександром Копач, Юрієм Шевельовим, Євгеном Маланюком, Василем Баркою, Юрієм Лавріненком, Ларисою Мурович, Аріадною Стебельською та іншими літературознавцями.

Життя Оксани Лятуринської почалося 1 лютого 1902 року. Про місце її народження існують деякі розбіжності, тому слід підкреслити, що не в селі Вишнівець, тепер Збаразького району на Тернопільщині, як подано в альбомі «Україна в старій листівці» (Київ, 2000), народилася, а радше в селі Катербург, поблизу Вишнівця. Членський квиток під номером 23 із фотографією від Об'єднання Українських Письменників МУР (Мистецький Український Рух), виставлений панні Оксані Лятуринській 1 січня 1949 року в Німеччині, чітко вказує на те, що на-

О. Лятуринська

роджена у Катербурзі (слід читати Катербург, після 1944 року Катеринівка) на княжій Крем'янецьчині, у віддалі чи не 15 кілометрів від крем'янецького замку із XI століття.

У дитинстві Оксана не відчувала тягу до малювання і поняття не мала про художників. Росла серед чудової волинської природи як наймолодша з-поміж восьми дітей. Батько її, Михайло Лятуринський, – військовий кіннотник, а мати Анна, з дому Берка – займалася господаркою. Діти жили самостійно, бо родичі не мали часу їх доглядати. Родинні предки Лятуринських етнічно не слов'янського походження. Давно тому появився на Волині перший пришелець з прізвищем Ля-Тур, що, мабуть, вказує на теперішніх французів. Землю, на якій поселився, він дуже полюбив, і через покоління цей рід став багатим, з глибоким історичним корінням і прийняв нове українізоване прізвище Лятуринський. Виростала Оксана разом із свійськими домашніми тваринами у

батьківському дворі, де любо бавилася з Мамуркою – одним новонародженим кошенятком та Прамуркою-матір'ю, а також Тором – чорно-білим собакою, якого батько малим привіз одної зими з Радивилова, та Княжною – батьковою молодою кобилою, купленою в Зарудді. Не раз і не два рази дівчинка прокидалася під гавкіт собаки, іноді муркотіння кішки в ліжку. Декілька років прийшлося Оксані спостерігати за життям оцих тварин. Дівчиною, навчаючись у початковій школі й опісля в Братській школі в Острозі, виявила особливі здібності до малювання. Читаючи різноманітну літературу, відчула пристрасть до знань мистецтва. Матуральне свідоцтво Оксани підтверджує її навчання в українській державній гімназії у Кременці, де вона закінчила п'ять класів.

Після загарбання поляками Галичини й Волині і прилучення їх до Польщі Оксана Лятуринська, разом із групою молоді з табору інтернованих біля Каліша, потрапила спершу на роботу до Німеччини й опісля без якихось речей і без грошей та мало ким помічена – до чеської Праги. Як згадує сама Оксана, перший рік її перебування в Чехії припадає на 1926 рік, а не кінець 1923 року, як подають М. Данилюк і В. Січинський.

Цього ж самого року в Празі помер Юрій Дараган, лиш на вісім років старший від Лятуринської автор збірки поезій «Сагайдак» (1925). Через свої клопоти з дозволом на побут в столиці Чехословаччини та вступом до Української гімназії і матурою вона не підозривала, що тут лежав хворим один з бувших вояків війська УНР і помер на сухоти та похований на Ольшанах поет, який зачарував її навзавжди.

Долю майбутньої художниці вирішив вступ до Чеської Високої Художньої – промислової школи, де регулярно відвідувала класи скульптури у професорів чеського походжен-

ня Блажека та Ваксмана і яку закінчила 1934 року. Ще перед записом до цієї школи Лятуринська довідалася про позитивні відгуки про школу проф. Сергія Мако та скульптурну школу проф. Костя Стахівського в так званій Українській Студії Пластичного Мистецтва в Празі, яку студентка водночас відвідувала, приїжджаючи із села Ржевниці, де вона мешкала із своєю приятелькою Аллою Красковською. Передусім ці школи були українськими, які мали велике значення для пропаганди українського імені. Студія була затверджена чеським міністерством шкільництва, в якій учнями були не лишень українці, але й болгари, серби, хорвати, росіяни, чеши, словаки, німці, італійці та навіть французи, а в її професорський склад входили Володимир Січинський, Роберт Лісовський, Іван Кулець, Юрій Русов, ректор Дмитро Антонович та інші. Як початківець у новій діяльності улюбленою ученицею Лятуринська стала у проф. Мако – викладача рисунку. Абсорбуючи суттєві таємниці мистецтва, вона виявила неабиякі здібності та швидкий прогрес в науці. Вивчення різьбарства в Українській Студії, типу Академії Мистецтв, у проф. Стахівського мало вирішальне значення для подальшої мистецької праці як студентки, так і зрілої мисткині. Від свого викладача вона здобувала досвід у ліпленні пластики і кераміки та засвоювала техніку скульптурного оформлення. Під впливом визначного майстра тваринної скульптури Лятуринська дістала безліч цінних навичок, після чого виявила любов до звіриного світу. Зайняття пластичною анатомією у проф. Русова студентці особливо подобалися. Отож, сукупністю навчання молоді скульпторки у небагатьох фахових вчителів, вона осягнула синтезу закономірностей мистецтва. Але якого мистецтва? Перед нею чим далі, тим більше виринало питання націо-

нального характеру мистецтва. Прийшлося Оксані призадуматись над тим, як поєднати національний стиль із всіма іншими течіями європейського модерну, що тоді нуртував. Самотуж розлушити цю проблему їй та іншим студентам було не під силу, тому проф. Антонович улаштував при Студії публічні диспути, із котрих сама Лятуринська винесла для себе остаточний висновок: українське мистецтво – це все те, що створене українськими мистцями. Викладацька метода проф. Мако, у котрого Оксана навчалась три роки (1928-1931), також стала дороговказом для майбутньої різьбарки. Під час сеансів малювання він майже нічого не пояснював, а радше показував на прикладах та при перегляді закінчених праць підкреслював позитиви чи негативи. Запам'яталась Оксані така засада вчителя: мистець, якої б національності не був, у першу чергу мусить бути мистець.

О. Лятуринська: Ярослав Мудрий.

У Чеській Художньо-промисловій школі щороку відбувалися виставки її студентів.

В одній з них скульптура «Збір винограду» Оксани Лятуринської отримала високу премію. Твір цей великого розміру та складної композиції людських постатей у сплетенні виноградної лози з гронами та розгорнутим листям, виконаний у глині. В іншій подібній виставці Оксана презентувалась відлитою з гіпсу великою постаттю ревучого, з підведеною головою ведмеда. Працю, теж нагороджену, закупив покупець-любитель звіриної скульптури.

В останніх роках студій у Високій Художньо-промисловій школі Лятуринська реалізує свої перші самостійні скульптурні праці. Опинившись у той час серед сприятливіших умов, вона спершу виконує серйозні ескізи, на підставі яких здійснює різноманітні твори щодо матеріалу, техніки і форми. Скульптури, як «Змагунка», «Лицар», (теракота), «Китайка», «Чорношличник», (поліхромоване дерево), «Жіночий акт», «Летунська катастрофа» та інші, що датуються 1932-33-ім роками, були високо оцінені професорами школи та нагороджені відзначеннями. Увесь цикл згаданих праць належить до монументального напрямку, що прийнявся в чеське мистецтво із Франції. Цей стиль, яким користувався проф. Дворжак, трішки помітний і в скульптурах Лятуринської, в якого вона вчилася останній 1934, шкільний рік. На відміну від чеського монументалізму із характерними для нього грубими і важкими формами, в різьбах Оксани помітні більш делікатні форми з відчуттям елегантності та легкістю маси матеріалу. Скульптурні праці різьбарки, як «Змагунка», в котрій чудово схоплено апотезу фізичної сили і краси, чи «Летунська катастрофа», як монумент, пам'ятник, свідчать про досягнення одного з найтяжчих завдань

статуарної різьби – не фіксувати якусь одну точку зору глядача, не створювати фронтальність фігур, але компонувати різні постаті так, щоб на них можна було дивитися з усіх боків і щоб з кожної сторони ця різьба передавала характер, форму і рух персонажів. В такому разі, скульпторка вив'язувалася якнайкраще, бо вона вклдала в твір свій власний знак руками мистця – руками жінки. З цього самого періоду навчання Оксани в Академії Мистецтв походить ще одна відома скульптура мисткині, а саме: «Вершник», що опинилася в руках приватного покупця в Празі. Вона представляє козака на дикому коні, виліплена в теракоті.

Та не судилось молодій і надійній скульпторці отримати грошових нагород від чеської школи, окрім регулярних стипендій, тож немає нічого дивного в тому, що вона була змушена серійно ліпити, різьбити і відливати фігурки тварин малих форматів – птиць, коней, собак, зайчиків, лисиць, зубрів й особливо ведмедів і ведмежат, які успішно продавала, щоб із фінансових прибутків змогла себе втримувати життям у Празі, де вона жила тоді на вулиці Сілезькій 118 у подовгастій кімнаті з одним вікном та заваленою при вході її скульптурами, серед котрих вирізнявся ведмідь, що стояв на двох задніх ногах.

Скромний заробіток вона отримувала від продажу горняток, гличиків, шкатулок та янголів, що їх відливала з теракоти чи фаянсу та прикрашувала кольоровими орнаментами. Брати участь у шкільних, як і державних та приватних чеських конкурсах скульпторка не мала шансу, бо держава і всякого роду корпорації ставилися дуже дбайливо до обмежування чужинців, які не стосувалися французів. Брати участь в українських конкурсах могли дозволити собі лише забезпечені мистці, хоч із деяких Оксана отримувала премії. Та признавати-

ся до них вона не мала відваги перед товаришами-чужинцями, бо часто перша премія не покривала ані вартість витрачених матеріалів. Гонорари за мистецькі праці від українських установ і приватних осіб, що самі не були заможні, становили мізерні суми. Мисткиня опинилася в ганебному стані. Вона зрозуміла, що замовник диктує: роби так, як мені подобається, або нічого не роби. З того приводу Лятуринська відчула ще одну поразку. Не терпіла погорди з боку нової генерації демократичної Праги, яка мистця трактувала як найману силу і за свої гроші поводилася з мистцем чи не гірше ніж із своєю служницею. Якби їй знов прийшлося вибрати між школами, вона б таки вибрала свою-українську школу. Усвідомивши цей факт, почала бути замкненою в собі. Вона відгороджувалась від реальностей сучасного світу, цікавилась своїм світом, немов засуджена терпіти голод і холод через свою скромність і невміння пробиватись через труднощі свого життя. Та серце Оксани підказувало щось іншого-замало даєш культурі. Біда щастям усміхнулася. Чеська Академія Мистецтв закуповує три кращі скульптури-«Китаянку», «Янгола» та «Голову матері» і поміщує у своєму музеї. Незабаром Українська гімназія в Ржевніцях біля Праги, замовляє у скульпторки погруддя Тараса Шевченка. Повна творчих натхнень, вона радо прийняла замовлення і з захопленням взялася до роботи. На жаль, і при цій роботі трапилися різні непередбачені перешкоди, через які мисткиня зазнала чимало розчарувань. Перш усього виявилось, що не змогла знайти відповідного приміщення з належним устаткуванням, де можна було б ліпити скульптуру. З гіркотою вдалося їй на решті дістати дозвіл працювати в своїй колишній школі. Але і тут трапилася трагедія. Під кінець роботи над погруддям поета, хтось, можливо з уч-

нів школи, необережно або навмисно із заздрості перекинув станок з глиняною моделлю і вона, впавши на підлогу, дуже потовклась. Зі сльозами в очах прийшлося Лятуринській направляти пошкоджену скульптуру. Щоб завершити її, скульпторка була змушена найняти помічника для фізичної праці при відливанні погруддя та ще й заплатити йому із свого гонорару. Нарешті роботу зреалізовано, й Лятуринська передала гімназії свій твір, яким захоплювались усі глядачі. Значний успіх приніс він мисткині та славу визначної скульпторки.

Слідкуючи за різьбарською працею Лятуринської, Володимир Січинський побачивши її погруддя Тараса Шевченка, біля три чверті метра заввишки, зазначив: «У протилежність до всіх інших різьб, що конче старалися віддати всі атрибути «селянського поета» О. Лятуринська створила зовсім відмінний тип обличчя. Нема тут традиційного кожуха і баранячої шапки, нема вульгаризації і того штучного типу «козака», чого не могли позбутися всі попередники Лятуринської. Артистка витворила тип поета-філософа, мислителя, що, зажурений долею свого народу, знає, і свідомий того ліку, який може захоронити і «найменшого брата». Хоч форма творена тут синтетично, без зайвих подробиць і натуралістичних обрисів, все таки ця форма чітка, докладно і майстерно оброблена, так само як досконала пластика». Відтворенню образу такого, а не інакшого Шевченка допомогло авторці глибоке вивчення свого портретованого як поета, художника і людини, здатної мислити. Постійний пошук привів скульпторку до оригінальності і дав змогу створити погруддя чеського президента Томаша Масарика та ряд проектів і завершених надгробних пам'ятників. Один з них – це скульптурний надгробок покійному директору професору Української гімназії Кобизькому на Оль-

О. Лятуринська: Ярослав Осмомисл.

шанському кладбищі біля Праги. Основу пам'ятника поставлено з граніту, а в центрі під хрестом знаходиться бронзова маска покійного, та на цоколі по боках скомпоновано хлопчика і дівчину з розгорненими книжками.

До ряду інших надгробків належить оригінальний за своєю формою надмогильний пам'ятник полеглим українським воїнам Армії УНР і УГА на військовому цвинтарі в чеському місті Пардубіце. На підставі проекту Лятуринської, замовник-Українська громада в Пардубицях, чеська фірма виконала своє завдання, і восени 1932 року авторка-проектантка брала участь у посвяченні надгробка. З неабиякою увагою пошановано Оксану за те, що так вдало вона вив'язалася із свого блискучого задуму, бо сам пам'ятник двометрової висоти помітно викарбовується із-поміж низьких шаблонних хрестів. Наступні, так само реп-

резентативні надгробки з-під рук Лятуринської, постали на підтвердження її як досконалої скульпторки. На замовлення Українського Національного Об'єднання в Голландії у 1939 році за її проектом споруджено на могилі Євгена Коновальця в Ротердамі пам'ятник. Над головою покійного широкораменний козацький степовий хрест з чорного шліфованого граніту поставлено на чорних плитах з написом ім'я і прізвища Полковника на горішній плиті та з тризубом попереду.

Слід додати, що всупереч важким обставинам життя й праці дуже скромної, часто хворої самотньої мисткині, в стадії послідовного втрачання слуху, мабуть, унаслідок хронічних інфекцій, розуміння співрозмовця з рухів його уст, викладання думок на папері, вона виконала високоякісні скульптурні праці, з яких випромінює самобутній та оригінальний талант. До відома варто додати, що 1931 року у Львові засновано Асоціацію незалежних українських мистців (АНУМ), діяльність якої припинилася 1939 року. Протягом повних восьми років існування АНУМ стала органічним продовженням попередніх мистецьких організацій та явищем у розвитку українського мистецтва та його популяризації. Завданням членів АНУМ було видавати журнал «Мистецтво», друкувати каталоги та монографії, як рівнож влаштовувати образотворчі виставки. У шостій з черги збірній виставці 1935 року Оксана Лятуринська презентувалась чотирма невеликими скульптурними працями, виготовленими з поліхромованого гіпсу. Одна з них – «Перед дзеркалом» – цікавої композиції. В скульптуру було вкладено конкретне – образ сидячої жінки після купелі. Образ взятий з повсякденного життя людини, яка, тримаючи в лівій руці дзеркало, сперта на коліно, з похилою головою вдивляється вниз. Скульптура розкриває

дійовість постаті без звучання в ній зайвих деталей.

Восьма виставка АНУМ відбулася 1936 року і присвячена митрополиту Андрею.

Як зазначив у своїй короткій рецензії М. Чапельський, між іншим, і про Лятуринську, «виставила тільки один рисунок, а шкода, що показано так мало через нещасливий випадок артистки (її переїхало авто).»

Окрему і помітну ділянку мистецтва в Оксани Лятуринської займає портрет. Він також сповнений монументальності через призму синтезу. Не вживаючи фарб, мисткиня свої портрети виконувала на папері олівцем, сірим і чорним тушем та пером і найчастіше вугіллям. Для репродукування на листівках вона нарисувала серію графічних портретів письменників. Ось вони: Тарас Шевченко, Іван Котляревський, Іван Франко, Леся Українка, Василь Стефаник, Марко Кропивницький, Марко Вовчок та інші, які друкувались Юрієм Тищенко-Сірим у Празі в 1933-1934-го роках. Додатковою листівкою появився портрет Олександра Олеся у 1945-му році. Серед низки портретів, я б сказав, монохромних і передусім аскетичних через брак в них кольорів, знайдемо Симона Петлюру, Гната Білого, Євгена Коновальця та наступну серію портретів історичних осіб під назвою «Володарі Української Держави». До її складу входять князі – Олег, Ігор, Святослав, Ольга, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Ярослав Осмомисл, Володимир Мономах, Данило Галицький, Роман Данилович, Лев Данилович та гетьмани – Григорій Орлик, Павло Полуботок, Богдан Хмельницький, Іван Виговський, Петро Дорошенко, Іван Мазепа, Петро Сагайдачний та інші. На жаль, декотрі замовники не подбали про збереження цих творів, і більшість з них від час війни пропали. Лишилися для свідоцтва лиш репродукції, які того часу ви-

користала еміграційна преса празьких газет та журналів.

Численна міжвоєнна українська еміграція в Празі мало знала про Оксану Лятуринську. Було про неї чути, що вона ліпить, малює і пише. Умови життя багатьох українців у той час не конечно дозволяли перейматися один одним. Вузькість зацікавлень самої Оксани штовхали її до самозберігального клімату. Мабуть, через поганий слух, вона сторонилась від інших осіб, які в мисткині могли відкрито збагнути неохоту комунікації. У своїх «Спогадах» із 1945 року Галина Мазепа – малярка, що жила і навчалася в Празі в той самий час, коли і Оксана, хоч на вісім років молодша від неї, згадала про неї такими словами: «Серед інших людей підійшла до ями і Оксана зі своїм відсутнім поглядом глухої. Вона взяла грудку землі, розтерла її в долонях і посипала дитячі труни...»

До вузького кола особистостей, що добре знали Лятуринську в часах її празького побуту, був лиш Микола Битинський, який у той самий період навчався в Українському Високому Педагогічному Інституті ім. М. Драгоманова а пізніше, познайомившись із Оксаною, морально допомагав своїй подрузі. Інші особи, як Улас Самчук, Юрій Тищенко, Олег Лащенко, Євген Вировий, Софія Зарицька знали її менше, а Євген Маланюк знав Оксану посередництвом листування. Під час перших років свого перебування в Празі Оксана познайомилась з Оленою Телігою. Було це на одному з вечорів, де остання-жива, бадьора і весела жіночка, захоплювала всіх присутніх своїми танцями. Але, мабуть, через хвиливе знайомство забули одна про другу.

Майже двадцять років Оксана Лятуринська жила і працювала в Празі. Це неабиякий відтинок часу в її житті. Тут до школи професора Мако ходила разом із такими українськими сту-

дентами, як Катериною Антонович, Ніною Білецькою, С. Русовою, Г. Мазепою, С. Зарицькою, Іваном Паливодою, Василем Хмелюком, Василем Васильовичем Кричевським, Юрієм Вовком та іншими, яких доля скитальців розігнала після другої світової війни по цілому світу. Й Оксану також. Але перед тим, ніж вона виїхала звідси до Ашаффенбургу, Німеччини, й опісля до Мінеаполісу, США, де й померла 13 червня 1970 року, то в чеській Празі, як багато інших українців, так і її, було арештовано більшовиками у 1945 році. На початку ув'язнення її кинули до найглибшого в'язниці палацу Петшка. Незабаром почались допити слідчими, які звинуватили Оксану в приналежності до «української терористичної групи». Саме від цієї причіпки вона найбільше відмовлялася. Та легко позбутися такого оскарження Оксані не прийшло, бо червоні сатрапи мали на руках чорне по білому написаний і підписаний її власною рукою лист, адресований УНО та інші пограбовані ними свідоцтва і документи, що фігурували як достовірні матеріали і як основа звинувачень проти оскарженої. Обороняючись перед такою напастю, глуха Лятуринська постійно заявляла про свою причетність до українських шкіл в Чехословаччині протягом довгих років, з тої причини вона не мала час займатися чимось іншим. Вихваляла ці школи, які тоді мали високий рівень навчання і які, позбавлені всякої політики, вимагали від своїх студентів багато присвяти свого часу науці та мистецтву.

Із спогаду самої Оксани Лятуринської слід зазначити таке: «З подарованим життям, рвучись до сонця, до людей, я все діялась біля дверей в'язниці, оглядаючись назад: якби так попросити тих звірюк, може б віддали? Нічого більше, тільки «Сагайдак!». Але я не просила. Ладо синьоокий, я не могла!».

Павло Лопата

Шукач незабутньої миті

Все міняється. Світ, природа, життя, люди. Однак, людина завжди намагалась хоча б на мить зупинити час, зафіксувати чи то красу, чи надовго зберегти якусь надзвичайно цікаву подію, мить. Оця мрія більшою чи меншою мірою вдавалась митцям, художникам. Зда-

валось би, що з появою фотоапарату все буде набагато простіше. Але ж людина тягнеться до краси. Для неї було замало лише задокументувати ту чи іншу ситуацію, вона намагалась, щоб світлина, так би мовити, й промовляла, висловлювала певну думку, зворушувала. Мабуть, якимось так зароджувалась художня фотографія. Фахівці довго сперечались, чи вона може бути художнім твором, чи ні. Суперечки замовкли, бо художня фотографія затвердила себе як твір мистецтва.

На початку було село Нижній Мирошів Свидницького району, де 23 червня 1952 р. народився хлопець, якого потягло у мистецтво. Надихала до цього чарівна природа, але й традиція, якою славиться село, його предки. Мирошівчани вміли будувати млини. Вже на початку XVII століття у селі гуркотів млин. Мирошівчани не лише будували млини, аби змолоти зерно на борошно – у свої архітектурні твори вкладали не лише свою майстерність, але і своє розуміння краси. Працелюбність, майстерність і почуття краси дістав у спадок художник, видавець **Ладислав Цупер** (на фото). Як колесо млина посилає воду далі у світ, так і він вибирається у Братиславу, де вчиться у середній школі мистецтв, відділі художньої фотографії. Але чого ж блукати чужим світом! Повертається у Пряшів, де закінчує Педфакультет (апробація: образотворче виховання – українська мова і

література). Тут, у Пряшеві, знаходить втілення своїх скромних творчих планів – насамперед в українських періодичних виданнях, з 1982 р. у Словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури в Пряшеві. У цьому ж видавництві появляються його публікації «Весна рідного краю» та «Гори сині, гори». У другій згаданій публікації художня фотографія Л. Цупера переплітається з поезією Іллі Галайди. І знову повернення у карпатський світ – «тут завмирало серце від любові, від веселок яснокольорових... тут блукають вітри по дебрях і ярах... дощі хороводять благодатні, теплі і грибні та ще й колючі, зливні». Це передає І. Галайда своїм поетичним словом, а Ладислав Цупер все це бачить крізь об'єктив свого фотоапарату.

Бере активну участь у виставках вдома і закордоном (Польща, Франція, Україна), займається ілюстрацією книжкових видань, та й сам стає видавцем. У своїй видавничій діяльності зосереджується на видаванні листівок, каталогів виставок, з книжкових видань – це поезія і проза українських і словацьких авторів, книги з мистецтвознавства та з релігійною тематикою.

Але повернімося до його пристрасті – художньої фотографії. Критика часто підкреслює його зосередженість на деталь. Вона наявна як у його портретах, так і у пейзажах, де додає творам своєрідної динаміки. І тому не дивно, що в руках чи зморшках літньої людини відбивається все життя – з його радостями і печаллю. Розквітлі черешні нагадують молодиць, які готуються до свята. І такі асоціації навіює художня фотографія Л. Цупера.

Коли виберетесь у наш карпатський край, то можете зустріти людину, яка, обвішана фотоапаратами, підіймається вгору і дивиться на небо, на хмари, які плывуть, забираючи із собою неповторні спогади про дитинство... Оцей шукач незабутньої миті ніхто інший, ніж Ладислав Цупер.

Ладислав Цупер переступає свій піввіковий рубіж. Він повен творчих сил, задумів і життєвої енергії. Хай тобі здоровиться і гараздиться у житті, Ладиславе!

Іван Яцканин

РЕЦЕНЗІЇ

Поезія тривожного світу

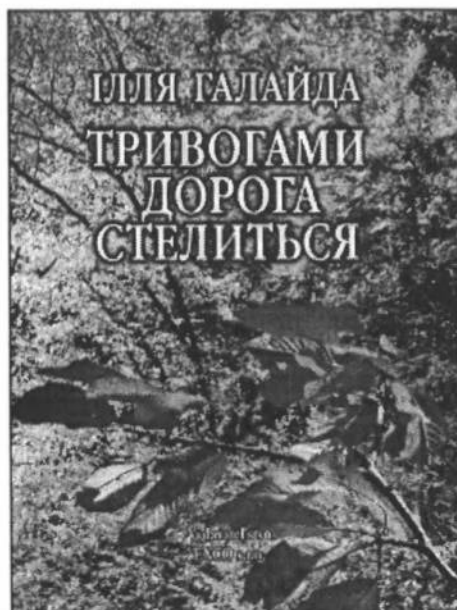
Одну з останніх своїх віршованих збірок Ілля Галайда назвав «**Тривогами дорога стелиться**» (Пряшів 2001, с. 105). У цій поліфонічній назві можна відчутти все життя нашого поета, прозаїка й публіциста. Вхідження його в українську літературу не звичайне. Випускник російської гімназії, що була на гоні від Росії, й університету в Саратові та Москві, де він залюбки студіював русистику, одружившись з вірменкою, він повернувся на рідну Пряшівщину. Там саме починалась самоідентифікація, наполегливе шукання витоків своєї національності.

«Самоусвідомлення таланту, – згадує поет пізніше, – приходило поступово, з роками, з осягненням простої істини, до якої я йшов не просто – моя рідна мова є українською, і я почав вбирати до себе й красу її літературного варіанту, все частіше відкриваючи його невичерпне багатство»¹. До істини, про яку пише поет, кожний з місцевих інтелігентів приходив по-своєму².

Для І. Галайди цей процес був особливо складний ще й тому, що художнє мислення треба було перебудувати, а це вдається не кожному. За прикладом, але й з допомогою і захооченням вже національно усвідомлених поетів, яких він вдячно згадує³, переключився і він на українську літературну мову. Писати її

діалектом – це означало б скотитися до язичія, тобто до неотесаного примітиву, яким жодна освічена людина не говорить.

У вступному слові до рецензованої збірки талановитий київський поет Микола Сингаївський підкреслює, що саме споріднена мова найбільше єднає русинів-українців карпатського регіону з їхніми братами в Галичині й Східній Україні. Це безумовно так, але те, що у збірці «Тривогами дорога стелиться» аж у 24 віршах І. Галайди так чи інакше пульсує неспокойне людське серце, свідчить про виразно українське світовідчужання, збагачене спільни-

ми звичаями, традицією, укладом життя. Відомо, що основою етики Г. С. Сковороди є проблема людської долі, добра і щастя простої людини, які впливають з химерного людського серця. От саме серце, як мотор нашої психіки і всієї її природи і є іманентним виразником національної вдачі українця. Згадаймо прислів'я: «Дай серцю волю – заведе в неволю». В коломийках: «Серце моє кам'янос, з каменя твердого, (Чом ся не розпукнеш з жалю великого?)» і т. д. І поети глибокої думки й волі звертаються до нього як до носія вартостей. Як абсолютний атрибут добра виступає воно у Шевченка: «Раз добром нагріте серце / Вік не прохолоне!» / «Сон» – У всякого своя доля, 1844). У філософському оповіданні «Хома з серцем і Хома без серця (1904) І. Франко конфронтує зудар двох світоглядів. А в його геніальній поемі «Мойсей» (1905) читаємо: «Серцем молився Мойсей...» Джерелом пісні вважає Леся Українка серце: «І пісня від серця поллеться...» / «Сім струн», 1890).

В різних іпостасях оспівують серце й модерні українські поети (П. Тичина, Б. І. Антонич, Є. Плужник, М. Бажан, Д. Фальківський та ін.). Одну із своїх збірок В. Сосюра назвав «Серце» (1931). Грізна доба сталінізму, переслідувань і розстрілів української інтелігенції відбилась у багатьох його віршах. Уривок одного з них:

*Вітер шумить яворовий.
Вітер у нашій гаю.
Може, і я незабаром
Серце своє розіб'ю.*

А комсомольський поет О. Влизько каже, що «Якби можна помножити серце, / Я помножив би тисячу раз!» Пригадується ще промовистий куплет з інтимної лірики:

*А серце... Серце зеленіє,
пускає паростки, листки,
Словами вимовить не вміє,
що вимовляє стиск руки.*

В українській етиці, а також і в усій духовності серце виступає як джерело, але і як мірило добра і зла, сумління і щастя людини. В згоді з цим розуміє серце і поет І. Галайда. Воно в нього пульсує в різних варіантах. В інтимному плані: «Піднесемо, кохана, серце на вершину гір...» (с. 10). З гіркотою поет зізнається, що він запізно пізнав істину. У протиставленні до нечулих і злих він застерігає інших:

*У людей бува душа камінна,
і нерідко серце каменем стає...
Кажуть, що це істина незмінна,
бережись, бо скам'яніє і твоє.*
(У людей бува..., 15)

Серце підносило поета до вершин, але воно теж, «обпалене життєвим злом», поривало його у прірву (20). «В горах» (23), де «буяло серце Святогора», поет звеличує прабатьківщину свого роду. У вірші «Благання» (29) поет, не можучи достукатись «у двері замкнених сердець», звертається до Бога. «Серце змучене» рідної матері, її палкі молитви й розплакані жалі» згадує він у вірші «Про матір» (33). Виразно сковородинський мотив брентить у вірші Галайди «Нехай нам серце буде праведним суддею» (41). Сер-

це, яке символізує занепад моралі на нашій «грішній землі», знаходиться уже «в синьому вогні», тобто на краю гібелі. («Б'ють ключі холодні», 48). Поетові «Бескидні дзвони (54)» голосять, що «у кожного своє неповторне серце (з життям у герці». У вірші «Святвечір» (84) малиновий дзвін відзивається, каже Галайда, «і в серці моїм». Серце, яке супроводжує людину від колиски до скону і є, метафорично «у вітрах лісних і польових», (веселих і сумних», зобразив Галайда наприкінці збірки.

Ми звернули увагу лише на кілька «мандрівок» серця в цій збірці. Але й цього досить, щоб переконатися про його домінантне значення в моральних оцінках поета і у відчутній тотожності його ментальності з всеукраїнською. «Мандрівки» серця І. Галайди досить сумні, навіяні соціальною й моральною кризою сьогодення. Замало в збірці прямих рефлексій на життя й проблеми українського етніку на Східній Словаччині. А вони є і досить відчутні (вимирання села, розкол етніку як наслідок спізненого відродження, імпертованого зла й ренегатства).

Похвалити І. Галайду треба теж за чисту літературну мову, а заземленість його до рідного ґрунту й синівська любов до рідної природи наближує його до поезії Б. І. Антонича. Болюча тема релігійних конфліктів, що бувають і нині, подана в «Церковці свару». Людяністю проїнятий «Циганський плач» зображує трагічні наслідки повеней на Словаччині:

*Циган плаче, нарікає,
бо житла немає.*

*Скрипка грає – серце крас,
бо дітей потоп не повертає...*

Філософська й морально-очищуюча поезія І. Галайди гідно продовжує традиції І. Мацинського, «Вінки сонетів» (1985) якого збагатили всеукраїнську поезію й здобули визнання в слов'янському світі⁴.

М. Неврлий

Примітки:

¹ Очищення словом. Діалоги І. Галайди з М. Бобаком. Пряшів 2001, с. 26.

² Згадуючи свою розмову з Борисом Полевим, який у розмові з пряшівськими літераторами з притиском заявив: «Да какие вы русские? Вы даже говорить по-русски не умеете! – І. Мацинський вважав, що саме ця розмова захитала його «русскость» і спричинила його перехід на українське. Вельми курйозний епізод з часів перебування Червоної армії у Пряшеві оповів мені проф. А. Байцура, з яким я недавно познайомився. Коли він з кількома своїми земляками гаряче переконував якогось російського офіцера про те, що вони – русские і що на Пряшівщині живуть русские, той – трохи вже підхмелений – із здивування і трохи з гнівом – запитав: «А когда и кто здесь ваших русских нас...?» – Після цього – зізнався А. Байцура – я вже перестав бути «русским».

Прошу вибачення у Вш. читачів за досить натуралістичне закінчення цієї оповіді, але її автентичність цього вимагає. Зрештою – *relata refero*. Цей епізод в руках доброго сатирика може стати знаменитим сатиричним оповіданням. Слухаючи його, я так реготався, що аж брався – як кажуть – за пупок.

³ Очищення словом, с. 25-27.

⁴ В.П.Райгоша, Поэтычны слоўнік. Мінск 1987, с. 321-322.

Дзеркало душі Прокопа Колісника

Модернізм чого і для чого?

Міркування з питаннями з приводу «чисниці прокопа колісника»

Якщо кожна нова книга мала б дивувати хоча б неповторністю змісту, (тому що форма багатьох книг переважно трафаретна), то невеличка, проте дуже гарно видана «чисниця прокопа колісника» оригінальна в усьому, що можна порівнювати та оцінювати у книжці: вона радує і дивує як своїм високим, багатим та різноманітним змістом, так і своєю незвичною формою.

Відомий та визнаний художник-маляр, але й автор своєрідних та не завжди легких для розуміння словесних творів – Прокіп Колісник, уродженець с. Поташня, що на Україні, який живе і працює у Пряшеві, видав (при активній допомозі Асоціації українських письменників та донатора Павла Мішкова) своєрідну книжицю своїх словесних творів, ілюстровану зразками своїх малярських робіт, яку береш у руки із широкою заздністю; з повагою та навіть пієтетом відкриваєш і гортаєш сторінку за сторінкою, від чого подив і повага до книжки зростають та захоплюють.

Йдеться про невеличку книжечку квадратної форми (14 на 14 см) у твердій темно-синій обкладинці, в якій зазначено 168 сторінок тексту, ілюстрацій та чистих листів білого й чорного крейдяного паперу (насправді тих сторінок більше), названу рідкісним старовинним словом «чисниця» («найменша часточка вишивки, перший її стібок», один крок голки, «steh»).

Назва на обкладинці книги (та інде у книзі) виведена (з малої букви) дрібним шрифтом, під нею – мініатюрна ілюстрація (2 на 2 см) картини «Родина» того самого автора (тої самої, що й на обкладинці його прекрасного каталогу малярських робіт, який у 1995 році в п'яти мовах видало в-во PRIVATPRESS у Пряшеві до виставок його картин в Україні та у Франції). Під ілюстрацією ще дрібнішими буквами, (майже найменшими, які ще можна прочитати) – ім'я автора книги (теж з малої букви) – «прокіп колісник».

Несподіваним у книзі, як ми вже сказали, є все: кожна її сторінка, навіть порожня, кожна мініатюрна ілюстрація, кожен твір, його тема й форма, зокрема жанр окремих творів та всієї книги, організація окремих чи кожної сторінки, типи письма, вживання назв (надписів) творів, великих та малих букв, хрестиків (мабуть символів «чисниці»), розділових знаків, перш за все однак дух книги, (розхристаний, різноманітний, безвимірний, ніби й недодуманий чи погано організований), її думки, ідеї, прагнення, бажання, мрії, уяви, фікції, інвекції книги, вся її «духоносна плоть», джерела, які автор використовує у книзі, на які посилається чи від яких відлунується й представляє себе, своє світосприймання й світорозуміння, глибоке, різнобічне (однак однозначне), імена людей і богів, з якими автор згоден чи з якими сперечається, яких підносить чи заземлює, а замість них підносить людину й людство – усе тут несподіване!

Та перш за все – глибина і несподіваність думок автора, висловлених «модерно» й стисло.

Починається книга (від обкладинки, зрозуміло,) першим (трирядковим) віршем (чи твором) на 11 сторінці:

+++
я хрестик твій
я чисниця +
прийми
+

і кінчається (числовим кодом на останній сторінці обкладинки) дворядковим твором на 165 с.:

+++
Кожен вишиває свою чисницю правди
У Всесвітній образ Істини.
+++

Поміж тими творами у книзі є ще – плюс-мінус – 30 творів різного жанру й розміру – від однорядкового «Мистецтво – філософія без слів» (с. 31) до 25-сторінкового «Калина звичайна (viburnum opulus)» (с. 37-61) та понад 30-сторінкового «Чисниця» (с. 79-109. Точнішого підрахунку кількості творів у книзі ми не можемо подати, бо визначити кінець попереднього та початок наступного твору за текстом і його оформленням у книзі не можна, а в Змісті як окремий твір подано однорядкове «Мистецтво...», яке є квантом (найменшою кількістю енергії) «містерії життя, Усесвіту», проте не подано дворядковий твір «Я шукаю» та навіть «довгого» чи «великого» твору «На прощу» (с. 24-27).

Крім одного, всі твори написано українською мовою, а один українсько-німецькою «зіпсованою» (як характеристика персонажу) мовою, хоча згідно літературних норм, для характеристики персонажа досить вжити кілька «зразків» мови персонажа. А далі, протягом твору, персонаж-німець (чи японська студентка) могли говорити мовою твору, щоб читач міг прочитати та порозуміти такий твір.

(Уже з наведених, переважно зовнішніх ознак та характеристик книги, можна бачити з якою книжкою (та літературою) будемо мати справу).

х Х х

Щоб порозуміти й оцінити результати, треба знати заміри.

За Колісником, «мистецтво – це філософія, спосіб осмислення життя, його свосвідна форма, а не насолода...» Колісник хоче, «щоб живопис випромінював дитячу безпосередність, експресію юнака та мудрість поважного старця...» Він прагне, щоб на прощу йшли «громадою, націями, народами; босі й взуті, в штанах і без, королі й скоморохи, кати й жертви – ...людством...» Він просить: «І не грайте мені: «Чуєш, брате, мій» – бо чужини нема.» («Чужини нема, якщо душа не глек, не... відблиск на зів'ялій калині».) «Є штучно видумані, різними партайґеносе, міжнаціональні, міжконфесійні, міжпартійні су-перечки...» За його розумінням «Мистецтво – не книга «1000 порад», чи «1000 рецептів», скоріше «Тисяча і одна ніч... І якщо тисячі казок, легенд, міфів, віровчень вже розказані, прекрасно і цікаво, словоблудно і гидко.. то та «Одна» – ваша, наша, його, її, твоя. Моя.» Автор зізнається: «Хочу зрозуміти, з'єднати воєдино все, що являється зламком і страшною випадковістю, з'єд-

нати частки в ціле – в людину. Адже... людина єдина і цілісна, неподільна на частини, на тіло й душу, але втілений дух, або духоносна плоть» І всі молимося одному.., молимося життю.»

Ось з якого широченного, глибокодумного, людського та людяного кута зору дивиться автор «чисниці» (найменшої частини...) на землю, на світ, на людину. І для так бачених і так сприйманих землі, світу, людини він уявляє собі Храм для всіх: «Храм буде простий. В основі три однакових кола. Три апсиди, кожна символізує одне із трьох найпоширеніших віровчень: буддійське, християнське, мусульманське. Посередині – золотий стовп... Кожен житель планети, блукаючи.., може зайти до храму... і схилитися перед своїм вівтарем і поспілкуватися зі своїм богом» в тому ж храмі.

Хто з дотеперішніх (наших, але й чужих авторів) прагнув побудувати такий храм для людства, а не окремо для християнина, жида, мусульманина, чорного й білого, навіть, – бо ми перевершили всіх, – окремо для православного й греко-католика, для русина й українця з того ж таки села, з тої самої родини, окремо, навіть, для брата і сестри..!

Про таку книжку нелегко писати, бо кожна нова сторінка – це вибух нових думок, ідей, уяв, причому глибоко й всебічно мотивованих життям людства від печерних через поганські, реформаційні чи протиреформаційні періоди аж до «геносепартиї» суперечок сьогодення! Причому автор вдається навіть до посилань на відомих вчених, діячів культури, дослідників життя та його смислу на землі.

Отже, якщо ви людина, а «не зів'ялий відблиск калини», попробуйте придбати цю книжечку (тираж не наведено) та пірнути у її бездонну глибину і самому розібратися у її красоті та складності.

х Х х

Та то ще не все, що в даній нелегкій на сприйняття та порозуміння своєрідній книзі вас здивує і на що ми не можемо не звернути уваги.

Книга, крім всього сказаного про неї, занадто «модерна» як у тому найкращому розумінні, тобто нова, незвична, своєрідна (про що ми тільки що вели мову), так і в тому звичному та невинувато поверховому розумінні модерності, яка нехтує, не дотримує та (як би ще точніше сказати) – ігнорує величезний досвід людства в книжній комунікації між людьми.

Протягом свого довжелезного існування людство виробило практику та набуло величезного досвіду, які полегшують, прискорюють, спрощують точну й детальну комунікацію між людьми: замість писати та ще в десятках мов різними словами, як поводити себе на дорогах-автостадах світу, щоб не доходило до автокатастроф, людство додумалось до коротесеньких і всім зрозумілих дорожніх знаків-піктографів (колись людство – чи окремі народи – користалося навіть такою формою письма), які здалека видні і кожному зрозумілі та уможливають точну орієнтацію водіїв автомашин та інших вживачів доріг майже всіх країн світу на дорогах багатьох країн світу. Подібно на різних олімпіадах, різних всесвітніх спортивних змаганнях-чемпіонатах, на летовищах, автобусних та залізничних станціях та на інших місцях масового скупчення людей подібні короткі піктограми до неймовірного полегшують орієнтацію мільйонам відвідувачів тих місць.

Подібний досвід набули також різні мови світу: вживання великих та малих букв, розділових знаків (крапки, коми, знаку питання, знаку оклику, ду-

жок, лапок, різного роду скорочень тощо), організація та розподіл текстів на абзаци, розділи, частини; організація книги (автор, заголовок, анотація, різні реєстри-покажчики, зміст; – візьмете книгу у руки і знаєте, де шукати її назву, характеристику, ціну), організація чи розподіл п'єси на яви та дії, розподіл віршів на строфи; заголовки чи надписи книги, вірша, статті, вістки – все це полегшує та уточнює... Певні мови навіть ставлять розділові знаки (знак питання, знак оклику) перед речення, щоб наперед було видно, що йдеться про питальне чи наказове речення... – і все це весь світ сторіччями вдосконалює і дотримує, бо все це допомагає, полегшує йому контакти і життя. Широко відомий випадок чи легенда про те, як звичайна кома, поставлена за чи перед словом, вирішувала про життя чи смерть людини (Надійшла, мовляв, телеграма від цариці: «ВБИТИ НЕ МОЖНА НАДАТИ МИЛІСТЬ!» І від того, як той текст прочитати, де у тому тексті поставити кому «ВБИТИ, НЕ МОЖНА НАДАТИ МИЛІСТЬ!» чи «ВБИТИ НЕ МОЖНА, НАДАТИ МИЛІСТЬ!» залежало життя засудженого на смерть.)

Аж тут раптом приходять «модерністи», які заради «самовираження самого себе», (бо вони так хочуть!) ігнорують весь той величезний досвід, який має допомогти читачеві художнього твору зосередитись на зміст, на думки та ідеї твору, на його красу та її організацію, (не вживають великих букв, розділових знаків, розподілу на речення, на строфи, не відокремляють твір від твору (думку від думки, щоб можна відчутти оригінальність, красу та силу окремих «чисниць»), не вживають назв твору, (які, як правило, натякають на зміст твору – «І мертвим, і живим...») і т. д., і т. п.) і виражають свої думки так «оригінально», «модерно», неорганізовано, навіть хаотично, причому, на додаток, непослідовні вони у дотримуванні свого «правопису», свого «уставу» («У чужий монастир зі своїм уставом не лізь!»), що коли хочете дізнатися, де кінчається одна думка та її обрамлення і де починається нова думка та її обрамлення, ви змушені щоразу дивитися у «зміст» книги (дякувати богу, що автори зберігають бодай дещо з величезного досвіду людства!), бо інакше втратите значну частину того багатства, ідей, краси, заради чого ви взяли у руки ту чи іншу книжку талановитої людини і хотіли збагатити себе і одержите замість цього суму чогось загального, змішаного, накопиченого, з чого навіть не зможете дізнатися чи ту або іншу частину та ще в різному оформленні вжито два чи й більше разів навмисне і з якою метою, або то результат поганого редагування книги.

Хіба модернізм у цьому???

...Модерний автор, мовляв, хоче самовиразити себе..! Він митець, він філософ, він мрійник, він вільна, необмежена людина..! І хто б тільки спробував заперечити абсолютну вільність такому авторові, такий би відразу став принаймні догматиком та традиціоналістом, якщо не диктатором та немодерним. Зрозуміло, навіть такі нахаби, якими нас інколи дехто вважає, не прагнуть стати догматиками і (не тільки) тому, згідно з іншими, заявляємо: «Будь ласка, кожен має право на усе: «валитися у золоті чи в болоті» – (це ми прилюдно визнали майже перед сорок роками, отже, борони боже, в жодному випадку тут не йдеться (лише) про нашого автора; він тоді ще голячком бігав!),

... але тоді не називай себе трудящим..!

... але тоді не називай себе зрячим..!

... але тоді не називай себе... патріотом..!

... але тоді не називай себе другом..!

... але тоді кажи собі: Свиня!

... але тоді чому б таких приймати за **людину**???)»

(«Кожен має право на усе», 1963р.)

Справді, визнаємо: кожен може (вдома, для себе) самовиражати себе, як йому захочеться, навіть писати в екстазі і не думати **тоді** про читача чи форму свого писання. Проте, коли автор вирішить оте своє «самовираження» розмножити «востократ» і пустити його поміж людей, **тоді** годилося б хоч трішки подумати **також** про читача і пустити своє самовираження чисниці до тисяч інших чисниць бодай трохи у такій формі, яка, якщо не допоможе йому краще, глибше і повніше порозуміти і сприйняти духа, «духоносну плоть» того самовираження, не буде бодай ускладнювати йому таке його сприйняття.

Давно відомо, історія літератури це вже давно довела, що художня література стоїть на двох ногах: на тривалих традиціях та на постійному, вічному оновлюванні думок, змісту, якими постійно наповнюються традиції. Отже, **література (автори літературних творів) зобов'язані приходити з новими думками, вносити у старі думки новий зміст чи по-новому оформляти «вічні» думки**, (інакше, без такого оновлення авторів, в кращому разі, назвуть епігонами, а їхні твори плагіатами, а сама література, внаслідок такої літературної продукції, обов'язково б зникла), проте це новаторство думок мало б виступати у такій формі, щоб адресати тих думок могли їх помітити і (при певному зусиллі) порозуміти. Бо до досвіду та здобутків людства належить й те, що людина, яка не має причини щось скривати, затуманювати чи камуфлювати, прагне говорити так, щоб її порозуміли. Замість цього куди частіше ми є свідками різних ребусів, старих практик різних адамитів роздягтись до Адамового одягу, побігувати у ненормальній і непристойній формі поміж нормальних людей та щось кричати, щоб привернути до себе увагу. Такі новатори чомусь хочуть чимось шокувати, проте, як правило, нічого нового чи важливого в літературу не вносять. Причому, повторюємо, – непослідовні оті модерністи! То вживають, а то ігнорують певні правила чи норми мови, синтаксису, літератури, стилістики та інших галузей мовознавства та літературознавства як науки, і читач не знає, чи в даному випадку йдеться про «модернізм» чи про звичайну граматичну або іншого типу помилку.

В нашому випадку тим прикріше зустрінися з окремими такого роду «модерними» практиками, що нашому авторові є що сказати читачеві, що автор вміє цікаво помітити і неменш цікаво звернути увагу читача на ті речі (проблеми, болі, біди), які цікавлять, мучать чи болять також йому – тоді для чого й заради чого оте штукарство, ота практика бідних духом?

Гляньмо тепер на «чисницю» «прокопа колісника» з цієї точки зору:

Заслугою величезного досвіду людства та його художньої літератури автори мають до диспозиції нескінченний ряд можливостей довести свої думки, своє самовираження до читача.

І якщо автор вирішить скористатися частиною тих можливостей, того досвіду, то, як правило, заради того, щоб, скажемо загальним словом, «краще передати» свою думку; щоб, наприклад, різними типами букв чи письма

підкреслити, відокремити окремі слова, окремі думки, приписати різні думки різним дійовим особам твору, відокремити пряму мову від авторської мови, цитату від власних слів, слова, які потрібно висловити (напр. у п'єсі) від слів, які вказують на те, як треба ті слова висловити (прошепотів, закричав, зревів). У всякому разі, різні можливості існують, і різні автори можуть їх порізному використовувати, проте, завжди з певною метою, продумано і, як правило, однаково бодай у тому ж самому творі. А «модерністи» або зовсім не вживають великих букв чи жодних розділових знаків, різних типів букв чи письма, або вживають лише окремі, або не на всіх належних місцях, або без будь-якої системи, і, ще раз повторюємо, читач часто не знає, чи то помилка у книзі, чи ознака «новаторства». (Про одного з «найвидатніших» українських «радянських» поетів Павла Тичину ходила така епіграма: «Він був поет із іменем лунким. / Його настільки поважали, / Що навіть граматичні помилки / Ознаками новаторства вважали».)

На жаль, на превеликий жаль (і на шкоду гарної книжки) такі практики характерні також для аналізованої книги нашого автора, з приводу якої ведемо розмову і нашу полеміку... – з ким? ... проти кого? Вриваємось у відкриті двері? Ні, хочемо лише звернути увагу авторів-модерністів на потребу поважати досвід людства та літератури, поважати мову, читає та, часом, може, й самого себе та одночасно звернути увагу на потребу «модернізувати» перш за все зміст літературного твору, краще відповідати на запити (болі, біди, проблеми) читача, людини, людства, ніж прагнути засліплювати очі і дезорієнтувати читача формальними «ознаками новаторства» форми.

Пропускаючи десятки прикладів такого несистемного, нічим серйозним чи помітним немотивованого вживання чи невживання окремих формальних можливостей літератури чи літературної мови (щоб нам не дорікали, що то не помилка, а «ознака новаторства», до розуміння якої ми не доросли), ми все-таки насмілились навести для читача кілька зразків-прикладів:

Окремі тексти надруковано у книзі кілька разів, проте не завжди в тій самій формі, наприклад:

+++
я хрестик твоїйя хрестик твоїй я хрестик твоїй
я чисниця +я чисницяя чисниця
прийми.....прийми прийми.
 +
 (с. 11) (с. 79) (с. 94)

На с. 15 надруковано твір, який починається і закінчується трьома хрестиками і «складається» з 24 рядків. На с. 95 ще раз надруковано перших його 7 рядків, до яких додано знак питання, проте «оформлено» ті рядки вже лише одним хрестиком на його початку та на кінці. На с. 97 вдруге надруковано дальших 17 рядків (закінчення) того самого твору вже без хрестиків, проте з додатком одного нового слова-рядка «співаю», причому все це додано до іншого твору без будь-якого позначення (щоб читач міг розпізнати чи зрозуміти) чи йдеться про цитату, якесь повторення думки або про звичайний недогляд.

У творі на тій же 79 с. автор не вживає кому, проте часто-густо в тому ж творі (щоправда, вже на наступній 80-ій с.) вживає інші розділові знаки:

лапки, крапки, знак питання, знак оклику, крапку. В наступних 4 рядках на тій же сторінці автор вживає всі потрібні розділові знаки, навіть кому, яку він, здається, недолюблює, проте в дальших 5 р. вжив лише крапку в кінці «твору», хоча твір почав з малої букви. На с. 89 твір починається, як і належить, з великої букви і закінчується знаком питання, проте коми та інших потрібних тут розділових знаків немає. Далше новаторство: у творі на с. 90-91, який знову починається з малої букви, не вжито жодної коми (хоча їх тут напрошується принаймні п'ять!), зате вжито два рази знак питання. У «чисниці» на с. 92 дуже напрошуються ризики у середину кожного рядка. Це тзв. цезура, яка звиразнює порівняння. Крім того – «чисниця до чисниці дороги рушник» (як у автора) чи «чисниця до чисниці – дорогий рушник» (як теж могло б бути)?

Одною з улюблених ознак модерністів є тзв. розбивання рядків на короткі шматки. Ця форма корисна, якщо автор хоче виокремити окремі думки в окремі рядки, щоб їх підкреслити. Коли б наш автор розбивав свої рядки з такою (чи подібною) метою,

тоді краще було б:

Я повернусь
І на порозі вклонюсь
І Богу помолюсь
Як вмю,
Не книжково,
Без показної красоти.

а не як у книзі:

Я повернусь і на порозі
вклонюсь і Богу помолюсь
як вмю не книжково без показної
красоти

(с. 94. Від кращого розподілу рядків виграв би також твір на с. 104.)

Наперекір високій похвалі всій книзі, в ній не обійшлося без дрібних технічних помилок чи огріхів, на зразок: В словацькому слові «Solist» вжито українське «т» (с. 47). Замість «нілу рук» напевно має бути «силу рук» (с. 50). У слові «бли-зькій» – ризика зайва (с. 50). У виразі «діями, танками» – необхідно відокремити два слова інтервалом (с. 50). В жодному словнику та в жодного мовника-спеціаліста ми не дізналися, над якими «хтонічними силами» є перемогою свято Купала (с. 42) та якими «хтонічними силами» «сонце поступово викрадається» (с. 57). Тоді, як рядовий читач дізнається, про які сили йдеться? (Необхідно було пояснити.) Подібні помилки-дрібнички наявні у написанні «Уявляєш, материними» (с. 79), «нитки, пофарбувала» (с. 79), «виткапла рядно» (с. 79), «треба трматись ні кроку назад» (с. 83), «мені б ще дві туби часу (ще щоб одна весна (все якось гірше бачу (незрозуміла вина» (с. 87), «виважино» (с. 104), «Ти рурку положив» (замість «трубку», с. 107), «пелюсткок» (с. 130), «Не знаю. Потім» (с. 141), «напрямок не те» (с. 146).

Та все-таки, на закінчення, (а «кінець діло хвалить!») ми не без підстав і не без гордості і радості за автора та за його книгу, констатуємо: **Чисниця Прокопа Колісника – прекрасна книга та великий успіх її автора та всієї «нашої» літератури!**

+++! гр(аа)атул/юю/юєм)оо(о? +++ +

Юрій Бача

ЗВЕРНУВСЯ ДО ТЕМИ НОВОЇ

(Рецензія на повість Івана Яцканина «Ангел над містом», Пряшів 2001)

Іван Яцканин належить до найвищих сучасних прозаїків української літератури на Словаччині. Він, однак, відомий також у словацькому літературному контексті як редактор літературного журналу «Дукля», в якому публікує й переклади сучасних словацьких письменників. З його іменем зустрічаємось і в словацькій літературній пресі як з автором та критиком. Правда, міцніше коріння, ніж в словацькому літературному контексті він має в літературі великої України.

У повісті «Ангел над містом» Яцканин відхилився від прозаїчно відкритих тем українського села на Словаччині, дотеперішнього резервуару його прози, з якого він видобув інтересні спостереження, соціальні й психологічні тенденції та літературно їх опрацював на рівні, який витримує й критерії словацького літературного контексту.

Середовище села замінив за середовище міста. Міське середовище відмінне від загального навколишнього середовища та життєвого стилю родини. Повільно, але надійно відмінності стираються, хоч основні архитипальні і кастовоподібні джерела будуть інертно впливати на спосіб їх буття. Яцканин спробував точно виразити стосунки в них в сучасному. В ньому на задньому плані багато в чому відчувається багато зв'язків з селом. Обидва типи у повісті один на другого наштовхуються, формують і деформують фавбу, сюжет і форму повісті. Зміни, що відбуваються в теперішньому часі, міцні, але не аж настільки, щоб усунули між ними причини непорозуміння і привели їх хоч би до уявної гармонії. І то мені повість не здається як вичер-

Іван Яцканин

Ангел над містом

Ангел над містом І. Яцканин

пання специфік життя на селі та прихилення автора до теми міста. Це лише розвивання творчих сил, їх овірення і надавання їм нових розмірів.

В творчості Яцканина це тема нова, але автором прожита й пережита, адже ж він уже щонайменше три десятиліття живе й працює в місті, яке на Словаччині належить між найбільші.

Зумів цей автор в достатній мірі відмежуватися від літературних методів, якими користувався при зображенні сільської тематики? Проявилось вільніше, «демократичніше» середовище на його ідейних та літературних методах?

Ідейна та тематична побудова в порівнянні з сільською прозою проявляється в темніших барвах, що вплива-

ють із зміненої політичної і суспільної ситуації в останньому десятилітті. Ієрархія вартостей, позначена змінами та переїнами, поперверталася, попересувалася, і автор не раз з певною долею участі порозуміння й заперечення усміхнеться над ними, та толерантний є там, де хоч би відчувається натяк на позитивний сигнал для очікуваної дії.

За селом, яке автор бачив у світліших барвах, у нього відчувається ностальгія, лагідна печаль. У відношенні до того, що сьогодні відбувається в місті, але й на селі, він не займає апріорної заперечувальної чи схвальної позиції, але через досвід творчого суб'єкту усе обмірковує, зважає, переоцінює, і лиш потім з напруги, яка виникає між однаковими процесами з різними вислідками в обох середовищах, підкріплює його поглядами згоди, заперечення, іронії, гумору та й сатири. Бачить межу між тим, що надміру славословиться само собою, та й суспільством, але відчуває й те, що поступово, ще лиш в натяках починає залишати сцену життя, особливо процеси зродження, що несміливо піднімають голову з хаосу й стихійності. Зростаючі риси надходячого часу порядку і організації, поки западають до його людської і творчої концепції, він з порозумінням літературно й представляє. Нечесні практики в усіх сферах, яких у повісті доторкається, він відчуває як чужі елементи. Сприймає негативну енергію, її негативне втручання до людських процесів, до філософії окремої людини, родини, філософії та економіки. Часто в натяках, непрямо, але тим більш літературно ефективніше. В декотрих випадках ці процеси переходять межі індивідуальності, громадянина й письменника, бо знайти їм підходяще місце в статусі особистості сьогодення, – це заплутана й складна справа із-за їх новизни та непізнання.

Якраз з цієї причини персонажі, яких автор зображує, мають лицювий і зворотний бік, внутрішню і зовніш-

ню сторінку, яка профілює кожного окремого. Це відповідним способом було змушене проявитися й на структурі повісті. Дії персонажів провокують, нервують та дражнять смак читача. Простори повісті заповнюють персонажі своїми вчинками. Згода, незгода, а особливо інтерес, чи відвага автора приведе назначені процеси до кінця або чи з утроб теми винесе усе, що приховує культура індивідуума, соціальність суспільної сфери, здібність примиритися з ними з позиції минулого та теперішнього часу. Дії персонажів більш динамічні, висловлювання більш експресивні, напроти персонажам з сільської прози більш диференційовані. Очевидні риси виявляє мова Магди та Олівера в порівнянні з мовою діда Антона.

«Ангел над містом» – це позиція спостерігача, з неї ніщо не утече, добрі й такі вчинки, які суперечать світським, моральним і релігійним постулатам. Ангел краще бачив би більше організації, порядку, покірності перед життям і світом, але й піднесення, назначене надходячим часом. Хоча він вже тут, його можна більш відчувати, аніж бачити, хоча б з-за меж родини, а не тільки з вершин над містом.

Більша увага, присвячена темі міста, відкриє авторові нові горизонти, а досвід, здобутий після написання цієї повісті, безперечно, позитивно відобразиться в його подальшій творчості.

В українській літературі на Словаччині тема села має своє місце, але вона наштовхується на обмеженість видавничих та читацьких обставин. Ця повість заслуговує того, щоб була перекладена на словацьку мову. В словацькій літературі вона б не розплинулася. Автор у ній зумів створити атмосферу середовища та приніс багато цінних спостережень з міського життя.

Ян Юрчо

Historia vitae magistra

Василь Гренджа-Донський. Щастя і горе Карпатської України. Мої спогади, видавництво «Закарпаття», Ужгород, 2002, с. 516.

Августин Волошин. Вибрані твори. Упорядкування, вступна стаття та примітки О. В. Мишанича, в-во «Закарпаття», Ужгород, 2002, с. 528.

«Свої мови рідної і свого рідного звичаю вірним серцем держіться. Тоді з вас будуть люди як слід, тоді з вас буде громада шановна і вже на таку громаду ніхто свої лапи не положить».

(Пантелеймон Куліш «Листи з хутора», 1861 р.)

Крилатий латинський вислів «Історія – вчителька життя» в наших умовах можна по-різному розглядати, оцінювати. Або він вже дуже застарів, не виправданий, або ми нікудишні учні.

Національно-культурне життя українців Словаччини в сучасному опинилось в жалюгідному стані. Причини є об'єктивні, але й суб'єктивні. До погіршення доходить, як не парадоксально, на початку 90-х років, коли в колишній Чехословаччині доходить до суспільно-політичних змін.

Завжди, коли Україна задекларувала свої прагнення бути самостійною державою, появились різні тенденції, як би не дозволити здійснити одвічну мрію всіх українців. У такі історичні моменти, насамперед приховано, пізніше наявно, давав про себе знати політичний русинізм. Як пише відомий літературознавець, літературний історик, академік Олекса Мишанич, ідеологія русинізму у ХХ столітті будувалася на руїнах панславізму і москвофільства. «За випробуваними віками російськими імперськими рецептами політичний русинізм створив свій «образ ворога», нещадну боротьбу з яким оголосив основним смислом свого існування. Таким «образом ворога» для політичного русинізму у ХХ ст. стала Україна (Олекса Мишанич. «Карпаторусинство», його джерела й еволюція у ХХ ст., в-во «Відродження», 1992 р.).

Якщо досі політичне русинство приховувало свою українофобію, зараз воно скинуло свою маску і відкрито заявляє про свою антиукраїнську позицію. Проблема полягає і в тому, що сучасне політичне русинство має підтримку проімперських сил Москви, певних сил у Канаді та США, але й в Угорщині, Польщі, Словаччині, колишній Югославії. У цих країнах рівень українофобії різний. Це залежить і від засобів, якими він користається. Наприклад, у Словаччині русинів визнано окремою національною меншиною, яка не має нічого спільного з українцями. Агресивність полягає саме у різкому відмежуванні русинів від українців. Оцей момент найбільшою мірою вплинув на подальший розвиток національно-культурного життя українців Словаччини. Це все відбувалося і відбувається з підтримкою політичних кіл Словаччини. Наукові аргументи нікому з них непотрібні.

А яка ж реакція України на цей антиукраїнський шабаш політичного русинства? Її позиція інколи нагадує позицію страуса. Більше того, деякі українські політики, але й дипломати намагаються змирити обі сторони, інші алібістично заявляють, що Україна не може втручатися у внутрішні справи інших країн. Представникам політичного русинства вигідна така «позиція» України, і вони сміються з дипломатичної делікатності України. Олекса Мишанич про позицію України написав: «Український уряд дуже поблажливо і спокійно сприймає політичне русинство, не дає належної оцінки різним антидержавним і антиукраїнським виступам і заявам на Закарпатті, в Угорщині і Словаччині» (Олекса Мишанич. Політичне русинство і що за ним, в-во «Гражда», Ужгород, 1993).

Як вже було сказано, політичне русинство імponує і політичній верхівці у Словаччині. Словацька політична коаліція й опозиція завжди знаходили спільну мову, коли йшлося про послаблення українства на теренах Словаччини. Розподіл на українців і русинів був кроком до того, щоб конфронтація відбувалася всередині цієї нацменшини. Отаким, так би мовити, каталізатором асиміляції, словакізації українського населення Словаччини було і визнання т. зв. «русинської літературної мови». До цього дійшло і всупереч тому, що науковці, мовознавці давно довели, що говірки українців північно-східної Словаччини є складовою частиною південно-західної гілки українських діалектів. «Питання літературної мови, – пише професор Микола Штець, – тісно пов'язане з національним самоусвідомленням, яке зумовлюється історичними умовами розвитку певного народу, особливо, як певні його частини (національні меншини, угруповання) довгі століття перебувають в рамках інших держав. Національна свідомість не розвивається однаковою мірою у всіх членів того самого народу. Це повністю стосується й українців. Представники найзахіднішої його гілки донині зберегли прадавню назву русин (згодом і в подібі руснак), але в своєму історичному розвитку не всі русини дісталися до розуміння повної етнічної спільності з останніми одноплемінниками... Якби цей факт не зловживався з політичним наміром, то з погляду філологічного не існує жодних причин для створення т. зв. «русинської літературної мови» (Проф. Микола Штець. До питання «русинської літературної мови». Додаток до газети «Нове життя», ч. 39/1992, с. 4).

Вихід із складного сучасного стану бачать науковці, мовознавці, літератори у згуртуванні всіх національно свідомих сил, у збереженні і поширенні вивчення української мови як мови суверенного українського народу.

Бажання – одна справа, а дійсність зовсім інша, навіть інколи далека від замріяного. Є правдою, що цій складній мовній обстановці у нас, в Словаччині, аж ніяк не може допомогти мовна ситуація в Україні, коли з мовою починають торгувати як з пальним, енергоносіями або газом. Не можна не погодитися і сучасним українським письменником Олександром Ірванцем, який нещодавно в інтерв'ю для «Української правди» (30 квітня 2002 р.) сказав: «З сумом та жалем я констатую, що за ці десять – вже! – років незалежності мало зроблено на шляху будівництва української України. Коли наші найвищі керівники, щойно вийшовши з поля

зору камер та мікрофонів, переходять на російську мову, то чи захоче бути українцем пересічна людина. Ні, для цього потрібно бути патріотом. Ми такі є, але нас мало, щоб переламати хід цієї історії. На жаль.» Хочеться ще раз з О. Ірванцем зітхнути «На жаль». Однак, такі правдиві, але песимістичні думки прибивають нас ще більше до землі. Але тим, що будемо себе обманювати, не покращає рівень нашого національно-культурного життя. Самообман приведе нас до ще більшого занепаду.

Декому може здаватись, що це занадто довгий екскурс у проблеми, якими живуть українці Словаччини. Але читаючи нещодавно видані книги в Ужгороді, не випадково напрошуються паралелі.

Василь Гренджа-Донський (1897-1974) належить до будівничих національного відродження Закарпаття 20-х – 30-х років. Це ж був перший на Закарпатті письменник, який ввів українське народне слово у літературу. Його збірка поезії «Шляхом терновим» була першою книгою, яка показала, що мова закарпатців – мова українська, і належить до українського мовного материка. У передмові до щоденника і спогадів Василя Гренджі-Донського Василь Ільницький та Дмитро Федака наголошують, що поезія, проза та драматургія Василя Гренджі-Донського у багатьох своїх тематично-змістовних виявах і проблематиці – по суті художній літопис передісторії й давньої історії Карпатської України.

Правда, щоденник і спогади займають особливе місце у його творчості. Це ж роки національного відродження Закарпаття, це той період, який завершився проголошенням державності Карпатської України «як кровинки соборної України».

Уважний читач знайде у його щоденнику питання, які сміливо можна поставити й сьогодні. Дня 20 лютого 1939 р. В. Гренджа-Донський у своєму щоденнику записав: «До редакції надіслали люди добру статтю про українців у Словаччині. Справа в тому, що ми в Словаччині маємо біля двісті тисяч народу, але словаки вказують тільки 79 000 душ, і автор запитується словаків, де поділи інших?..»

«Мої спогади» Василя Гренджі-Донського розширюють часові рамки щоденника. Ці твори допомагають розібратися і у процесах нинішнього українського державотворення. «Щастя і горе Карпатської України та «Мої спогади» Василя Гренджі-Донського є своєрідним літописом українського державотворення.

Ким був Августин Волошин для Закарпаття, яка його роль у національно-культурному відродженні закарпатців? На ці питання відповідає даліше із згаданих на початку ужгородських видань. Олекса Мишанич у передмові до видання «Вибраних творів» Августина Волошина написав: «Майже вся історія Закарпаття перших чотирьох десятиліть ХХ ст. пов'язана з іменем Августина Волошина. Це світла постать активно присутня і в подальшому історичному процесі краю. Її значення ми належно оцінили тільки з кінця 80-х рр., коли почала відроджуватися незалежна Українська Держава. Велинням часу пішли в небуття демагогічні просторікування про «патера», «буржуазного націоналіста», «політичного авантюриста», і перед світом постав у всій своїй трагічній величчі один із найвидатніших борців за українську національну ідею за Карпатами, прези-

дент Карпатської України. Короткочасне існування Карпатоукраїнської держави і її легітимного уряду, очоленого А. Волошином у 1938-1939 рр., засвідчили тяглість національно-визвольних змагань закарпатських українців, прискорили перетворення етнічної маси в народ. Переемогою української Правди за Карпатами у 1939 р. фактично завершився процес консолідації української нації на всіх обширах української території».

Августин Волошин був ініціатором заснування «Просвіти» на Закарпатті. У «Маніфесті до українського народу Підкарпаття», який прозвучав на Всепросвітянському з'їзді в Ужгороді 17 жовтня 1937 р., було сказано: «Ми добровільно прилучилися до Чехословацької республіки, ми є вірними громадянами нашої демократичної держави, але в мовних і культурних справах ми були й будемо частиною великого 50 – мільйонного українського народу і цієї нашої народної та культурної єдності ніколи нізащо не зречемося».

Можна здивуватися, скільки паралелей знайдемо у порівнянні із сучасними позиціями представників політичного русинізму (і на теренах сучасної Закарпатської України). Наприклад, у 1921 р. на Закарпатті було створено русофільське «Учительское товарищество Подкарпатской Руси», яке під російським імперським прапором орієнтувалося на Угорщину. Більшість старшого покоління місцевого учительства мали проугорські настрої. Чеський уряд також підтримував «карпаторосів» і намагався віддалити край від України.

На чолі з А. Волошином у 1929 р. було організовано «Учительську громаду», яка проіснувала до 1939 р. На VIII з'їзді «Учительської громади» 4 липня 1938 року у резолюції було відзначено: «Восьмий конгрес знову проголошує, що підкарпатські русини є частиною українського народу, й тому всі стремління, що хочуть ділити цей відламок українського народу під Карпатами на більше собі ворожих національностей, є протиприродні, протидемократичні, протинаукові й шкідливі».

Кому зараз потрібна наука? Кому нині потрібні аргументи? Якою вчительською життя зараз стала історія, коли ніхто з неї не хоче ні трішечки повчитися? Тому аж ніяк не дивно, що у багатьох представників і прихильників політичного русинізму на теренах Словаччини й Закарпаття появляється вульгарна теорія, ніби українство на згадуваній території – це вигадка комуністів. Якби прочитали щоденник та спогади Василя Гренджі-Донського, але й твори Августина Волошина, то самі червоніли б над своєю демагогією. Та годі сподіватись, що вони бодай заглянуть у ці видання, бо ж проти були зокрема їхні хлібодавці. Слід би й деяким словацьким політикам, публіцистам частіше заглядати і прочитувати сторінки історії, тоді у словацьких засобах масової інформації було б набагато менше дезінформацій, перекручень та дилетанства щодо національно-культурного життя українців Словаччини. Але, здається, зараз нікому не потрібні аргументовані твердження... Бідна історія, бідна вчителька життя!

Іван Яцканин

Августин Волошин

РУСИНИ ЧИ УКРАЇНЦІ?

В часі великої мовної, підручницької і національної боротьби, яка оце ведеться на нашому Підкарпатті між трьома напрямками, вороги нашого відродження пустилися шляхом епігонів і на спосіб червоних агітаторів і підлих хитрунів софізмами дурять наш бідний нарід. Не дивуємося їм, бо свідомі самі, що правди не мають за собою, стараються вони прикритою брехнею з'єднувати собі сторонників, тримаючися за сади, що кожний середник, хоча б і найбільший злочин, – є добрий, якщо їм помагає до досягнення Їхньої цілі.

В повному хаосі понять, який панує між нашим народом – і тверді русські і домашні прославлені неділянці закинули вудицю до каламутної води й хитро ловлять людей. Кажуть, що ми були русинами, тож маємо ними бути й далі, училися з руських книжок, тож маємо з них учитися і далі, русинами були наші великани: Духнович, Павлович, Добрянський, Кралицький, Попрадов і т. д. – тож русинами маємо бути й ми, а не якимись українцями. Закидають нам «українофільство» (хоч ми правдиві українці, а не українофіли!), додачують у нас впливи галицьких емігрантів, бачучи між емігрантами і соціалістів, і комуністів, і безбожників – оскаржують нас,

що ми всі соціалісти, комуністи й безбожники, українців малюють як рогатих чортів, що прийшли винищити наш нарід і на кінець кричать: дивися, русине, які чорти ті українці і чи ти хотів би мати з ними щось спільного? Ні, лиши їх, бо ти ніколи не був, не є й не будеш українцем, а до смерті останеш русином, бо русини були твої предки й руська мати тебе породила, а руська мати може лише русина породити, а не якогось рогатого українця. Гарна й хитра софізма, яка не одного може збаламутити.

Русини ми, чи українці? Безперечно, що ми русини! Так відповість кожний національне свідомий чоловік на Підк. Русі, в Галичині, на Буковині й у Вел. Україні, якщо він не хоче бути підніжком і грязею чужого народу. Але тоді чому ми самі називаємо себе й дозволяємо, ба й домагаємося, щоб нас називали й узнавали українцями? Чи ми вже покинули назву «русин» і виреклися її? Ось, саме відповідь на це питання треба пояснити нашому народові, щоб, будучи русином-українцем, не дався обманути всяким лжерусинам з під прапора Фенцика чи «Неділі».

Назви «русин» ми не вирікаємося й не покидаємо її. Нею називалися наші славні князі в Києві й у Галичині й на Підкарпатті, нею називалися наші великі предки, нею називаємося і ми. Ця назва нам була і є дорога і свята. Але коли ми днесь на перше місце видвигаємо й завше підчеркуємо назву «українець-український», то це робимо для то-

го, щоб відрізнити себе від тих, що сталися зрадниками нашого народу й як вовки в овечій шкірі іменем «русини», іменем руського народу, іменем ніби руської культури за мадярські пенге, за польські золоті туманять і продають русина. Вкрали нашу назву «русини» й нею послугуються в своїй юдиній роботі. Щоб отже відособнитися від тих справдішних яничарів і зрадників, ми перестаємо вживати стару нашу назву «русини», а вживаємо нашу не много молодшу назву «українці». І цього нашого поступовання ніхто не може нам брати за зло. Подібну аналогію маємо й у церковній термінології. Напр., усі хрещені називаються християнами, то є не всі є членами правдивої Христової Церкви. Ото ж, щоб себе відособнити від усяких відступників, члени правдивої Церкви Хр. називаються ще й особним, більше спрецизованим іменем «католики». Не покидають назви «християне», але більше видвигають назву «католики», бо ж ім'я «християне» присвоїли собі та ним ошукують людей цілі сотки найрізномірніших, собі цілком противорічних сект, як це зробили й наші вороги з нашою назвою «русина».

Другу, ще свіжішу аналогію маємо в сьогоднішній Галичині. В усіх трьох галицьких єпископствах заборонено в богослуженнях уживати назви «православні», а на її місце вживають назви «правомірні». Галицькі єпископи зарядили так тому, бо московські агітатори царславної

схизми з тією нашою стародавньою назвою йшли між гр. – кат. вірників і поволи перетягали їх на схизму. Чи покинули наші галицькі браття назву «православні»? Ні, не покинули, тільки більше видвигають назву «греко-католики чи католики», щоб тим відрізнити себе від тих зрадників Церкви Христової, що підшилися під назву «православні» й нею воюють і шкоду роблять!

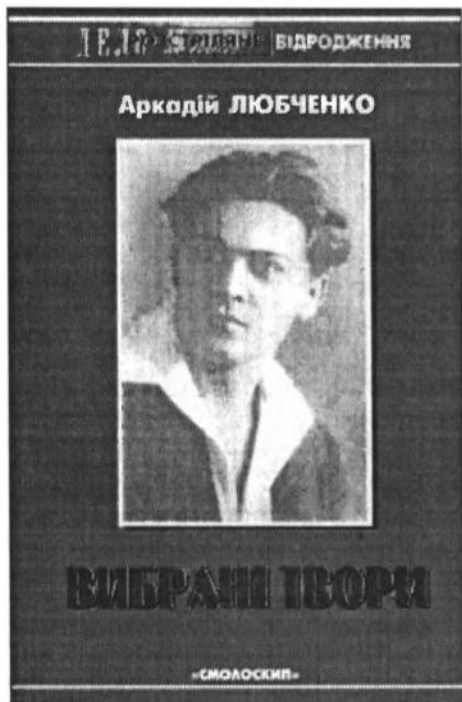
Ті дві аналогії нам цілком вис тарчають. Ми так само не перестаємо бути русинами, тієї назви не покидаємо, вона нам свята й тепер, але коли під цю назву підшилися всякі свідомі чи несвідомі шкідники, які ні нашої мови добре не знають, ні духом нашого народу не живуть, а тільки служать чужим інтересам, на знищення нашого народу, тоді ми мусимо видвигати другу нашу назву «українці», щоб більше підчеркнути нашу нерозривну одність із великим укр. народом і щоб ясніше зазначити, що ми нічого спільного не маємо з тими, що, називаючи себе русинами, туманять і продають наш руський нарід.

Про це писати й це людям пояснювати треба саме сьгодні, коли по наших селах і по наших «Просвітах» русофільські агітатори збирають підписи на «руські» учебники. Отже, українське свідоме громадянство, до роботи!

Борітеся – поборете!

Україна видає

Виданням «Вибраних творів» Аркадія Любченка (1899-1945) київське видавництво «Смолоскип» разом з Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України розпочало нову серію під назвою «Розстріляне Відродження».

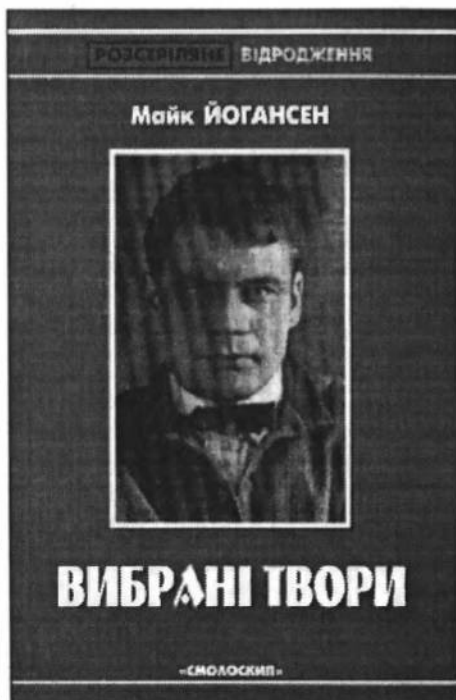
ріляне Відродження». Під такою назвою видав антологію української літератури 20-х – 30-х років Юрій Лаврінченко, який ввів до літературознавства сам термін «Розстріляне Відродження». Леся Пізнюк у передмові «Той самий Любченко» пише, що ще за життя Аркадія Любченка називали «найзагадковішою», «найтаємничішою» людиною, зараз він набув статус «найзабутішого» члена

ВАПЛІТЕ і поступово обростає легендами».

Твори Аркадія Любченка друкуються в Україні вперше після прижиттєвих видань автора.

Київське видавництво «Смолоскип» у вже згадуваній серії «Розстріляне Відродження» видало також «Вибрані твори» Майка Йогансена (1895-1937), одного з майстрів української модерної прози. Його прозовий доробок, попри свою яскравість, самобутність і високу художню цінність, був вилучений з літератури і довгий час залишився невідомим і читачам, і дослідникам.

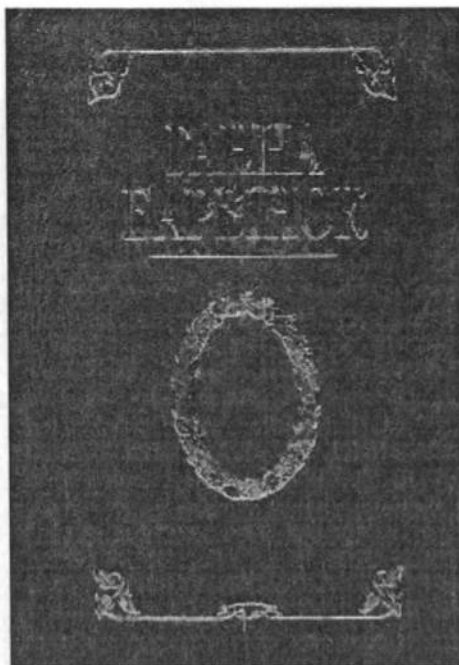
У передмові «Людина з химерним ім'ям» Ростислав Мельників написав: «Таке не зовсім звичне на слух

українця ім'я він одержав від батьків – учителя німецької мови Гервасія Гайнріховича Йоганнсена (згідно з правилами українського правопису Йогансен писав своє прізвище з однією літерою «н»), вихідця з Латвії, ймовірно, німецького (за іншими – швидше романтично-містифікованими версіями – шведського, данського або норвезького) походження, і Ганни Федорівни Крамаревської, з роду старобільських козаків...» А Степан Крижанівський у післямові «Романтик революційного слова» отак згадує про Майка Йогансена: «Автор цих рядків добре знав Майка Йогансена, більше того, любив його. Це був міцний і доброзичливий чоловік, мисливець і рибалка, мандрівник, вечний-лінгвіст. Михайло Гервасійович викладав у нас, в Інституті профосвіти (згодом – університеті), загальне мовознавство. Інтелігент нової формації, він був невтомним шукачем та експериментатором у поетичному мистецтві. За сімнадцять років активної творчої діяльності письменник видав вісім збірок віршів, десять книжок прози, в тому числі дві – гуморесок, п'ять книжок нарисів. До цього слід додати чотири збірки для дітей, ряд перекладів».

До 170-річчя від дня народження письменниці **Ганни Барвінок** видавництво «Рада» у Києві випустило у світ збірник її оповідань, спогадів, листування та літературно-критичних статей про її творчість.

Це перша в незалежній Україні книга, що розгортає маловідомі сторінки життя і творчості донедавна замовчуваної української письменниці Ганни Барвінок (літературний псевдонім Олександри Михайлівни Білозерської-Куліш). Читач має змогу познайомитись з вибраними оповідання-

ми, спогадами та листами Ганни Барвінок, довідається про її взаємини з П. Кулішем, Т. Шевченком, М. Костомаровом, І. Пулюєм, І. Шрагом та іншими діячами українства. Окрім великого обсягу прижиттєвої та новітньої літературної критики друкуються архівні матеріали та фотодокументи, що оприлюднюються вперше.

Олександр Михайлюта – секретар Національної Спілки журналістів України, директор КП «Журналістський фонд України», головний редактор журналу «Журналіст України». Йому належать книги «Ми не раби», «Алілуя» (1990), «Секретний ешелон» (1995), «Літаючий мерседес» (1997), «Вольниця» (1998).

Олександр Михайлюта автор оригінального публіцистичного видання «**Ложа преси**» (в-во «Журналіст України», Київ 2002) про роль засобів масової інформації і конкретних журналістів сучасної України у від-

Олександр МИХАЙЛЮТА

стоюванні демократичних цінностей та соціальної справедливості в державі на початку третього тисячоліття. Книга є своєрідною творчою лабораторією журналіста.

В ужгородському видавництві «Мистецька лінія» вийшла монографія Михайла Рошка (1964) «Художній світ романів Кена Кізі:»

«Політ над гніздом зозул» та «Часом нестерпно кортить». Це перша на території пострадянських країн академічна монографія про творчість відомого сучасного американського письменника Кена Кізі. Досліджується проблематика та специфіка художнього світу романів «Політ над гніздом зозул» та «Часом нестерпно кортить» у контексті американської прози другої половини ХХ століття.

На обкладинках журналу художні фотографії Ладислава Цупера.

Ціна 10 Ск

Індекс 49092

